

# BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

## XII.



RUDABÁNYA  
2011



# **BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK**

**XII.**



**RUDABÁNYA  
2011**

## **BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK XII. (VI. évf. 2.) sz.**

---

*E számunk munkatársai:*

**Dr. Biró József** bányamérnök, tervező elemző szakközgazdász (Pécs);  
**Dr. Csiffáry Gergely** történész, főlevéltáros (Heves Megyei Levéltár, Eger); **Farkas Aladár** tanár, helytörténész (Borszék – Borsec, Románia);  
**Hadobás Sándor** múzeumigazgató (B.-A.-Z. Megyei Bányászattörténeti Múzeum, Rudabánya); **Mendly Lajos** bányamérnök, technikatörténész (Pécs); **Dr. Török Béla** egyetemi docens (Miskolci Egyetem Műszaki Anyagtudományi Kar, Miskolc); **Dr. Vitális György** hidrogeológus, tudománytörténész (Budapest)

*Szerkesztő:*

**HADOBÁS SÁNDOR**

*A címlapon:*

Középkori kovácmester. (Angol kódex-illusztráció, 14. sz.)

*A hátsó borítón:*

Hímzett bányászszimbólummal díszített nemzeti színű karszalag részlete. Az 1906-ban készült értékes relikvia a kanadai Lethbridge-ből 1968-ban került haza egy visszatelepült magyar bányász révén. (*Egy kanadai magyar bányászcsalád emlékei* című írásunkhoz.)

**ISSN 1788-0939**

*Közreadja az*

**ÉRC- ÉS ÁSVÁNYBÁNYÁSZATI MÚZEUM ALAPÍTVÁNY**

*a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum  
és a Bányászattörténeti Kutatások Alapítvány közreműködésével*

*A szerkesztőség címe:*

3733 Rudabánya, Petőfi u. 24. – e-mail: tadibe@gmail.com

*Felelős kiadó:* **Boza István**, az ÉÁBM Alapítvány Kuratóriumának  
elnöke. – *Nyomda:* Z-Press Kiadó és Nyomda Kft., Miskolc.

*Felelős vezető:* **Kása Béla**

# Vasérc, vasbuca, vastárgy

## Az első magyar vaskohászok műhelyei és technikája a Kárpát-medencében

DR. TÖRÖK BÉLA

Az utóbbi években örvendetesen felerősödött az érdeklődés a korai vaskohászati technikák iránt. A hazai vaskohász szakmának viszontagságai ellenére is igen régi hagyománya az ipari örökség felé való nyitottság, annak megőrzése, felidézése. A magyarságtudományok kutatásának kiszélesedése és nem utolsósorban számos korai középkori iparrégészeti lelőhely feltárása markáns fellendülési lehetőséget biztosított a honfoglalás és az azt követő évszázad vaskohászati technikájának, körülményeinek részletesebb feltérképezésére.

Jelen írás az *archeometallurgia* komplex megközelítési módja alapján mutatja be rövid összefoglalás formájában a 9-10. századi – azaz honfoglaló, kalandozó, illetve törzsszövetségben, fejedelemségben élő – magyarok vaskohászati jellemzőit, a nevezetes ásatások korai középkori vaskohászati vidékek felosztásában történő megemlégtetésétől az alkalmazott technika és technológia ipartörténeti és metallurgiai jellegű részletezéséig.

### 1. Honfoglalás- és Árpád-kori vasas műhelyek iparrégészeti és történeti vonatkozásai

#### 1.1. A borsod-gömör-tornai térség

Ez a jelentős középkori, észak-magyarországi vaskohászati vidék főként a *Sajó* középső, a *Rima* és a *Bódva* torkolata közé eső szakaszának két oldalán terült el. Déli határa a *Bükk hegység* észa-

ki lejtője volt, északi irányban átterjedt *Gömör* délkeleti szegélyére és *Tornába* is.

A *Sajó* és a *Bódva* közötti hegyes-dombos vidéken és a *Bükk* északi lejtőin nagyrészt szlávoktól származtatható helynevek találhatók. Erre alapul az a feltevés, hogy az érintett vastermelő vidék lakossága a honfoglalás idején és utána valószínűleg hosszabb ideig szláv, vagy zömében szláv volt. A térség egyes helyein a magyarok viszonylag későn telepedtek rá a szláv lakosságra, a *Bódva* völgyében például csak a 12. század folyamán. Nagy kérdés viszont, hogy mikor és milyen módon vonták a területet a magyarok ellenőrzésük alá.

A gömöri gyepű létrejöttével kapcsolatosan valószínűsíthető, hogy az nem a honfoglaláskor, illetve az azt közvetlenül követő években épült ki, hanem a 10. század derekán, a katonai leterheltséget jelentő kalandozások némelyikének kudarca után, a helyi összeütközések hatására. A *Gömör*ben főszerepet játszó és helynevek alapján azonosítható magyar és kabar törzsbéliek minden bizonnyal az *Árpádok* hűséges támogatói voltak.

A korábban elfogadott nézet, miszerint a borsod-gömöri vastermelő vidéken feltárt 10-12. századi bucakemencéket és az általuk működtetett vasipart – főként a szláv eredetű helynevek alapján – kizárólag szláv lakosságnak kell tulajdonítani, erősen megkérdőjelezhető. Egyrészt erre okot ad néhány vastermelésre utaló magyar helynév felbukkanása szláv környezetben, másrészt, főként az 1960-70-es évek iparrégészeti ásatásai és helynévkutatásai alapján, egyre inkább körvonalazódott egy csaknem 5000 km<sup>2</sup>-nyi kiterjedésű, intenzív vastermelő vidék, amely semmi esetre sem lehetett a helyi lakosság magánügye, még csak kereskedelmi szinten sem. Mindenképpen feltételezhető az adott periódusban egy várszervezetek által regionálisan irányított, de államszervezeti szinten egységes szerkezetű vasipar, illetve annak helyi, kiemelkedő térségi működése. A régészeti leletek és a helynevek arra utalnak, hogy a honfoglaló magyarok az itt talált szláv vaskohászok közé telepítették saját kohászait, és már a 10. században kialakult a vastermelés előbb fejedelmi, majd királyi ellenőrzés alatt álló szolgálonépi rendszere, amely a 13. század közepéig működött.

A szervezeti keretre utaló nyomok közül az egyik sarkalatos pont a *Vasvár* helynév, mint egyfajta szakmai adminisztrációs központ felbukkanása. Felvetődött az ózdi *Vasvár*, vagy *Vasvárpuszta* – amely előbb *Bolyok*, majd vele együtt Ózd része lett – ilyen szerepe is. A korábbi feltételezés jobb híján az volt, hogy valamilyen ismeretlen okból a távoli, nyugat-magyarországi *Vasvár* várföldje lehetett, ahogy arra más példa is található – például *Csanád megyében* –, de későbbi kutatási eredmények ezt egyértelműen cáfolták. A borsodi *Vasvár*, amelyről egyébként mindmáig rendkívül kevés adat bukkant fel, jelentős szerepet kellett, hogy betöltsön a 10. században, amelyre utal a feltételezett környezetében található öt törzsi helynév is (*Hetény, Jenő, Kér, Ladány, Várkony*).

A térség középkori vaskohászai a *Sajótól* délre, a *Bükk* északi nyúlványain fellelhető vasérc-előfordulásokat használták fel, a *Sajótól* északra pedig *Rudabánya* vidékéről származó vasércet kohósítottak. *Rudabánya* – eredetileg *Ruda* – vasbányáit csak a 18. század végén említi forrás, pedig a régészeti leletek alapján már a 10-12. században is művelték azokat. *Nováki Gyula* és *Vastagh Gábor* észak-magyarországi ásatásai azt is bizonyítják, hogy a *Rudának* nevet adó vasércet nem csak a közvetlen környezetben használták fel, hanem 20 km-es körzetben szállították is.

A borsod-gömör-tornai vastermelő vidék máig ismert legjelentősebb magyarországi lelőhelyei az 1959-ben feltárt *Felsőkelecsény*, az 1960-61-ben kutatott *Imola* – amelyről aztán az egész térség, sőt később a 11-13. századi *Magyar Királyság* jellemző kemencetípusát elnevezték – és az 1962-ben feltárt *Trizs*. Valamennyi helyszínen *Nováki Gyula* és *Vastagh Gábor* dolgozott. *Felsőkelecsény* és *Imola* esetében *Szendrei János* már a 19. században is tett utalásokat ércbányászatra, „*ércfeldolgozó műhelyre*” és „*agyag öntőcsövekre*”.

A később feltárt, kemencét is tartalmazó lelőhelyek közé tartozik a *kazincbarcikai* ásatás, ahol 1973-ban *Gábor Judit* emelt ki *in situ* egy kohót, illetve a *sajószentpéteri* lelőhely, ahol szintén ő végzett leletmentést. Az egyik említett fontos érclelő vidék közepében, *Rudabányán*, a *Telekes-völgyben* találta meg 1985-ben *Albeker Mária* egy korabeli, az imolaival megegyező típusú kohó medencerészét.

## 1.2. A nyugat-magyarországi vasvidék

A magyar történettudomány az 1950-es, de talán a 60-as évekig is elég szkeptikus volt a nyugati határmegyék középkori vaskohászatát illetően. Az előkerült régészeti leleteket javarészt kelta vagy római korabelieknek datálták, a földrajzi, illetve helynevek alapján történő, vastermeléssel való kapcsolatteremtést gyakran dilettantizmusnak tekintették. A kőszegfalvi és vasvári leletek, illetve néhány beszédes helynév – a *Szék patak* melletti *Vasverőszék*, a mai ólmodi *Ribnyák patak* korabeli elnevezése, „*Wigna potoka*” (*vigne* = szláv 'kovácműhely'), *Tömörd* (*temir* = türk 'vas') – egyértelműen átértékelték a terület fontosságát.

*Heckenast Gusztáv Vasvárt* a nyugat-dunántúli vasvidék 10-12. századi adminisztratív központjának nevezi, ugyanakkor a megfelelő számú forrás és régészeti leletek hiányában nyitva hagyja a pannóniai középkori vaskohászat kontinuitásának kérdését. Árnyalta a problémát ugyanis, hogy a honfoglalók aligha találhattak itt nagyobb létszámú szláv települést, holott a „vasvári” típusú kemence szláv eredetet feltételez. Ugyanakkor *Vasvár* külföldi eredetű vastároló- és elosztóhelyként sem igen funkcionálhatott, mivel ez jelentősebb mennyiségben csak *Stájerországból* érkezhettek, de a stájer vastermelés csak a 12-13. században öltött nagyobb méreteket. A magyar helynévadás viszont arra utal, hogy *Vasvár* már az államszervezés kezdetén elnyerte a nevét meghatározó funkcióját. Emellett a másik sarkalatos pont *Győrffy György* felvetése volt, miszerint a *Kurszán*hoz köthető *kend* népnek az *Árpádok* hatalomra jutása utáni szétszórása során a *Vas megyei* gyepekön jelölték ki annak a töredéknek a szálláshelyét, amelynek egy része bizonyíthatóan vasverő, azaz kovács volt. Ez a felvetés szervesen kapcsolódik a honfoglaló magyarok türk eredetű szakrális kovácmesterségének kérdéséhez.

A nyugat-magyarországi vasvidékkel kapcsolatos nyitva hagyott kérdések megoldásában az 1970-80-as évek iparrégészeti ásatásai új távlatokat nyitottak. A borsod-gömöri vasvidék „imolai” típusú bucakemencéjéhez hasonló kohók, illetve műhelygödörök nyomait találta meg *Gömöri János Rőjtökmuzsajon, Répce-*



*visen* (3 mûhely, 3 kemencével és ércpörkölô gödôrrel), *Sopronban* (vasolvasztó-mûhely két kohóval a *Bánfalvi úton*) és *Szakonyban*. Az utóbbi helyen az 1982-es ásatás 22 bucakemence felfedezését eredményezte, amelyek összesen 7 mûhely falában voltak kiépítve, tehát elôször derült fény az Árpád-kori vaskohászat lehetséges lokális volumenére.

Mérföldkô volt a nyugat-magyarországi vasvidék, de az egész középkori magyar vaskohászat kutatásában az új kemencetípusok immár egyértelmû megtalálása. Ezáltal idôben és térben is jelentôsen kibôvült a 9-12. századi vaskohászat megismerhetôsége. Definiálni lehetett két új kemencetípust a 7-9. századból, tehát az avar korból, illetve a honfoglalás évszázadából, amelyek zömmel az észak-nyugati országrészben – *Sopron* környékén – kerültek elô, nagyjából azon a területen, ahol 805-ben szlávok által elüldözött avarokat telepítettek le.

Szabadon álló kemencetípus látványos példánya került elô elôször *Nemeskêren* (*Gömöri* – 1971-73), így típusának nevét is errôl a lelôhelyrôl kapta. A késô avarkorban, de minden bizonnyal a honfoglalás korában, és esetenként a 10. században is mûködô „nemeskêri” kemencetípus egyértelmû tipologizálását *Gömöri János* ásatásai közül a *tömördi* (1978), a *harka-kányaszurdoki* (1978) – ahol a kemencetípus kôből épített variánsát találták meg –, az *iváni* (1983) és a *dénesfai* (1984), valamint a már említett korábbi, *Nováki Gyula* vezette *sopron-magashídi* ásatás leletei eredményezték. A „nemeskêri” kemencetípushoz sorolható kohók maradványai elôkerültek a határon túlról is, a térség lelôhelyeihez sorolható burgenlandi *Dérföldön* (*Dôrfl*) és *Derecskén* (*Drassmarkt*). A „nemeskêri” típushoz hasonló, de annak formai elôzményeként tekinthetô, késôbb „avar” elnevezést kapó kemencetípus képviselôjét találta meg *Gömöri* 1973 és 1981 között *Tarjánpusztán* – ahol többek között gödôrház és kenyérsütô kemence maradványai is elôkerültek – és 1997-ben *Ravazdon*. E két hely ma közigazgatásilag egybetartozó települést alkot, és bár kissé távolabb esnek a fentebb felsorolt, aránylag szûk területre lokalizálható „nemeskêri” típusú kohó-lelôhelyektôl, egyértelmûen a korai középkori nyugat-magyarországi vasvidékhez tartoznak.

Mindazonáltal a honfoglalás kori magyarság vaskohászatának avar kori előzményei immár a nyugat-magyarországi vasvidéken régészetiileg megtalálhatók. Ezekhez társul – és a viszonyok, az időbeni alakulás szempontjából roppant érdekes kérdést vet fel – a már említett szláv gyakorlat, illetve lényeges elemként a magyarok *Kárpát-medencébe* magukkal hozott technológiai ismerete.

A térségi palettát színesíti *Gömöri* 1991-92-es ásatása a *Sopron* melletti *Potzmann-dűlőn*, amelyen volt szerencsém személyesen is részt venni. Itt először kerültek elő olyan 10. századi bucakemencék, amelyek technológiailag egyfajta hiányzó láncszemként is felfoghatók az avar hagyományok és az *Árpád-korban* országosan elterjedt „imolai” típusú kemencék között. A lelőhely – sok korabeli nyugat-magyarországi vaskohászati telephez hasonlóan – egykori római villa közelében helyezkedett el. A potzmann-dűlői lelőhelyen találtuk meg először az avar kori onogur vaskohászat 10. századi pannóniai műhelyekben folytatott technológiai örökségét. Ez a későbbiekben vált bizonyossá, illetve ezt erősítették meg a *Somogyban* talált hasonló típusú kemencék, amelyekről a következő alfejezetben lesz szó.

Amint látható, a nyugat-magyarországi vastermelő vidék felvonultatja mindazokat a vaselőállítási technikákat, kemence- és műhelytípusokat, amelyek a 7-12. századi periódust jellemzik. Ezáltal modellértékű területként értékelhető a honfoglaló és állam-szervező magyarság vaskohászatát illetően, de vonatkozik ez a honfoglalást közvetlenül megelőző időszakra is.

### 1.3. A középkori Somogy vaskohászata

A 7-12. századi kárpát-medencei vaskohászat archeometallurgiai kutatásában az 1990-es évektől kiemelkedő szerepet kap a somogyi térség.

A „nemeskéri” típustól korábbi datálású – bár a kutatások folyamán később definiált –, egyértelműen „avar” típusú bucakemencék kerültek elő a *Balatontól* délre *Zamárdiban*, ahol az 1986-óta tartó ásatásokhoz kapcsolódva a kohászzottörténeti leleteket az *MTA VEAB Iparrégészeti Munkabizottsága* mentette ki, valamint

*Alsóbogáton* (Költő László – 1998) és *Magyaratádon* (Gömöri – Költő – 1999). A zamárdi leletek egyértelműen a közép- és késő-avar kori vaskohászat markáns emlékei. Felbukkanásuk során még célszerűnek mutatkozott az ottani kemencéket is a „nemeskéri” típusba sorolni, de az újabb példák előkerülése után – *Gömöri János* tipologizálása alapján – egy új kohó-altípus elkülönítése vált lehetővé, a „nemeskéri” típus közvetlen formai elődjeként, gyakorlatilag azonos technológiával. A 2005-ben, *Gallina Zsolt* vezetésével kezdődő ásatáson azután négy lelőhelyen, több mint 27 ezer m<sup>2</sup> területen 1421 objektumot tártak fel *Zamárdi-Kútvölgyi dűlőben*. A lelőhelyen egy olyan, feltehetően több periódusú, 7-9. századi avar település volt, közel 20 kőkemencés házzal és mintegy 100 szabadtéri kemencével, ahol egyúttal komplex vaskohászati központ is működött. Többek között bizonytalan számú faszénégető boksa, közel 100 ércpörkölő-gödör, 19-20 kohó, újraizzító tűzhelyek és feltételezhetően egy kovácsműhely maradványai kerültek elő. A környék avar kori vaskohászati jelentőségét már korábbi ásatások is sejtették, de *Zamárdi* méltán nevezhető *Közép-Európa* egyik legnagyobb korai középkori archeometallurgiai jellegű lelőhelyének.

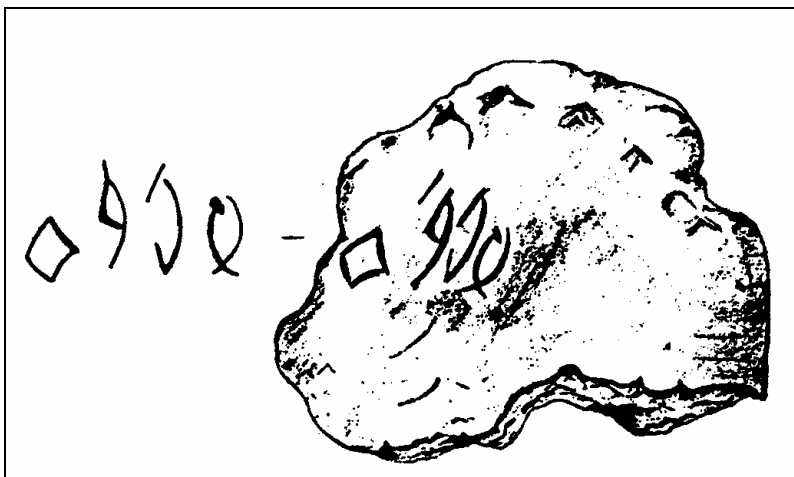
Az avar és a középkori magyar vaskohászati technika közötti átmenetet – azaz gyakorlatilag a honfoglalás-kori vasbuca-előállító technikát – három, szintén a somogyi vasvidékhez köthető ásatás fémjelzi. *Költő László* 1988-ban végzett leletmentést *Somogyvámoson*, ahol nagyméretű műhelygödörben 22 kohó maradványait tárták fel. Ugyanabban az évben *Stamler Imre* leletbejelentése alapján *Gömöri János* ásatást kezdett *Somogyfajszon*, amelyet 1995-ben folytatott, *Költő László* részvételével. A 16 méter átmérőjű munkaterületen két műhelygödör és 21 bucakemence maradványait tárták fel. A kemencék a Sopron-potzmann-dűlői és a somogyvámosi kohókkal azonos jellegűek, bár a műhelyek szerkezete lelőhelyenként kissé eltérő. A műhelybővítéseknél alkalmazott kemencebontások nyomait is azonosítani lehetett, ezért a felettébb nagy telep páratlanul fontos információkat szolgáltatott a termelés időbeni szerkezeti folyamatáról. A kohótelepnek két használati periódusa figyelhető meg. A korábbi műhely kemencéinek elhaszná-

lódása után az eredeti mûhelygödrt kibõvítették egy második, hasonló méretû mûhelygödrrrel, míg a korábbi gödrt az újonnan épített kohók melléktermékeivel – vassalakkal, fúvócsõ- és kemencefal-darabokkal – fokozatosan feltöltötték.

A telep idõbeni mûködésérõl árulkodó információk érdekes lehetõségeket vetnek fel. Az egyik kohó környékén felhasználatlan vasbucákat találtak, illetve megépített, de nem mûködtetett kemencék is elõkerültek, ami arra enged következtetni, hogy a vasolvasztó-telepet hirtelen hagyták el, egy elképzelés szerint az augsburgi vereséget követõ fejedelmi hatalomváltás, illetve átszervezés folytán. Ugyanakkor a *pannonhalmi alapítólevél* szerint a terület a 10. század utolsó negyedében *Koppány* birtokában volt, ezért a vastermelés hirtelen megszüntetése a herceg 997-es halálával is kapcsolatban lehetett. Mindazonáltal annyi valószínűsíthetõ, hogy a telepet nem használhatták 40-50 évig egyfolytában, illetve a két mûhely mûködése között évtizednyi idõ is eltelhetett, mivel az I. mûhelyben olyan vastag humuszréteg gyûlt fel, hogy a II. mûhelyben használt egyik kohót már abba ásták bele az építéskor. A lelet jelentõségét kifejezi az is, hogy a lelõhely leginkább épségben maradt része fölê jurttát formáló õskohó-múzeumot létesítettek, illetve ezen kemencetípus – amely átmenetként tekinthetõ a „nemeskéri” és az „imolai” típus között – is errõl a lelõhelyrõl kapta a nevét. Mivel nem a teljes területet tárták fel (kb. egynegyedét-harmadát), és figyelembe véve, hogy mintegy 40 kohó jelenléte feltételezhetõ – természetesen nem egyszerre üzemelve, egy mûhelygödörben valószínûleg 3-4 kohó mûködhetett egyidõben – bizonyos, hogy igen intenzív és tartós vastermelés folyt itt a 10. század közepén, a kalandozások vége felê.

A *bodrog-alsóbûi* vasolvasztó mûhely lelõhelyén 1999 tavaszán *Magyar Kálmán*, majd õsszel *Gömöri János* és az *Iparrégészeti és Archeometriai Munkabizottság* végzett ásátást. A mûhelygödör kiterjedése és volumene méltó volt a két másik vaskohászati lelõhelyhez: a 24x16 méteres területen 4 mûhelyt, de ezen belül 15-20 mûhelybõvítési periódust tudtak azonosítani. Összesen 42 bucakemence és két kenyérsütõ-kemence maradványai kerültek elõ. A 10. század elsõ felére datálható telep mintegy 20 évig mû-

köndhetett, és a gazdag leletanyag, a kemencék és a salakdombok egymáshoz viszonyított elhelyezkedése és állapota alapján működésének történetét is nagy biztonsággal rekonstruálni lehetett. Ebben a sütőkemencék elhelyezkedése is segítséget jelentett. Az egyik műhelygödör feltöltésében európai viszonylatban is kuriózumnak számító leletre bukkantak: egy agyag fúvócső kiszélesedő, tölcseres végének töredékére – ilyet egyébként néha több százat is lehet találni egy-egy ásatáson –, amelyre viszont kiegészítése előtt székelymagyar rovásírással rejtélyes üzenetet véstek fel. A lelet jelenleg a legrégebb ilyen jellegű emléknek tekinthető hazánkban. A négy határozott és két bizonytalan rajzolatú rovásjel mellett az író balkezének hüvelykujj-lenyomata is kivehető. A felirat olvasata: *funak*. (1. ábra.)



1. ábra. Az alsóbüi rovásírásos lelet és felirata.  
GÖMÖRI – MAGYAR (1999).

Különböző eshetőségek merültek fel a felirat jelentését illetően. Elképzelhető, hogy rontásűző szöveggént értelmezhető, mivel a hosszú, misztikusnak ható kohósítási folyamat sikere a kohászok gyakorlati tudásán kívül szerintük a földöntúli erők jó vagy rossz szándékától is függhetett. Nem kizárható az sem, hogy humoros

módon a fúvócső fallikus formájára utal a rovasírás, annál is inkább, mivel feltehetően a műhelyeknél nők is dolgozhattak, akik például az agyagfúvókák megformázásában segédkezhettek. *Vékony Gábor* szófejtése alapján a legvalószínűbb a *funák* < *fu-nai-k* alak szerinti jelen-jövő idejű, feltételes mód, egyes szám, első személyű „fújnék” jelentés, nagyjából „hadd fújtassak már, fújtatni akarok” értelemben. A közeli vassalak-lelőhelyek környékén valószínűleg két további, hasonló volumenű műhelygödör rejtőzik, és a három műhelycsoport minden bizonnyal összehangolt működése kb. 60 évet ölelhet át.

#### 1.4. Ipartörténeti vonatkozások

A honfoglaló magyarok még itt találhatták az avar (és onogur) kohászokat, és egy ideig igénybe is vehették munkájukat, szolgáltatásaikat. A *Kér* törzs katonáskodó csoportjának idetelepítése is ezt támasztja alá.

A 10. század vaskohászati szempontból is átmeneti időszaknak tekinthető a *Kárpát-medencében*. Fokozatosan új kemence- és műhelytípus terjedt el, amire *Somogyban* és a soproni *Potzmann-dűlőn* találtunk példát, és vele együtt valószínűleg munkaszervezés is módosult. Mindez pedig feltétlenül felveti azt a kérdést, hogy milyen lehetett a honfoglaló magyarok vaskohászata, illetve miért történt ez a szerkezeti-szervezeti változás.

A magyarok honfoglalás előtti vaskohászatáról úgyszólván semmilyen kézzelfogható bizonyíték vagy direkt információ nem áll rendelkezésünkre. Általános kiindulópontként jegyzi meg a szakirodalom a „vas” szó uráli eredetét. Kétségtelen viszont, hogy a magyarok baskíriai, illetve levédiai tartózkodásuk alatt közvetlen közelségében éltek – feltehetően hasonló életmódban – türk népekkel. A türkök eredendő vaskultúráját, a *Türk Birodalom* szervezett vaskohászatát több forrás is megemlíti (*Zemarkhosz* bizánci követ, *Hiüan-cang* kínai buddhista zarándok). Az újabb kutatások alapján nincs okunk kételkedni abban, hogy a honfoglaló magyarok vaskohászata nem maradt el a korszak és a térség vaskohászatának színvonalától. Közvetett, de a magyarok vastermelésének

folytonosságát alátámasztó bizonyítékok a dél-oroszországi és az ukrainai pusztákon talált, 6-9. századi vastermelésre utaló régészeti leletek, illetve azok a nyelvileg, néprajzilag és régészetileg is alátámasztható kutatási eredmények, melyek szerint a magyarok és a környezetükben élő türk népek között népességkeveredés is létrejött. A kohászati és fémműves technikák fejlettsége a térségben élő, egymáshoz közeli népek esetén valószínűleg nem sokban különbözött egymástól. Mindazonáltal a magyarok nem hozták magukkal a *Kárpát-medencébe* azt a kétoldali, alagútszerű járatokon keresztüli fűjtatással működtetett kemencetípust, amelyet a 9. században a *Kazár Birodalomban* általánosan használtak. A nyugat-magyarországi, avar-onogur hagyományokat követő, szabadon álló bucakemence-típus viszont nem sokkal élte túl a honfoglalást. Az azt felváltó, főként a fejedelemség korára datálható „fajszi” típus beépítettsége, formai, műhely-környezetbeli változása viszont rögtön felveti a kérdést: miért történt mindez? A legvalószínűbb válaszlehetőségek korabeli empirikus tapasztalatokon, illetve éghajlati tényezőkön alapulnak (erről később részletesebben írok). Mindenesetre az még nem bizonyítható régészetileg, hogy a leletekhez kapcsolódó *Fajsz* és *Harka* helynevek egyértelműen a fejedelmi, vagy főméltósági birtokközpontokhoz tartozó telepeket jelölnék. A somogyi vastermelő vidék központja egyelőre ismeretlen, és a „fajszi” kemencetípussal képviselt vaskohászat még nem az országos szintű vastermelő szervezet kialakításához tartozik.

Két fontos dologra azonban a fent említett alsóbüi rovásírásos fűvókalelet határozottan utal: a műhelyben magyar kohászok (is?) dolgoztak, és a magyar köznép tagjai között is lehettek rovásjeleket ismerő emberek. Ugyanakkor ezt a gondolatmenetet követve – és élve azzal a feltételezéssel, hogy a 10. század elején a honfoglaló magyarok, a szakmához szükséges helyismeret hiányában valószínűleg nem kezdtek el rögtön kohászni, hanem azt a régebben itt lakó helyi lakosok végezték – a székely-magyar rovásírás, jelentésétől függetlenül, azt is sugallja, hogy a magyar honfoglaláskor esetleg már dolgoztak itt a későavar kori onogur kolonizációval beköltözött, magyarul beszélő kohászok. Azonban a kutatások szerint a honfoglalás után főként *Somogyban* éltek nagy arányban „öslakosok”, Árpád-házi herceg, *harka* irányítása alatt.

## 2. Kohósítás a bucakemencékben

A bucavas-kohászatnak nevezhető, a vaskor kezdetétől a 14. század első feléig gyakorlatilag ugyanolyan technológiai alapokon működő tevékenység lényege, hogy felszín-közeli, vasoxid-tartalmú ércekből agyag és homok keverékéből épült kemencékben (bucakemencék), faszenes tüzelés mellett, *direkt úton*, további kémiai metallurgiai beavatkozás nélkül alakítható, acélszerű félkészterméket állítanak elő. A faszén egyben a redukálószer is biztosította szilárdkarbon-tartalma, de leginkább az égéséből származó CO útján. Nem egészen tisztázott még az esetleges adalékanyagok (mészke, homok, fahamu) szerepe, minősége és mennyisége.

Vasércről lévén szó, adná magát a felvetés a kohások és a korabeli „bányászok” – tulajdonképpen ércgyűjtők – összedolgozásáról, de a 7-12. században külön ércbányász-mesterség nem igazán létezett. A kohások általában saját maguk számára biztosították az ércet. A korai középkori vaselőállítás szakmája hosszú idők empirikus tapasztalatán, vagyis a mesterség hagyományain alapult, illetve öröklődött egyrészt nemzedékről nemzedékre, másrészt népről népre (törzsről törzsre). Maga a kohász tudta a legjobban, hogy milyen színű, keménységű, struktúrájú kő a legalkalmasabb érc az eredményes kohósításra. Az mindenestre egyértelmű, hogy a korai középkorban kétféle ércbeszerzési, úgymond bányászati technika létezett. Egyrészt a felszíni vagy felszínközeli úgynevezett gyepvasércet, tóércet vagy mocsárércet gyűjtése, másrészt – ennél jóval kisebb mértékben – a földben levő neogén ércelőfordulások bányászata. Az előbbiek esetében főként patakok, tavak melletti, esetleg állatok, illetve földművelés által feltúrt, vagy 30-40 cm-es földréteg alól kiszedett, kisebb-nagyobb darabokra, néha tömbökre kell gondolni. Az utóbbi módszerre jó példa a *Kópháza* mellett feltárt, valószínűleg a 10. században használt vasércbányák lelőhelye, ahol az ásatások tanúsága szerint mintegy 5-6 méter mély, kb. 1 méter átmérőjű függőleges aknákon keresztül hozták felszínre a vasércet.

Nem könnyű feladat a későavar-, honfoglalás- és Árpád-kori vaskohászati műhelyek alapanyagot biztosító területeinek körülha-



tárolása. Ebben a régészeti ásatások alkalmával talált vasércdarabok vegyi- és ásványtani elemzése nyújthatta a legfőbb támpontot. Mára ennek segítségével elsősorban *limonit*ban gazdag vasérc-előfordulások, mint a kora-középkori vaskohászat nyersanyagbázisai, bejelölhetők a *Soproni-síkságon*, illetve a *Soproni-dombságban*, a *Somogyi-dombságban*, a *Balatontól* északra, a *Bakonyt* körülvevő dombokon, *Rudabánya* és *Tokaj* környékén, a *Borsodi-medencében*, illetve a *Mecsek* vidékén *sziderit*ben dús folterületeken.

A középkori kárpát-medencei vasércleletek kémiai analitikai, ásványtani és mikroszkópos anyagszerkezeti vizsgálatából alapvetően megállapítható, hogy ezek az ércek a manapság iparilag használatos vasérccekhez képest alacsonyabb vastartalmú, de jó reakcióképességű, porózus, réteges szerkezetű, előpörköletlen állapotukban rendszerint kötött hidrátvizet is tartalmazó, *hematitos*, *hematit-goethites* vagy *hematit-limonitos* ásványtípusúak. Kristályos ásványként általában jelentős mennyiségű kvarcot is tartalmaznak. Az előpörkölés az ércek nedvesség-, illetve – például a limonit és a goethit esetében – kötött hidrátvíz-tartalmának eltávolításához volt szükséges. Az előpörkölt, azaz gyakorlatilag dúsított ércnek ugyanis mindenképpen kellett tartalmaznia annyi vasat, hogy az a fémes vasbucsa anyaga mellett a salakba kerülő tetemes FeO általi vasvesztéséget is fedezni tudja. Legalább 40 % körüli vastartalom kívánatos az eredményes olvasztáshoz, amelyet az előpörkölés, illetve esetleges előredukció után az ércek *hematit-* (Fe<sub>2</sub>O<sub>3</sub>) és *magnetit-* (Fe<sub>3</sub>O<sub>4</sub>) *tartalma* biztosítja.

A bucakemencében használt vasérccek magas SiO<sub>2</sub>-tartalma miatt azok bázikussága (CaO/SiO<sub>2</sub>) nagyon alacsony. A nagy SiO<sub>2</sub>-tartalom – és az esetleg még adagolt homok – viszont lehetővé tette az alapvetően *fayalitos* (2FeO·SiO<sub>2</sub> – olvadáspont 1170 °C) salak képződését. Így a kézi fújtatással a bucakemence aknájának alján és tűzterében elérhető 1000-1300 °C-os olvasztási hőmérsékleten képződhetett folyékony salak. Nagyobb mértékű CaO a salak olvadáspontját jelentősen megnövelte volna, így már csak ezért is kétséges meszes kőzetek nagyobb mennyiségű szándékos használata, ugyanakkor a bázikus oxid reakcióba lépett volna a savanyú kemencefalazattal.

Ércpörkölő gödör nyomai előkerültek avar kori kemencéknél, de ugyanúgy „fajszí” és „imolai” típusú kemencék honfoglalás-, illetve Árpád-kori műhelygödreiben is. A mintegy 1-1,5 méter széles, 2-3 méter hosszú és 30-80 cm mély gödrökben fával, vagy faszén-rétegen – esetleg azzal keverve – hevítették az ércet, szabad ég alatt, a tűzbe levegőt fúvatva. A hosszú idők gyakorlatának itt szintén fontos szerepe volt. Tudományos jellegű fizikai-kémiai ismeretek híján a korabeli kohászok tapasztalati úton láthatták be, hogy a pörkölésnél az érc színe és halmazállapota megváltozásával könnyebb dolguk van az olvasztásnál. Anélkül viszont a kohóban minden lassabban történt, nehezebb volt megfelelően magas hőmérsékletet elérni, és előfordulhatott, hogy a kiáramló vízgőz dugulás esetén kárt tett a kemence falában.

A kohósítás másik alapvető anyaga a faszén. Faszénégetőboksák nyomaira főként „nemeskéri” típusú kemencék lelőhelyén akadtak a régészek. Általában kerek vagy ovális, 2-3 méter átmérőjű, 20-35 cm mély, tányér alakú mélyedésekről van szó. A megvizsgált korabeli faszendarabok döntő többsége kocsányos vagy kocsánytalan tölgyből származik. A faszén minimális kéntartalma a későbbi kovácsolhatóság egyik fontos feltétele, bár természetesen a korabeli kohászok sem a kén okozta melegtörékenységet, sem a kéntelenítés fogalmát nem ismerhették. Minél lazább szerkezetű volt a fa anyaga, annál nagyobb kémiai aktív felülettel rendelkező és jobb gázátbocsátó-képességű faszén készült belőle. A távozó illókomponensek mennyisége nőtt a száraz lepárlás jellegű égetés hőmérsékletének és időtartamának növelésével. A gyphtal vagy agyaggal borított boksák felszínén távozó, meggyújtható gázok lángjának halványulásából tapasztalati úton tudott következtetni a folyamat előrehaladottságáról a korabeli szénégető. A jól kiégett faszén 90-95 % elemi karbont, 3-5 % hamut, illetve minimális kenet, foszfort, alkáliát és el nem távozott illóanyagot tartalmaz.

A direkt úton acélszerű terméket előállító bucakemencében a fémes vas nem lesz folyékony állapotú. A korabeli technológiával nem tudták a mai folyékony nyersvas-alapú indirekt acélgyártáshoz szükséges 1400-1600 °C-os hőmérsékletet elérni, de gyakorla-

tilag a kézi fújtatási technika általi 1000-1300 °C-os hőmérsékleti limit biztosította a bucaeljárás eredményességét. A modern nyersvas-metallurgia magas hőmérsékletén a folyékony vas a szilárd tüzelő- és redukálószerrel (koks, korábban faszén) érintkezve annak C-tartalmát oldja, így a 3,5-4,5 % C-tartalmú nyersvas nem kovácsolható, közvetlenül csak öntödei célokra használható fel, illetve további frissítés és dezoxidálás (acélmetallurgia) útján lesz belőle acél.

A bucakemencében az ércből kiolvadt az alacsonyabb olvadáspontú salak, jelentős mennyiségű vasoxidot (FeO) tartalmazva. A salakot célszerű volt a keletkező buca közeléből eltávolítani, kifolytatni a kemencéből. A vasoxid fennmaradó része a faszén karbontartalmából képződött CO segítségével fokozatosan redukálódott, indirekt redukció útján, illetve feltételezhető a szilárd karbon direkt redukáló hatása is. Valójában több tucat paraméterrel leírható, párhuzamos fizikai-kémiai, metallurgiai folyamatokról van szó.

A kohósítás 8-10, esetleg 12 órán át tartott, közben folyamatos fújtatás szükségeltetett, illetve a kürtön át pótolni kellett az elégett faszenet, tehát embert próbáló munka volt. Mintegy 15-20 kg vasérc kohósításának végeredménye egy általában 2-3 kg súlyú, szivacsos szerkezetű, többé-kevésbé képlékeny, alacsony karbon-tartalmú, de salakzárványokkal szennyezett vastömb, a buca volt. Ezt a kemencéből az áttört mellnyíláson keresztül fogókkal húzták ki, és még meleg állapotban, illetve egy helyszíni tűzhelyen újraizzítás után kalapálva tömörítették, kipréselve belőle a megtapadt salakos részeket. A cipó, kocka vagy rúd alakúra tömörített darabokat, mint félkész terméket, késztermék kovácsolására elszállították.

### **3. A bucakemencék és műhelyeik jellemzői**

Elmondható, hogy metallurgiai teljes „vertikum” működött egy-egy honfoglalás kori vaskohászati helyszínen. A központi helyet – nem geometriailag – természetesen a kemencék foglalták el. Kemencetípustól függetlenül egy kohó körül többen is serénykedhettek, hiszen a folyamatos fújtatás igen fárasztó lehetett, többen is

végezheték, akár egymást váltva is. Amellett a folyamatos faszén-adagolásra és az esetleges kemencejavítgatásra is gondolni kellett.

A korai középkori és Árpád-kori – s itt a vizsgált korszakot célszerű bővíteni a 7-12. századra – kárpát-medencei bucakemencék építésük szerint két alapvető csoportba sorolhatók: szabadon álló és műhelygödör falába épített kemencékre. Ez a sorrend egyben időrendet is jelöl, ahol a határvonal nagyjából a honfoglalás időszaka. Az viszont a hazai bucakemencék építési helyére általánosan érvényes, hogy szinte mindig sekély vízű patak, forrás vagy kis tó közelében található. A vízre egyrészt a kohó építésénél, az agyagtapasztáshoz, illetve az ércmosásnál, másrészt természetesen az egész napos munkát végző kohászok mindennapi személyes szükségleteihez is szükség volt.

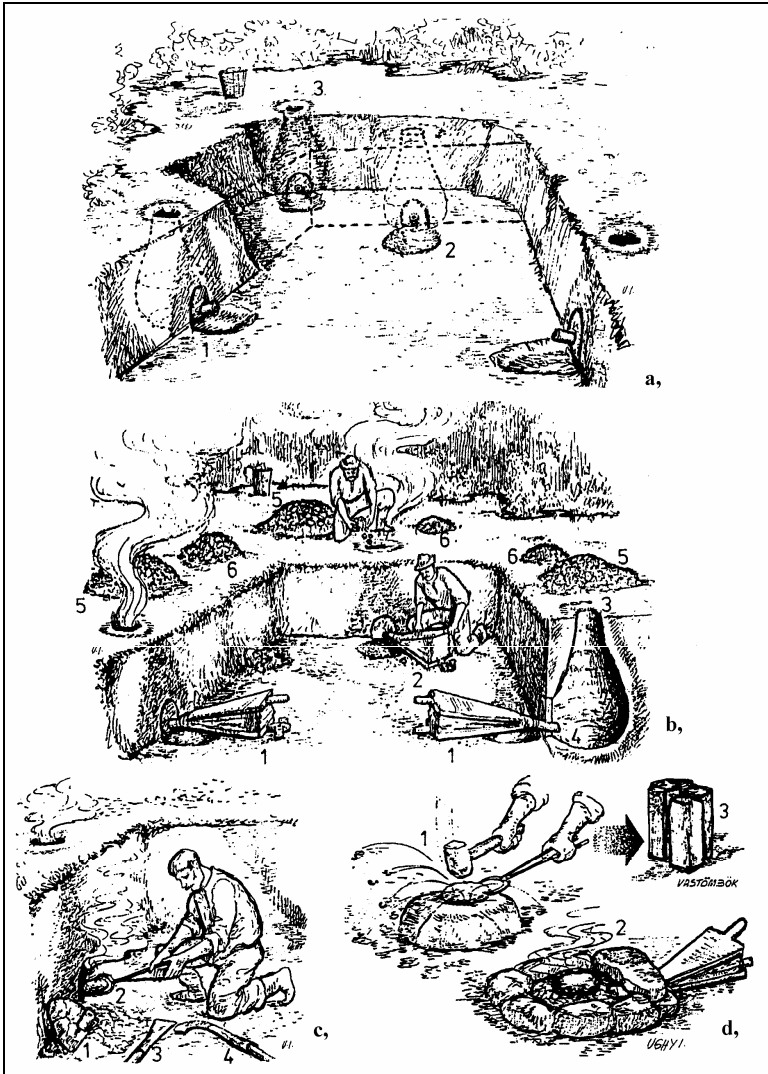
A 7-9. században használt, ún. *avar* és *nemeskéri* típusú bucakemencék szabadon álló kohók voltak, és a többi korai középkori kemencéhez hasonlóan agyag és homok keverékéből készültek (a kemencetípusokat a továbbiakban idézőjel nélkül nevezem meg). Ez alól egyedüli kivételként a kőből készült harkai kemencét lehet említeni. Mindkét kemencefajtára jellemző viszont, hogy a kemence előtti sekély mélyedésben mindig található kifolyt salak, amely a mellfalazat alja és a talaj közötti résen át távozott a kemencéből, és minden bizonnyal fontos információt jelentett a kohász számára az olvasztás állapotáról. Ez technológiai jellemzőnek tekinthető, ami által az olvasztás lerövidülhetett, a buca kevésbé szennyeződhetett, ugyanakkor a kifolyó fayalitos salakkal jelentős mennyiségű vastartalom is távozott.

A korabeli középkori kárpát-medencei vaskohászatban – ha lehet így fogalmazni – forradalmi konstrukciós változást jelentett a magyarok által használt *fajszí* kemencetípus megjelenése. Ezek a 10-11. században használt kemencék már földbemélyített műhelygödrök falába voltak kiépítve. Persze felvetődik a kérdés, hogy miért volt erre a változtatásra szükség. A válaszra több lehetőség is adódik, de bizonyos, hogy itt is az empirikus tapasztalatok a fő mozgatórugók. A beépített kemencék hőszigetelése jobb, mint a szabadon álló kemencéké. Ugyanakkor bebizonyosodott, hogy eb-

ben a kemencetípusban a kohósításokat általában ősszel, illetve tél elején végezték a kalandozások korában, így a mélyebb műhelygödörökben időjárástól védettebb helyen dolgozhattak a korabeli kohászok. Hosszabb távon érvényesülő éghajlati változás is közrejátszott a műhelygödörök kialakításában, ugyanis a későavar időszak igencsak száraz éghajlatát a 10. századtól csapadékosabb időjárás váltotta fel fagyos telekkel tarkítva, amely a lakóházak építésmódjára is kihatott.

A fajszi típusú bucakemence csaknem teljes magasságában műhelygödör oldalába épített, felfelé szűkülő aknás kemence. Magassága 70-80 cm, legszélesebb medenceátmérője 30-40 cm, legkeskenyebb torokátmérője 10-15 cm volt. A kemence mellső részén, alul 30-40 cm széles és ugyanilyen magas mellnyílás volt, amelyet kohósításkor odaillő, a falvastagságtól néhány cm-rel vékonyabb, szintén agyagból készült mellfallal zártak el. A mellfal közepébe 5-8 cm átmérőjű lyukat alakítottak ki, amelybe 10-12 cm hosszú agyag fúvócsövet helyeztek, 3-5 cm-nyi része belógott a kohótérbe, és enyhén ferdén lefelé beépítve funkcionált. A fajszi típusú kemencék aknajának, medencéjének mérete és formája az avar és a nemeskéri típusokkal megegyező, illetve nagyon hasonló, kvázi beépített avar típusú kemencéről van szó. A technológiai hasonlóság mutatkozik az ugyanolyan jellegű és szerepű mellfal és fúvókák használatában is. A fúvókák igen nagy számát az indokolja, hogy a fújtatás alatt a fújtató fanyele gyakran hozzáütődött az agyagfúvóka tölcserés végéhez – mivel abba külön anyaggal nem volt betapasztva –, így rendszerint elkerülhetetlen volt annak sérülése, amely legkésőbb a mellfalazat kibontásakor egyébként is bekövetkezett. Az ásatásokon gyakran található olyan fúvókamaradvány, amelynek belső felszíne örzi a formázófa vagy formázónád lenyomatát. A salak ennél a kemencetípusnál is kifolyt a kemencéből a salakcsapoló-nyíláson át, a mellfal előtti salakgyűjtő gödörbe.

Ennél a kohótípusnál – amely a hazai arheometallurgia legutóbb felfedezett korai középkori kemencetípusa – a lelőhelyeken relatíve sok kemencét és több, egymásra és egymásból építkező műhelygödört találtak a régészek. A somogyfajszi és bodrog-alsóbüi műhelyek, valamint a soproni *Potzmann-dűlőben* találtak között any



2. ábra: Vasbuca készítés a somogyfajsi műhelyben

a, 1: a kohó metszete; 2: műhelybővítéskor elbontott kohó, amelynek az alja maradt meg; 3: a bővítés során beépített új kemence; b, 1: fújtatók; 2: a fújtatás művelete; 3: toroknyílás; 4: medence, tüztér; 5: faszénhal-

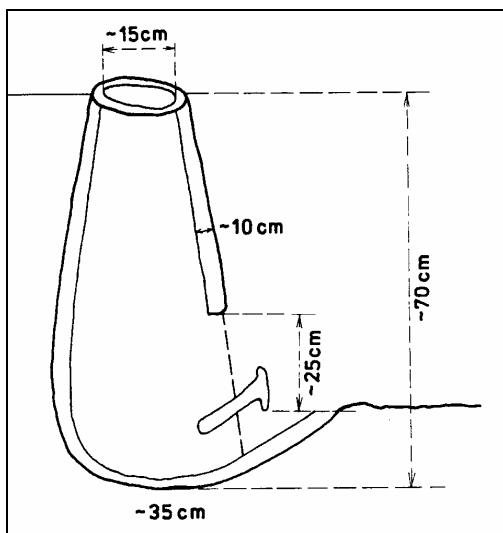
mok; 6: vasérckupacok; **c**, 1: kiemelt mellfal és fúvóka; 2: a vasbuca kiemelése; 3: salakleverő szerszám; 4: buca- és salakkihúzó szerszám; **d**, 1. a salak kiverése, a buca tömörítése; 2: a buca újraizzítása tisztítás és alakítás közben; 3: a bucából kialakított vastömbök, vasrudak. – Ughy István rajzai, GÖMÖRI (1999).

annyi szerkezeti különbség van, hogy amíg az előbbieknél nagyméretű műhelygödörök oldalába vájva, battériaszerűen, körben több kemence is elhelyezkedett, amelyből 2-4 működött egyszerre, addig a soproni lelőhelyen különálló, egymás melletti kis műhelygödörökben egy-egy – maximum két – kemencét működtettek, amely elv már a későbbi, Árpád-kori, „imolai” típusú kemencék műhelyeit idézi. A 2. ábra a somogyfajsi műhelyben történt korabeli munkálatokat próbálja rekonstruálni.

Az eddig tárgyalt kemencetípusokkal ellentétben az *imolai* típusú bucakemence maradványait mind a borsodi, mind a nyugatmagyarországi – és a hozzá tartozó balaton-felvidéki – vastermelő-vidéken megtalálták. Szlovák régészek is gyakran ezen a néven definiálják az ott feltárt hasonló típusú kemencéket, így például a *somkúti* (*Gemerský Sad*) ásatás alkalmával előkerült kohókat. Elmondható, hogy ez a típusú kohó az államalapítás és a királyi Árpád-kor első két századának jellemző kemencetípusa.

Az *imolai* típusú bucakemencéket 80-100 cm mély, ovális vagy szabálytalan téglalap alakú, változó nagyságú, 5-10 m<sup>2</sup>-es, néha ennél is nagyobb alapterületű műhelygödör rövidebb oldalába építették, műhelyenként egyet, ritkábban kettőt. A műhelyekben rendszerint külön kimélyített gödörök is találhatóak, amelyek munkavégzésnél ülögödörként vagy anyagtárolásra szolgálhattak. További 20-40 cm-es átmérőjű kiégett foltok utalhatnak a kemencéből kivett buca továbbbizzítására, vagy a kemencéből kikapart, még meleg salak ideiglenes tárolásának helyére. A salakot ugyanis ki kellett kaparni az olvasztás végén, ennél a típusnál soha nincs a kemencéből kifolyt salak. Az olvasztás folyamán az érc megolvadt salakalkotói inhomogén, folyékony, de nagy viszkozitású, aránylag gyorsan megdermedő salakként az aknaszerű belső tér jól kimélyített medencéjének aljába gyűltek össze, és a 25-30 cm széles, nagyjából ilyen magas, boltíves mellnyílás alatti padkaszerű kiépítés miatt a salak nem tudott kifolyni.

A kemencék eredeti, 80-85 cm-es magasságából jó esetben mintegy 60-65 cm maradt meg. A medence – ahol a tüztér is megtalálható – legnagyobb átmérője 40-45 cm, a legkisebb felső átmérő 15 cm körüli, esetleg még kisebb volt. Ez utóbbi tulajdonképpen a torokátmérő. A kemencefal mintegy 3 cm vastag agyagból készült, és a műhelygödör oldalához épített rész is ki volt tapasztva. Az imolai ásatáson ezt követően a műhelyfalban kb. 20 cm-es vastagságban szürkére, majd ugyanilyen vastagon vörösre égett réteg következett. Előfordult olyan eset is, amikor a kemence alján a megolvadt salak közvetlenül a földdel érintkezett. A kemencetípus szerkezeti metszete a 3. ábrán látható.



3. ábra. Az imolai típusú kohó metszete és jellemző méretei.  
GÖMÖRI – TÖRÖK (2002).

Az imolai típusú kemencék ásatásainak szintén fontos jellemzője, hogy sohasem találtak mellfal-maradványokat. Fúvócsöveket igen, de nem mindig olyan nagy számban, mint a *nemeskéri* típus esetében. *Vastagh Gábor* feltételezése szerint az imolai típusú kemencében az olvasztás nyitott mellfallal történt. *Gömöri János* szakonyi ásatása alapján mindezt kiegészíti azzal, hogy nagyobb



vasércrögökkel zárták el a mellfalat, és ebbe illesztették bele az agyagfűvőkát, amihez a fűjtató csatlakozott. Erre utalt a műhelygödörben és a szétrombolt kemencék feltöltésében talált, néha több kupacnyi félig pörkölt ércdarab.

Érdekességként megemlíthető még a *röjtökmuzsaji ásatás*, ahol a csaknem épen megtalált kemencék toroknyílása ellipszis keresztmetszetű volt, illetve a műhelygödör közepén levő, aránylag nagyméretű cölöplyukak valamiféle tetőszerkezet tartóoszlopaire utaltak.

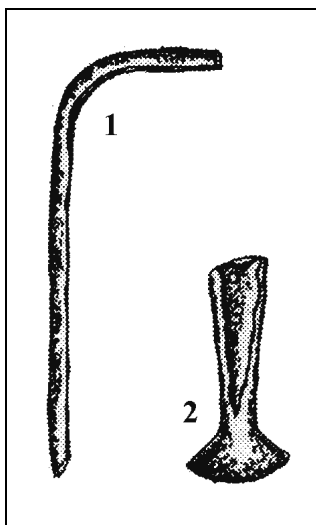
Mindenesetre a mellfal nélküli olvasztás és a kemencék korábbi, szabadon álló típusokhoz képest durvább, sematikusabb kiképzése elgondolkodtató. Adja magát az a felvetés, hogy az imolai típusú kemencék kisebb határfokkal működtek, mint későavar kori és 10. századi elődeik. Mintha az egyszerűbb kemenceváltozat országos elterjedésével a mesterség bizonyos vonásai is egyszerűsödtek volna.

Érdekes megfigyelni az analógiát a fent említett kárpát-medencei bucakemencék és a 8-11. századi nyugat-morvaországi kohók között. Ott 12 vasolvasztó telepet tártak fel, amelyeken három kemencetípust tudtak definiálni. Ebből az egyik a tipikusan szláv, földbemélyesztett *želehovicei* típus. Lényegesebb viszont számunkra *Olomučany* lelőhely két másik típusa, amelyből a szabadon álló kemencetípus a mi nemeskéri típusunkkal csaknem megegyező, míg a másik típus formailag a hazai imolai típust követi, de az olvasztás technológiájában – mellfal használata révén – a fajszi típussal mutat rokon vonásokat.

A vasolvasztás szerszámaiból és segédeszközeiből – ilyen a fából és bőrből készült fűjtató, illetve a vasból készült fogók, kalapácsok, kihúzó és kaparók (4. ábra) – csak elvétve akadtak tárgyi bizonyítékok, így a folyamatról egyértelműen a salakdarabok és kemence-maradványok tanúskodnak a legjobban.

Végezetül régóta érdekes felvetés, hogy valójában mekkora is volt egy bucakemence termelékenysége, adott időszak alatt mennyi vasat lehetett vele előállítani, illetve tovább bontva a kérdést, mennyi vasat tudott produkálni a 9-10. századi magyar vastermelő szervezet. Ebben az igen nehéz kérdésben támpontot adhat az egy-egy kemencéhez konkrétan köthető, in situ megtalált salakhalom

mennyisége, a fellelt fúvócsövek száma – ebből minden olvasztáshoz új kellett –, a kemencék szerkezete, hasznátságát jelző kiégettsége, a rekonstrukciós olvasztási kísérletek tapasztalatai, és persze több aspektusból végzett fizikai-kémiai számítások sora. Mindezek ellenére csak feltevésekre támaszkodhatunk, és a témával foglalkozók véleményei között néha volumenbeli eltérés is mutatkozik. *Mérey-Kádár Miklós* és *Mayer János* szerint a honfoglaló magyarok évi vasszüksége 160 ezer főre számítva 1600 tonna. Ez persze több szempontból is támadható, hiszen a vastárgyak nagy része némi javítgatással évekig kitarthatott, ugyanakkor nem ismerjük a zsákmányolás révén, illetve kereskedelemmel be-



4. ábra. *Bucakihúzó (1) és salakleverő (2) a trizsi ásatásról.*  
GÖMÖRI (2000).

szerezett vastárgyak mennyiségét. Az viszont kutatásaink során bizonyosnak látszik, hogy egy korai középkori, 1 m<sup>3</sup>-nél kisebb aknájú bucakemence a napi egy olvasztás alatt kb. 2 kg vasbucát adott, és egy kemence átlagosan 10 olvasztást bírhatott ki. Persze itt újabb hibalehetőséget rejt, hogy több kemencét csak egyszer-kétszer használtak, illetve gyakran megfigyelhető az ásatásokon, hogy

egy-egy műhelyt csupán az év egy bizonyos periódusában, néhány hónapig tartottak üzemben. *Gömöri János* 10 somogyfajsi méretű műhely egyidejű működését véve alapul, évi 80 tonna vasbuca előállítását feltételezte, amely mintegy 8000 harcos felszerelésére lett volna elég. De ha a fentebb említett vasszükséglet-számítás elbizonytalanító tényezői mellé még hozzávesszük a kemencékkel kapcsolatos problémákat, illetve azt, hogy például a *fajsi* típusú, mintegy 40 kemencét feltételező lelőhelyek tanúságai alapján előfordult, hogy műhelyenként csak 2-3 kemence üzemelhetett egy vasolvasztási periódusban, máris elvesztünk a probléma útvesztőjében...

## S z a k i r o d a l o m

- ÁGH J. – GÖMÖRI J.: Investigation of Materials from the Somogyfajsz Workshop. A somogyfajsi műhely anyagainak vizsgálata. = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban*. DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajsz, 1997. 1999.
- ALBECKER M.: Rudabánya – a telekes-völgyi ásatás. = *Régészeti Füzetek* 39, Budapest, 1986.
- BENKŐ L.: A kányaszurdoki leletek keletkezése. = *Arrabona* 21. Győr, 1979.
- FÚRYOVÁ, K.: Začiatky stredovekého železiarstva v Gemeri. Anfänge der mittelalterlichen Eisenmetallurgie in der Gemer-region. = *Archaeometallurgy of Iron in the Carpathians Region, Seminar Herľany, 1994. Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied*. Nitra, 1995
- GÖMÖRI J. – KISHÁZI P.: Iron Ore Utilization in the Carpathian Basin up to the Middle Ages with Special Regard to Bloomeries in Western Transdanubia. = *Neogene Mineral Resources in the Carpathian Basin*. VIII<sup>th</sup> RCMNS Congress, Budapest, 1985.
- GÖMÖRI J. – MAGYAR K.: Az 1999. évi ásatás Bodrog-Alsóbü vasolvasztó műhelyében, rovársírosos agyagfúvó. Excavation in the Iron Smelting Workshop at Bodrog-Alsóbü in 1999, Clay Twyer with Szekel Runiform Script. = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagyományok és újítások a korai középkor-*

- ri vaskohászatban*. DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajsz, 1997. 1999.
- GÖMÖRI J. – TÖRÖK B.: Technical Examination of the Early Medieval Ferrous Metallurgical Finds from Hungarian Sites. = *Archaeometry 98. Proceedings of the 31st Symposium, Budapest (1998)*. *Archaeologia, British Archaeological Reports International Series 1043 (II)*, Oxford, 2002.
- GÖMÖRI J. – VERŐ J. – IVANCSICS J. – CSONGOR É. – SZENDE K.: Une mine de fer et des fourneaux médévaux sur le territoire de Kópháza. = *113 Congress International sav. Strassbourg (1988)*, *Techniques Minières*. Paris, 1992.
- GÖMÖRI J.: A 9-10. századi vaskohászat. = *Honfoglalás és régészet*. Budapest, 1994. Balassi Kiadó.
- GÖMÖRI J.: A korai középkori vasolvasztó kemencék és az ékelt vasbucák kérdése. = *Iparrégészet. Industrial Archaeology I*. Veszprém, 1981.
- GÖMÖRI J.: *Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat emlékei Pannoniában*. Sopron, 2000. Soproni Múzeum – MTA VEAB.
- GÖMÖRI J.: Az avar kori és X-XI. századi vaskohászat régészeti emlékei Somogy megyében. The archaeological sites of county Somogy in the Avar and early Árpád-period. = *A Somogy Megyei Múzeumok Közleményei 14*. Kaposvár, 2000.
- GÖMÖRI J.: Jelentés a nyugat-magyarországi vasvidék régészeti kutatásairól II. = *Arrabona 19-20*. Győr, 1977-78.
- GÖMÖRI J.: Jelentés az 1986. évi zamárdi vaskohó-ásatásról. = *Bányászati és Kohászati Lapok – Kohászat*, 120. évf. 5. sz. Budapest, 1987.
- GÖMÖRI J.: Nemeskéri típusú vasolvasztó műhelyek Pannonia onogur kolonizációja időszakából. A zamárdi kohótelep. = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban*. = DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajsz, (1997) 1999.
- GÖMÖRI J.: Preliminary report on the Excavations of 10th Century AD Iron Smelting. Előzetes jelentés a somogyfajszai és a soproni X. századi vasolvasztó műhelyek ásatásáról. = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban*. DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajsz, (1997) 1999.
- GÖMÖRI J.: The Hungarian Bloomeries. = *Archaeometallurgy of Iron. International Symposium Liblice (1987)*. Prague, 1989.

- GÖMÖRI J.: The Szakony Bloomery Workshops. = *Journal of the European Study Group on Physical, Chemical, Biological and Mathematical Techniques Applied to Archaeology*. Strasbourg, 1988.
- GÖMÖRI J.: 10. századi vasolvasztó műhely Somogyfajszon. = *Bányászati és Kohászati Lapok – Kohászat*, 129. évf. 7. sz. Budapest, 1996.
- GYÖRFFY GY.: Honfoglalás és megtelepedés. = *Honfoglaló őseink*. (Szerk.: Veszprémi L.) Budapest, 1996. Zrínyi Kiadó.
- GYÖRFFY GY.: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.
- HECKENAST G. – NOVÁKI GY. – VASTAGH G. – ZOLTAY E.: *A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- HECKENAST G.: *A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
- HEGEDŰS Z.: *A diósgyőri Központi Kohászati Múzeum és a soproni Liszt Ferenc Múzeum vasbucáinak kohászat-történeti vonatkozásai*. Budapest, 1960. (A Kohászati Történeti Bizottság Közleményei.)
- HOLLÓ L. – VERŐ J.: Geofizikai mérések a Magyarfalva-Kányaszurdoki vaskohónál. = *Arrabona* 21. Győr, 1979.
- KESIK G.: Honfoglalás. – Múzeumi foglalkozás 5. osztályosok részére a Magyar Nemzeti Múzeum honfoglalást bemutató kiállításán. = *Gyermekek a múzeumban – múzeumpedagógiai olvasókönyv*. (Szerk.: Foghtüty K. – Harangi A.) Tárogató Kiadó, Budapest, é. n.
- KÖLTŐ L.: Előzetes Kutatási eredmények az Alsóbogát-Csanálosi dűlőben felfedezett vaskohászati lelőhelyen. Preliminary report about the early medieval furnaces of Alsóbogát-Csanálosi site. = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban*. DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajsz, (1997) 1999.
- KÖLTŐ L.: The Early Medieval Furnaces of the Somogyvámos-Gyümölcsény sites. Koraközépkori vaskohók Somogyvámos-Gyümölcsény lelőhelyen = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagyományok és újítások a korai középkori vaskohászatban*. DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajsz, (1997) 1999.
- LEHOCZKY A.: *Hangony-Hódos völgye a honfoglalás idején és a középkorban*. Miskolc, 1996. Felsőmagyarország Kiadó.
- MAGYAR K.: A Preliminary Report on the Archaeological Research of the 10th Century Iron-Smelting Site in Bodrog-Bú. Előzetes jelentés a Bodrog-Bú-i X. századi vasolvasztó műhely régészeti kutatásáról. =

- Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagymányok és újítások a korai középkori vaskohászatban.* DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajs, (1997) 1999.
- NOVÁKI GY. – VASTAGH G.: Középkori vasolvasztó-hely feltárása Felsőkelecsényben. = *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 3. Miskolc, 1963.
- NOVÁKI GY.: Archäologische Denkmäler der Eisenverhüttung in Nordostungarn aus dem X-XII. Jahrhundert. = *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21. Budapest, 1969.
- RÓNA-TAS A.: *A magyarság korai története.* Szeged, 1993. JATE Magyar Östörténeti Kutatócsoport. (Magyar Östörténeti Könyvtár 9.)
- SOÓS Imre: Vasércbányák és vashámorok a Bükkhegységben a 18. században. = *Bányászati Lapok*, 88. évf. 1955. 7-8. sz. 427-432. old.
- SOUCHOPOVÁ, V.: Nález hutnické dílny v Olomučaneh na Blansku. = *Sborník Okresního Muzea v Blansku* 5. 1973.
- SOUCHOPOVÁ, V.: Počatky západoslovenského hutnictví železa ve světle pramenů z Moravy. The Beginnings of the Metallurgy of Iron among Western Slavs in the Light of Sources from Moravia. = *Studie Archeologického Ústavu Akademie Věd ČR v Brně.* Brno, 1995.
- SZÓKE B. M.: A Dunántúl lakossága és a honfoglaló magyarok. = *A magyarok időben és térben.* = Tata, 1999. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Igazgatósága. (Tudományos füzetek 11.)
- TÖRÖK B.: Chemical and Metallographic Analysis of Iron Ores and Slags Found in Medieval Bloomery Sites and Obtained by Smelting Experiments. = *Archaeometallurgy of Iron in the Carpathians Region. Seminar Herľany, 1994. Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied.* Nitra, 1995.
- TÖRÖK B.: About the Technical Investigations of Ore, Slag and Wall-fragment Samples Found Next to the Sites of Nemeskér-type Furnaces. Nemeskéri típusú vasolvasztó kemencék lelőhelyén talált ércek, salakok és kemencefal-darab műszaki vizsgálatai. = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagymányok és újítások a korai középkori vaskohászatban.* DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajs, (1997) 1999.
- TÖRÖK B.: Latest Technical Examinations (1995-1997) of Medieval Iron Slags Found in Hungary – Metallurgical Processes in the Medieval Bloomery. = *Východoslovenský Pravek. Special Issue. Archaeometallurgy in the Central Europe.* Košice, 1999.

- TÖRÖK B.: Alföldi jellegű egykori településeken feltárt 10. és 13. századi vaskohászati emlékek archeometallurgiai vizsgálata. Archaeometallurgical examinations of finds from medieval settlement sites dating from the 10<sup>th</sup> and 13<sup>th</sup> centuries, in the areas of the Hungarian Plain. = X. *Bányászati és Kohászati Konferencia, Nagyszében, 2008. április 3-6.* Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság.
- TÖRÖK B.: Crystallization of Iron Slags Found in Eraly Medieval Bloomery Furnaces. = *5th International Conference on Solidification and Gravity, Miskolc-Lillafüred, Hungary, (2008).* *Materials Science Forum* 649 (2010). Trans Tech Publications, Switzerland
- TÖRÖK B.: Árpád-kori vaskohászati műhelyek metallurgiája a műszaki vizsgálatok tükrében. = *Gesta. A Miskolci Egyetem Történettudományi Intézetének folyóirata IX. Archaeometria és régészet.* (Szerk.: P. Fischl K., Lengyel Gy.) Miskolc, 2010. p. 227-232.
- VÉKONY G.: Székely írás legrégebb emléke Bodrog-Alsóbü vaskohászati műhelyéből. The Oldest Inscription in Szekel Runiform Script. = *Traditions and innovations in the early medieval iron production. Hagományok és újítások a korai középkori vaskohászatban.* DSAA – MTA VEAB IAM nemzetközi kiadvány, Sopron-Somogyfajs, (1997) 1999.
- WOLF M.: Az Árpád-kori vaskohászat újabb emlékei Borsod megyében. = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 27.* Miskolc, 1988.



# Egy vállalkozó nagybirtokos nemes Heves megyében

(Beniczky György és családja tevékenysége  
a 19-20. században)

DR. CSIFFÁRY GERGELY

Tanulmányom két részből áll, előbb szó esik a szénbányászat kezdeteiről *Egercsehi – Szúcs* térségében, majd pedig *Beniczky I. György* birtokos bányalétesítéséről. Az írásom második részében az egercsehi szénbánya alapítójának, *Beniczky Györgynek* és leszármazottainak tevékenységét, pályafutását mutatom be 1945-ig.

\* \* \*

*Egercsehi – Szúcs térségében a kőszén elsőként 1866-ban egy német nyelven kiadott geológiai szakfolyóiratban említi C. M. Paul osztrák geológus.*<sup>1</sup>

*Beniczky György* birtokosként tudott arról, hogy birtokán a ki-egyezés előtti években osztrák geológusok szénelőfordulás után kutattak. Ezen kívül tudomása kellett, hogy legyen arról is, hogy a Bükk hegység területén, *Egerbakta – Szarvaskő* térségében az 1860-as évek elején, míg az *Egercsehivel* szomszédos *Mónosbél* határában 1868-ban találtak szenet.

Azzal a lehetőséggel, hogy a *Beniczkyek* birtokán a föld mélye olyan jelentős, kiaknázásra váró szénkészlettel rendelkezik, amely érdemes nagyüzemi művelésre, már 1870-ben számoltak a család tagjai.

---

<sup>1</sup> Lásd: Paul, C. M.: Tertiärgebiet nordlich von den Mátra in Nordungarn. = *Jahrbuch der K. K. Geologische Reichsanstalt*. Bild. XVI. Pag. 515. Wien, 1866. – NOSZKY Jenő 1926. VIII.



A *Beniczky testvérek (Etel, Pál és György)* 1870. március 6-án *Egerben* osztályos egyezséget kötöttek apjuk, a néhai Beniczky Zsigmond után rájuk maradt nemesi birtokra, amelyet addig közösen használtak. A *Beniczky György* és testvérei között született egyezség alapján *Beniczky Etel* a nemesi birtokból őt megillető 1/3 tulajdonjogáról, beleértve minden, ahhoz tartozó királyi vagy egyéb haszonélvezeti jogáról készpénz-megváltás ellenében lemondott fivéreire javára. Az egyezség 3. pontja szerint: „*A csehi ún. Gutai zálogos házhely és az Ambrózy Mihálynál lévő beltelkek és ház, valamint a nála lévő külső földek kiváltása és saját javára való megörökítésének joga egyedül Beniczky Györgyé lesz.*”

Különösen érdekes számunkra az osztályos egyezség 4. pontja, amely kizárólag a kőszénre vonatkozik. „*Ami a kőszénre illeti, ez a megosztott birtokban mindhárom osztozó testvér közt közös javadalomnak feltartatik, azonban oly módon, hogy ha szén fedezetnének fel, az ahhoz szükséges út és tér becsáron lesz annak pótlandó, kinek birtokán a kőszén művelés alá véteték.*”<sup>2</sup>

1870-ben nincs még konkrét szénlelőhely a *Beniczkyék* által birtokolt területen, de a szénkiaknázás jövőbeni lehetőségével már ekkortól számoltak a család tagjai.

A *Beniczky testvérek (Etel, Pál és György)* az apjuk után maradt csehi, ördögfalvi és mónosbéli birtokokra nézve az 1871. február 11-én *Egerben* megkötött újabb szerződés alapján osztozkodtak.

*Beniczky Etel* a nevezett birtokról az azokban lévő épületekkel, beleértve a kisebb királyi haszonvételeket és az instrukciót (azaz a birtok irányítását), két fivére javára 18.000 forintért minden jogáról lemond, s kijelenti, hogy kielégítve érzi magát az örökséget illetően.

A 18.000 forinttal *Pál* és *György* egyenlő arányban lesznek az adósai leánytestvérüknek. A megváltás összegét öt éven át fizetik a fivérek, a törlesztésre nézve *Etel* kikötötte, hogy amíg az édesanyjuk, *Szinovich Amália* él, a nevezett tőke (azaz 18.000 forint) után évi 5 %-ot (900 forintot), az édesanyjuk halálát követően

---

<sup>2</sup> Az irat eredetije Beniczky Péter (Eger) gyógyszerész tulajdonában van.

(†Egercsehi, 1879. 09. 16.) pedig 6 %-ot (1080 forintot) tartoznak fizetni.

Az előbbi megállapodásban Beniczky Etelka rögzítette, hogy a „*családunkat bármikor illető örökösödési vagy zálogváltási jogokra nézve engemet illető jogomat fenntartom, valamint a micsinyei birtok eladásából a 3500 forintnyi közös adósság kifizetése után fennmaradt összegnek engem illető részéhez is ragaszkodom, megjegyezvén, ezen adósság kifizetéséig, annak kamatai fizetéséhez nem járulok.*”<sup>3</sup> (Micsinye Zólyom megyei faluról vette a Beniczky-család a második előnevét.)

Azt, hogy Beniczky György birtokán 1890-ben már talált szénét, magától a birtokostól tudjuk a testvéréhez, Pálhoz írt 1906. december 18-án kelt leveléből. Ennek bevezető soraiból kitűnik, hogy Beniczky György 1890 óta fáradozott azzal, hogy a kőszénkitermelés jogát eladja. Azt írta: „*Édes Palim! Nagyon rosszul esett a 16 évi fáradság és nagyösszeg feláldozása után a létrejött kőszéneladást úgy magyarázták, hogy azt nem testvér, de idegen sem tette volna, rád nézve oly káros egyezséget kötni.*” Ezután így folytatja a következő mondatban: „*Tudnod kell, hogy ezen kőszénnel már 16 éve bajlódok, pereltem Krausszal, egy krajcárt sem fizettem veled: vettem hozzá bizonytalanra a közbeeső területeket, hogy egy bányáüzemnek megfelelő nagy területet bocsájthassak a vevőknek, mert azt tudnod kell, hogy a mi eredeti közös területünket, kicsiségénél fogva senki sem veheti meg kőszén kiaknázás céljából, s ahhoz egy oly terület kell, mint amennyit én képes voltam összehozni, és 3200 kat. holdat átadni a vevőknek.*” Beniczky György levelét röviddel azt követően írta, hogy sikerült megkötni a haszonbérleti szerződést a szénkitermelés jogának eladásáról. A levél keltezése után 9 nappal, 1906. december 27-én megalakult az Egercsehi Kőszénbánya Rt., amely a nagyüzemi méretű bányanyitást elkezdte, s a meglévő Antónia-táró termelését is átvette.

A Szúcs község határában 1890-ben már ismert szénlelőhelyre (szénkibúváásra) települt a Beniczky György tulajdonában levő bánya, vagyis az Antónia-táró létesítéséhez 1891 őszen foghattak hozzá, miután a környék parasztsága a mezőgazdasági munka dan-

---

<sup>3</sup> Az irat eredetije Beniczky Péter (Eger) gyógyszerész tulajdonában van.

dárján már túl volt. 1892-ben tovább folytatták a bányanyitáshoz szükséges előkészületeket.

Az események itt elmondott feltételezhető kronológiai sorrendjét több idevágó, a helyi bányászattal kapcsolatos tény egybeesése támasztja alá.

A Szúcs határában megindult szénbányászatot az *Antónia-táróban* végezték, amely Szúcs területén, az egykori *Beniczky-féle malom* hátánál volt. A nevét Beniczky György földbirtokos feleségéről, *Csiki Antóniáról* kapta. *Schréter Zoltán* és *Kalecsinszky Sándor* szerint a szén 1892-ben Szúcs határában a *Mennyország-lápa* (vagy *Egyház-lápa*) környéki kibúváson találták meg, s csupán télen művelték, a legegyszerűbb módon.<sup>4</sup> Ezt az adatot vette át a szerző is.<sup>5</sup>

Az *Eger* című újságban a bányászat és gyáripar 1892. évi *Heves megyei* helyzetéről készült jelentésben azt írták: „*Heves megyében gazdag barnaszéntelepek vannak, de még nem állanak rendszeres művelés alatt.*”<sup>6</sup> Az újság tudósításából a Szúcs és *Nagybátony* környéki bányászatra, illetve azokra a bányanyitási kezdeményezésekre gondolhatunk, amelyekről tudunk (*Bátor-Szarvaskő, Mónosbél, Hevesaranyos*).

*Kalecsinszky Sándor* írta, hogy Szúcson két széntelep van, az egyik a *Disznósi*, vagyis a *Disznászó-völgyben*, a másik a *Hagymás-völgyben*. A széntelep vastagsága 2 m. A Szúcsról származó első szénmintákat 1893-ban küldték be elemzésre. *Bittó Béla* vizsgálata a *Hagymás-völgyi* mintánál a szén fűtőértékére 5289 kalóriát határozott meg. Egy másik elemzés, amit *Grittner Albert* végzett el, a Szúcson fejtett aknaszén tüzelőértékét 4561 kalóriának találta.<sup>7</sup>

*Beniczky György* szúcsi szénbányájának létezéséről az első hivatalos adatokat a *Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara* 1893-ban közölte. Eszerint a bányánál 111 férfi, 160 gyermek és 3 nő, összesen 274 munkás dolgozott. A férfimunkások napszámberé 1 fo-

---

<sup>4</sup> SCHRÉTER Zoltán 1927. 29.; KALECSINSZKY Sándor 1901. 262.

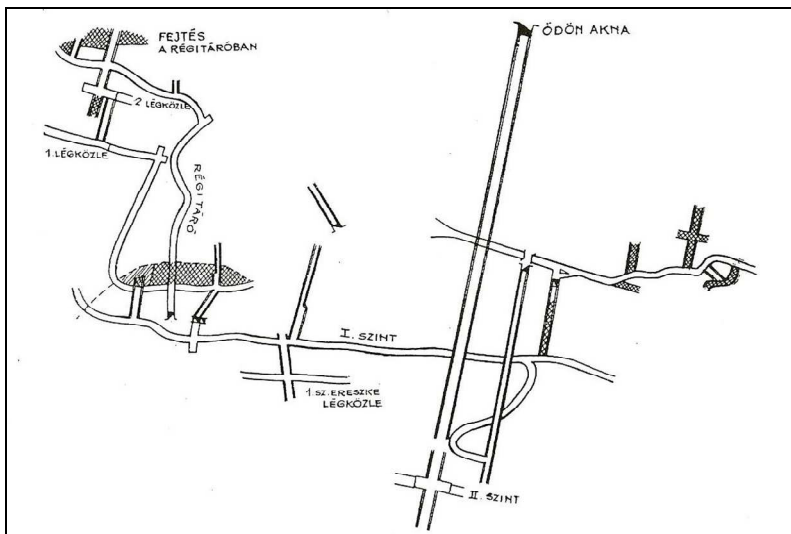
<sup>5</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 14.

<sup>6</sup> Eger, 1893. szeptember 19. 297-298.

<sup>7</sup> KALECSINSZKY Sándor 1901. 262.

rint 50 krajcár, a gyermekek (16 év alatti munkavállalók) nap-számban 63 krajcárt kaptak.<sup>8</sup>

Az *Antónia-táró* helye az egykori *Beniczky-féle* malom határá-nál kereshető, ennek a közelében mélyítették a *Lipót-aknát*. A ki-termelt szenet a *Beniczky-uradalom* hasznosította, a fölös mennyi-séget eladták a környék kovácsainak.<sup>9</sup> *Kalecsinszky Sándor* szerint 1901-ben „a szenet csupán Eger és Szűcs községbeliek használ-ják.”<sup>10</sup>



Az Ödön-akna feltárásának helyzete 1909 júliusában  
(LEHOCZKY Alfréd 1967. 97.)

Az előbbi rajz az *Antónia-* és *Viktória-tárók* helyzetét mutatja az *Ödön-aknától* jobbra, s a rajz feltünteti a már leművelt területeket is. Látható, hogy a föld alatt a két korai táró össze volt kötve.

Az *Antónia-táró* feltárásának 1891-es nyitóévet, majd a bányalelétesítés 1892. évi folytatását látszik igazolni még egy esemény

<sup>8</sup> A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara jelentése 1894. 72.

<sup>9</sup> LEHOCZKY Alfréd 1967. 93.

<sup>10</sup> KALECSINSZKY Sándor 1901. 263.

1893-ból. *Beniczky György*, miután már jelentős pénzösszegeket fektetett a szénkiaknázás jogának megvásárlásába, kísérletet tett a köszénkitermelés jogának eladására, amikor 1893 áprilisában *Krausz Jakab* bécsi lakossal egy nem végleges megállapodást kötött. Ennek részleteiről azonban nincs tudomásunk. Az viszont tény, hogy kötelezettséget jelentett *Beniczkyre* nézve, amelynek jogi következményeitől egy 1904. december 30-án, a *Márkus Ágoston*-nal és *Wessely Károllyal* kötött átruházási szerződésben kívánt végleg megszabadulni. *Beniczky György* egyik magánleveléből ugyanis tudjuk, hogy utóbb *Krausz Jakab*bal évekig pereskedett.

A szúcsi bányászkodás – villamosenergia és korszerű gépek hiányában – meglehetősen kezdetleges volt, mert a termelés kézi erővel történt. Az *Antónia-táró* művelésére az 1950-es évek derekán végzett néprajzi gyűjtésekből lehet következtetni „...csak lovas kocsival szedették a szenet. Rossz vót dógozni, mer még világító se vót rendes. Az apám akkor még olajos lámpával járt. ” Egy másik emlékező szerint: „...Akkor még Szabó bácsi mérte a szenet fakupával, az nyitotta ki a bányát. A fakupába 50 kiló ment bele...”<sup>11</sup>

A fent említett *Szabó László* (1845-1924) a *Beniczky-család* bizalmasa és mindenese, valójában a szúcsi újonnan nyitott bánya bányagondnoka, akit a *Beniczky György* már 1893 júliusában bányafelügyelőként alkalmazott. Eredetileg is bányához értő ember volt, aki *Homonnáról* származott, majd *Sárospatakon* élt, a felesége *Szalay Viktória* volt.<sup>12</sup> Heves megyében már 1882-től volt neki bányaérdekeltsége. Eredetileg *Szalay György* és *Matyasovszky János* a hevesaranyosi határban köszénkutatói engedélyt nyertek olyan formán, hogy a jogot illetően 128 kuxának az 50-50 %-át egyenlően birtokolták. Viszont 1882. március 28-án egy *Egerben* kötött megállapodás szerint *Szalay György* a kuxáiból tulajdonjogilag egyet átadott *Szabó Lászlónak*, a későbbi vejének.<sup>13</sup>

---

<sup>11</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 14-15.

<sup>12</sup> HML IV-416/41. Egercsehi és Szúcs rk. keresztelések anyakönyve 1893., 1893/14. 1894/9. számú bejegyzés.

<sup>13</sup> Az irat eredetije Szabó Gyula fodrász, Egercsehi, Malom út 13. sz. alatti lakos tulajdonában van, aki Szabó László unokája.

Szabó László a *Magyar Bányakalauz* 1896., 1900. és 1905. évi hivatalos adatai szerint *Beniczkyek* szúcsi bányájánál bányafelügyelő, illetve bányafelvigyázó volt.<sup>14</sup>

*Szabó László* bányagondnok 1882 után feleségül vette a hevesaranyosi közsénérdelkességgel rendelkező *Szalay György* leányát, *Szalay Viktóriát* (1854-1929). Érdekesség, hogy *Szúcson* az *Antónia-táró* mellett 1905-ben feltűnik egy másik szénbánya neve, nevezetesen a *Viktória-bányáé*, amely bizonyára *Szabó László* feleségének leánykori keresztnévét viseli.<sup>15</sup> A *Viktória-bánya* helye valószínűleg a *Hagymás-völgyben* épült *Ödön-akna* közelében kereshető, ahol a korabeli térképeken két régi tárót is találunk, amelyek összeköttetésben voltak a később épült *Ödön-aknával*.<sup>16</sup> Ezek egyike volt a *Viktória-bánya*, ahol szintén táróval művelték a szénét.

*Beniczky* szúcsi bányájának széntermelésére hiányos adataink vannak.

#### *Széntermelés Szúcs határában*

Év	Métermázsa
1894	8.442 q <sup>17</sup>
1900	10.568 q <sup>18</sup>
1905	5.665 q <sup>19</sup>
1910	410.000 q <sup>20</sup>
1914	891.282 q <sup>21</sup>

Az előbbi táblázat adatsora jól érzékelteti, hogy *Beniczky György* magánbányája szerény termeléséhez képest az újonnan

---

<sup>14</sup> DÉRY Károly 1896. 43.; DÉRY Károly 1900. 47.; DÉRY Károly 1905. 70.

<sup>15</sup> HML XI-1/a/30/d. Viktória szénbánya leltára 1905. 12. 31.

<sup>16</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 15.

<sup>17</sup> BÖCKH János – GESELL Sándor 1898. 51.

<sup>18</sup> DÉRY Károly 1900. 47.

<sup>19</sup> DÉRY Károly 1905. 70.

<sup>20</sup> DÉRY Károly 1910. 79.

<sup>21</sup> DÉRY Károly 1914. 96.

létesült, 1907 után elkészült *Lipót-* és *Ödön-aknák* termelőkapacitása már a nagyüzemi méretű széntermelést jelentették *Egercsehi*, illetve *Szúcs* szénbányászatában.

Ha a *Beniczky-féle* szúcsi bányák műszaki felszereltségét nézzük, megtevesztők a *Magyar Bányakalauz* adatai: 1896-ban, 1900-ban és 1905-ben mindössze 4 bányakocsi, azaz 4 csille szerepel a hivatalosan közzétett adatokban. Ezzel szemben a *Viktória-bánya* 1905-ös leltárában ugyanakkor 28 csillét tüntettek fel. Ezen kívül ugyanott számba vettek 4-4 egyszerű, illetve kettős fát szállító kocsit, 4 kicsillét és 1 személykocsit (azaz személyszállító csillét).<sup>22</sup> Ez is mutatja, a *Magyar Bányakalauzban* közzétett, hivatalosnak szánt adatokat fenntartással kell kezelnünk. Ugyancsak szembeütően alacsonyok a munkáslétszámok: 1896-ban és 1900-ban összesen 4, 1905-ben pedig 5 bányamunkást jelentettek a bányafelügyelőn kívül.<sup>23</sup>

Még akkor is kicsik ezek a számok, ha figyelembe vesszük, hogy a bányáknál csak időszakosan dolgoztak, vagyis ősszel és télen erősen felduzzasztották a létszámot a kitermelés növelése érdekében, nyáron pedig kevesebb bányással a fejtés előkészítésén dolgoztak. Biztos, hogy ennél lényegesen több munkást alkalmaztak, mert említettük már, hogy 1893-ban 274 foglalkoztatotról tudunk. A hivatalos adatoknál mindenképpen magasabb üzemi létszámot sejtet a *Viktória-bánya* 1905 végi leltára is, amelyben 146 biztonsági lámpát, illetve 13 bányamécset (*kahanyec*) vettek fel.<sup>24</sup>

Az utolsó termelési adatunk az *Antónia-táróról* 1907-ből ismert. *Beniczky György* 1907. június 10-én levélben kérte az *Egercsehi Kőszénbánya Rt.* igazgatóságát, hogy részére az *Antónia-bányában* kivételesen és minden kötelezettség nélkül 300-400 q szént termeljenek, amelynek mázsájáért 50 fillért fizet.<sup>25</sup>

A *Szúcs* határában nyitott *Antónia-* és *Viktória-tárók* működése azért is érdekes, mert mint *referenciaüzemek*, az ott található jó

---

<sup>22</sup> HML XI-1/a/30.d. Viktória szénbánya leletára 1905. 12. 31.

<sup>23</sup> DÉRY Károly 1896. 43., DÉRY Károly 1900. 47., DÉRY Károly 1905. 70.

<sup>24</sup> HML XI-1/a/30.d. Viktória szénbánya leltára 1905. 12. 31.

<sup>25</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 15., 81.

minőségű és hosszú távon ígéretesnek mutatkozó, kitermelésre alkalmas szénkészleteik miatt vonzó lehetőséget kínáltak a potenciális befektetőknek.

A számítások valóra váltak: már 1904. december 30-án *Márkus Ágoston* egri vasúti mérnök és *lovag Wessely Károly* bécsi építési tanácsos egy terrágium-szerződés alapján haszonbérbe vette *Beniczky Györgytől* az *Egercsehi, Szúcs, Mikófalva, Egerbocs* és *Be-kölce* határában fekvő kőszéntelepeket, vagyis a *Beniczky Mátyás, Antónia* és *Ármin* védnevek alatt bejegyzett bányatelkeket.

A haszonbérleti szerződés értelmében 1906. december 31. – 1996. december 31. között, tehát 90 évre *Márkus* és *Wessely* kibérlik a szénkiaknázási jogot, mind a 3200 kh területet. Miután az időközben elvégzett kutatófúrások igazolták a feltételezett szénkészlet meglétét, 1906. december 27-én *Budapesten* sor került az új bányavállalat megalakítására *Egercsehi Kőszénbánya Rt.* néven. Az alapító és a főreszvényes a *Budapestvidéki Kőszénbánya Rt.* volt, melynek részvényesei kizárólag belga, főleg brüsszeli tőkéssek közül kerültek ki. Ez az új vállalkozás 1906. december 31-én átvette a *terrágium-szerződést Márkustól és Wesselytől.*<sup>26</sup>

Az *Egercsehi Kőszénbánya Rt.* 1907 elején úgy kezdhette meg saját bányanyitási munkálatait, hogy miközben épült az új üzem (a *Lipót-* és az *Ödön-akna*, valamint a *Deák-táró*, amely a nevét a közeli *Deák-kútról* nyerte),<sup>27</sup> a *Beniczky-féle* régi *Antónia-* és *Viktória-tárókban* folyamatosan termelhetette a szenet. Tehát az új vállalat, miközben nagy összegeket fordított a saját bányanyitási munkálataira, valamennyi bevételhez is jutott a régi tárókból. Csak ezzel magyarázható, hogy a bánya kiépítésének első két évében, 1907-ben és 1908-ban már szenet tudtak fejteni.

*Beniczky György* ezt előre tudta, amikor 1906. december 18-án levélben a következőket írta *Pál* nevű testvérének: „*Tehát addig még szenet nem termelnek... az én feltárt bányáimból fogják a letesítendő építendő bányát kőszénnel ellátni, a gépeket hajtani.*”

---

<sup>26</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 14-17. – *Terrágium: földbér, bányabér.*

<sup>27</sup> Egercsehi. Bányamérési jegyzőkönyvek 1907-1911. között.



*Az Egercsehi Kőszénbánya Rt. termelésének alakulása  
1907-1914 között<sup>28</sup>*

Év	Termelés (t)
1907	1.697
1908	7.250
1909	40.689
1910	58.328
1911	75.036
1912	68.922
1913	89.128
1914	90.250

A fenti táblázatban közölt 1907-1908-as termelési adatok bizonyíthatóan a *Beniczky-féle* régi tárókból felszínre hozott szén mennyiségére vonatkoznak. Ugyanis az új aknák, a *Lipót-* és az *Ödön-akna* termelése az egercsehi szénbánya kimutatása szerint abban a két évben a következő volt.<sup>29</sup>

*Egercsehi széntermelése 1907-1908-ban*

Év	Lipót-akna	Ödön-akna	Összesen
1907	15.834,5 q	1.143,7 q	16.978,2 q
1908	66.512 q	5.989,5 q	72.501,5 q

Korábban úgy tudtuk, hogy az *Antónia-tárót* még 1907-ben használták, mert későbbi működésére nem volt adatunk. A korai bányamérési jegyzőkönyvek szerint az *Antónia-táróban* később is rendszeresen végeztek bányaméréseket, a legutolsó bejegyzés 1911. március 8-án történt. Ez is a táró továbbélésének, de mindenképpen annak a bizonyítéka, hogy rendszeres használatban volt.

*Az 1890-ben felfedezett szénlelőhelyen éppen 120 éve nyitották meg Beniczky György szücsi birtokán az Antónia-tárót, ahol már 1891-ben szénét fejtettek. Miután az érseki sematizmusok lélek-*

<sup>28</sup> LEHOCZKY Alfréd 1967. 96.

<sup>29</sup> A szerző saját adatgyűjtése 1976-ban. Krausz Ottó (Egercsehi) statisztikai kimutatásai alapján.

*számra vonatkozó adatsorainak tanúsága szerint 1890-1906 között nincs számottevő bevándorlás sem Egercsehi, sem pedig Szúcs falvakban, akkor Beniczky György táróiban kizárólag szúcsi és egercsehi lakosok, földművesek dolgozhattak.*

Az *Egercsehiben* 1907-ben elkezdett építkezések és a bányanyitás nyomán bevándorló bányászokra az első adatok 1908-tól mutathatók ki az érseki sematizmusok lélek-összeírásaiból.

*Az Egercsehi és Szúcs határában keletkezett újonnan létesült bányatelepek: Pincevölgy, Hagymásvölgy, Disznászó lakosai vallásfelekezetek szerint*<sup>30</sup>

Év	rk.	ref.	gk.	ev.	gne.	zs.	összes/fő
1908	30	18	1	8	–	6	63
1909	103	8	8	10	–	9	138
1910	171	31	12	5	–	22	241
1911	286	20	14	5	–	33	358
1912	311	22	–	6	16	38	393
1913	616	19	2	10	25	33	705
1914	605	16	8	15	18	29	691

1908-ban jelenik meg a sematizmusokban a latin *Fodina Lythant.* kifejezés, amely a latin *fodina lythantracis* rövidítése, s magyarul *kőszénbányát* jelent. (A *lythantrax*, *-acis* első szótagja a görög *lithosz*=*kő* elnevezést takarja.)

*A sematizmusban a Fodina Lythantracis megnevezés a Pincevölgyben, a Hagymásvölgyben és a Disznászón létrejött bányatelepek lakosait takarja, ők azok a bevándorolt, vagyis máshonnan érkezett bányamunkások, akik már az újonnan létesült Egercsehi Kőszénbánya Rt. alkalmazottai voltak.*

Az egyházi összeírásban szereplő *Pincevölgy* azonos a mai *Egercsehi bányateleppel*, ahol egymás után felépült a centrálé (vagyis

<sup>30</sup> A táblázatban a rövidítések jelentése: rk. = római katolikus; ref. = református; gk. = görög katolikus; ev. = evangélikus; gne. = görög nem egyesült; zs. = zsidó felekezet híveinek évente változó adatai olvashatók.

az erőmű), a műhelyek, az igazgatósági- és a tiszti lakások, valamint a betelepült bányászcsaládok számára a lakótelep, azaz a kolónia. *Disznászó és Hagymásvölgy* lakott külterülete közigazgatásilag *Szúcs* községhez tartozik napjainkban.

Az egercsehi szénbánya létesítése hosszútávon a legdinamikusabban *Egercsehi* és *Szúcs* települések népességének gyarapodására volt hatással. A népszámlálások számsorai látványosan igazolják, hogy az észak-hevesi térség lakóinak a bánya működése mindennapi munkát adott, s hozzájárult a vonzáskörzetében fekvő falvak népességének nemcsak számbeli növekedéséhez, de anyagi gyarapodásához is.

*A népesség gyarapodása az egercsehi szénbánya  
vonzáskörzetének falvaiban<sup>31</sup>*

Település	1880	1890	1900	1910	1920
Egerbocs	701	778	816	878	940
Egercsehi	441	517	565	885	1017
Fedémes	257	321	354	377	449
Istenmezeje	717	905	1041	1178	1343
Mikófalva	797	892	992	1136	1040
Szarvaskő	280	345	336	472	554
Szúcs	218	266	307	759	894

### **Beniczky György családjának tevékenysége Egercsehiben**

A *Beniczky-család* ősi *Turóc vármegyei* eredetű família, amelynek első, név szerint ismert őse *Imre de Turuch* 1235-ben kapott adományt az utód nélkül meghalt *Radó nádor* birtokára, a *Túróc megyei Pribócra*.<sup>32</sup> Az évszázadok során terebélyessé vált *Beniczky-család* egyik ága, az ún. *hevesi* vagy *evangélikus* ág tagjai a 19-

<sup>31</sup> Lásd: KOVÁCS Béla 1991. 62.; 64.; 75.; 106.; 139.; 175.; 183.

<sup>32</sup> SZLUHA Márton 2008. 479.

20. században fontos szerepet játszottak *Heves megye* gazdasági és társadalmi életében. *Heves vármegyébe* 1830 táján költözött *Besztercebányáról Beniczky Pál* fia, *Zsigmond* (*Besztercebánya*, 1790 – *Egercsehi*, 1854. 05. 26.), akinek a meglévő ápokai, besztercebányai, alsó- s felsőmicsinyei és mócsai jószágokon kívül *Ta-más* nevű nőtlen nagybátyja után a csehi, ördögfalvi, valamint a mónosbéli birtokok jutottak az osztályos egyezés alapján.<sup>33</sup>

Még áttelepülése előtt az evangélikus vallású *Beniczky Zsigmond* 38 éves korában, 1828. augusztus 8-án *Besztercebányán* vette feleségül a katolikus neveltetésű *Szinovicz Amáliát*. Ezután 1829-ben *Zsigmond Egercsehibe* költözött, az örökölt családi birtokra.

*Beniczky Zsigmond* és felesége 1830 körül felépítették *Csehi* faluban a ma is álló *Beniczky-kastélyt*.<sup>34</sup> *Beniczky Zsigmond* és *Szinovich Amália* hat gyermekéről tudunk, akik születési sorrendben a következők: *Etelka* (*Terbeléd*, 1833. október 18. – *Eger*, 1922. június 17.); *Pál* (*Egercsehi*, 1834. június 28. – *Eger*, 1907. január 14.); *Ilona* (*Egercsehi*, 1835. november 4. – *Egercsehi*, 1853. március 13.); *Amália* (*Egercsehi*, 1837. szeptember 9. – *Besztercebánya*, 1848.); *György* (*Egercsehi*, 1840. július 18. – *Egercsehi*, 1928. október 25.) és *Gizella* (*Egercsehi*, 1844. május 20. – *Egercsehi*, 1863. november 27.)<sup>35</sup>

*Beniczky Zsigmond* életéről, tevékenységéről keveset tudunk. A meglévő családi iratokból úgy tűnik, hogy fiatal korában kölcsönügyletekkel is foglalkozott. Fennmaradt egy 1824. szeptember 29-én kelt kötelezvény, amelyben *Tótrónai Prónay Ferenc* elismeri, hogy *Beniczky Zsigmondtól* felvett 1200 forintot konvencionális pénzben, azaz ezerkétszáz ezüstpénzben, három ezüst huszast számolván egy forintban, amelynek visszafizetési határideje 1826. január 1.

---

<sup>33</sup> BOROVSZKY Samu 1909. 656. – Mások szerint *Beniczky Zsigmond* 1822-től birtokolta *Egercsehit*. – LADÁNYI Miksa 1936. 161.

<sup>34</sup> DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál 1972. 644.

<sup>35</sup> SZLUHA Márton 2008. *Beniczky V. leszármazási tábla*; *Beniczky Péter* gyógyszerész (*Eger*) adatai nyomán.

*Egercsehi* birtokosként *Beniczky Zsigmond* feltehetően kedvelte a vadászatot. Bizonyára vadjainak védelme érdekében, továbbá az elharapódzó falopások megakadályozása végett 1844. november 14-én a csehi földesúr, továbbá nyolc másik helybeli közbirtokos egyezségeket kötöttek, hogy a következő év január 1-től a *csehi alsó erdőt* közös akarattal tilalom alá veszik. Az egyezés szerint, ha a szerződő felek vagy azok jobbágyainak valamelyike, továbbá bármely lakos szekérrel, fejszével merészelné a *tilalmas erdőbe* menni, minden alkalommal 5 váltóforint bírságot, egy váltóforint hajtóbért fizet, továbbá a fát elkobozzák. Akinek pedig a lovát ott találják, vagy azt a kerülő bejelenti, egy pengőforint és 30 krajcár hajtóbér fizetésére kötelezik minden tettenérés alkalmával.<sup>36</sup>

*Beniczky Zsigmond* fiai is, mint más korabeli birtokos családok utódai, a családi birtokok kezelése során ismerték meg és sajátították el a gazdálkodás és a birtokirányítás fortélyait. A hiányosan fennmaradt családi iratok vázlatos betekintést adnak az utókor emberének egy 19. századi nemesi birtok üzemeltetéséről. Az 1862. február 22-én kelt haszonbérleti szerződés alapján özvegy *Beniczky Zsigmondné* a családi birtokot átadja Pál fiának. A szerződés egyben betekintést ad egy kisebb középirtokos nemesi család életének mindennapjaiba a 19. század hatvanas éveiből.

A szerződésben az anya leszögezi, hogy miután meggyőződött a közös gazdálkodás célszerűtlen voltáról, továbbá a félreértések és viszályok elkerülése végett idősebb fiának átadja a csehi, ördögfalvi és mónosbéli birtokot, minden haszonvételével, a következő utasítások és feltételek mellett.

A bérlet 1862. március 19-től 1866. március 19-ig tart. Miután szükségessé vált a gazdálkodás modernizálása, azért a tagosítás a csehi határban elkerülhetetlen volt. Ezen kívül szükséges lett egy újabb juhakol építése, és a pusztai birtok majorsági kezelése. Kiderül a szerződésből, hogy halaszthatatlanná vált a nemesi birtok korszerűsítése, modernizálása az 1860-as évek elején, amely tőkét igényelt. Ehhez az anya *Pál* fia rendelkezésére bocsátja az aporkai

---

<sup>36</sup> Beniczky Péter (Eger) gyógyszerész családi iratai.

jószág eladásából befolyt 2800 osztrák forintot<sup>37</sup> a bérlet idejére, mint kamat nélküli kölcsönt. Miután a kölcsönt a bérlet leteltekor a birtokkal együtt olyan minőségben kell visszaadni, mint ahogy azt *Beniczky Pál* átvette, ezért az özvegy fia összes jövődöbeli örökségét lekötötte biztosítékként.

Az évi bérleti díj 1500 osztrák forint, amelyből 1/5 rész *Pált* illeti, akinek a haszonbért negyedévente mindig előre, 300 frt-os részletekben (összesen évi 1200 frt-ot) kell fizetni. Az árendáló a bérleti díjon kívül fizetni tartozik az összes adót, továbbá biztosítja a háztartáshoz szükséges gabonát ingyen, kiostálva. Ezen kívül köteles négy fejőstehenet, négy másfél mázsás sertést, továbbá 15 juhot adni. Kötelessége a baromfitartáshoz szükséges szemes terményt, a káposzta-, krumpli- és kukoricaföldet nem csupán jó helyen kiadni, hanem megműveltetni, továbbá a házat tűzifával ellátni. A kert művelésére fogadott emberek fele bérét az árendáló fizeti, emellett az épületeken az 50 frt alatti szükséges javításokat évente neki kell elvégeztetni.

Kiderül a szerződésből, hogy a *Beniczky-család* egy közös háztartásban élte a mindennapjait. *Pál* és *György* a mindennapi kosztért, a mosásért és a gyertyával való ellátásért évi 300 frt-ot fizetnek, továbbá borral és egyéb szeszesitalokkal — a kávé kivéve — ők látják el az asztalt. A bérlő *Pálnak* kellett a háztartáshoz naponta szükséges juhvajról és juhtúróról ingyen gondoskodnia, továbbá arról is, hogy ha az édesanyja vagy a leánytestvérei utazni kívántak, a fogat és a lovak mindig rendelkezésükre álljanak.

A viszonylag gyenge földek miatt a *Beniczky-gazdaságban* a juhtenyésztést fejlesztették, amely egyébként is a kiegyezés előtti években a magyar mezőgazdaság egyik felfutóban lévő ágazata volt. A mindennapi étkezésben a juhvaj és a juhtúró fogyasztása a felvidéki táplálkozási szokásokhoz való ragaszkodást jelzi a családban. A minőségi juhtartás később is nagy súllyal szerepelt a családi gazdaságban. Például *Beniczky Pál* az 1880-as években a

---

<sup>37</sup> Osztrák értékű forint: 1857-ben a bécsi éremegyezség folytán a bécsi udvar hazánkban is egységes osztrák értékű forintot hozta forgalomba. 100 konvenció forintnak 105 osztrák értékű ezüstforint felelt meg.

fennmaradt iratok tanúsága szerint nagy tételben rendszeresen szállított élő állatot (például ürüt, azaz herélt kost) a rimaszécsi (*Gömör és Kishont vármegye*) és a losonci (*Nógrád vármegye*) vásárokbába.

Az 1862-es haszonbérleti szerződés tartalmazta azt a kitétel, hogy ha beválik a haszonbérlet, akkor annak az időtartama hat évre, vagyis 1868. március 19-ig kitolódik. Ez a dátum fordulópont is a *Beniczkyek* gazdaságának történetében. Ekkor ugyanis a már 28 éves *Beniczky György* bekapcsolódik a gazdálkodásba, s teszi ezt nem véletlenül, mert még az év őszén, november 23-án feleségül fogja venni *Csiki Antóniát*. Ettől az időtől fogva *György* önállóan gazdálkodik az átvett földeken. A két fiútestvér egymástól független, önálló gazdaságát majd csak az 1870. február 11-én megkötött osztályos egyezség alapján fogja kialakítani, amikor rendelkeznek az apai örökség sorsáról és felosztásáról.

Az 1868. március 19-i egyezkedés során formálódik a két önálló birtokirányítási központ. *Beniczky Pál* az ördögfalvi pusztán alakítja ki gazdasági centrumát, az öccse, *György Egercsehiben*, a kastélyban. Megtörténik az állatok, köztük az akkor 1125 darabos juhállomány, továbbá a szarvasmarha, ökör, ló, sertés arányos elosztása. Megosztják egymás között az ígás szekereket, szerszámokat, mezőgazdasági gépeket is (vasekéket, Vidacs boronát, Richmond szecs kavágót, szelelőrostát stb.)

*Beniczky György* kötelessége lesz bátyjának a 4 lovat tartani, kocsisának bérét fizetni, kutyáit darával ellátni. A bátyjához érkező vendégek lovairól és cselédjeikről neki kellett gondoskodni.

Az apai örökségen osztozkodó három testvér, *Pál*, *György* és *Etel* 1870. február 11-én kötött osztályos egyezséget. Másnap, február 12-én *Beniczky Pál* és *György* egymással még két újabb egyezményt írtak alá a vagyon és a javak értékarányos megosztásáról.

A két fiútestvér kezén az 1870. március 15-én kelt kimutatás szerint a következő birtokvagyon volt:

*Beniczky Pál illendősége* 1200 négyszögölben (magyar holdban):

Ördögfalvi szántóföld	149
Ördögfalvi rét	47
Csehi magashegyi legelő	250
Összesen	446 magyar hold (334 kh)

*Beniczky György illendősége:*

Csehi szántóföld	167
Csehi rét	35
Csehi legelő	310
Csehi beltelek	22
összesen	534 magyar hold (400 kh)

A két rész együttesen tesz összesen 980 magyar holdat (735 kh).

Az 1870. február 12-i osztályos egyezség szerint a testvérek megállapodtak abban, hogy a mónosbéli úsztató és a kőbánya továbbra is közös használatban marad. A mónosbéli birtokon levő 2500 váltó ezüst frt teher és kamatainak költségeit közösen viselik.

Egyezségekre jutottak abban is, hogy miután *György* átveszi a *Csehi* határában levő összes családi birtokrészt, a magashegyi legelő kivételével, így minden azon található épülettel, minden belső telekkel és azok épületeivel, a gutai házhelyet, valamint az *Amb-rózy Mihály* kezén levő beltelket s házat, és mivel a rokonuk külső földjeit is *György* örökli, ezért *Pál* testvérének 4000 váltó ezüst frt térítést fizet.

Még ugyancsak 1870. február 12-én aláírt pótegyezség alapján megegyeztek a fenti 4000 frt kifizetésének módjáról. Ezt az összeget *György* 1000, 2000 és 1000 frt-os részletekben még ugyanazon év április 1., május 10. és július 15. napjáig *Pálnak* kifizeti.

A pótegyezség még tartalmazta azokat a részletkérdéseket, amelyek a fenti birtokmegosztásból következtek. Így eldöntötték, hogy a juhokat április 15-ig egymás között megosztják, május 10-ig a juhászt közösen fizetik, s e naptól kell *Pálnak* külön legelőt adnia testvére juhainak. Egyezségekre jutottak a szarvasmarhák, ígáslovak és sertések arányos elosztásáról is. A díszlovakat közösen tartották a kastélybeli istállóban 1870. május 10-ig.



Végezetül a részletkérdések sorában tisztázták a testvérek, hogy *Beniczky Pál* 1870. szeptember 1-től végleg eltávozik *Egercsehiből* az ördögfalvi tanyára, viszont személye egy-két hónapig továbbra is szívesen látott vendég a kastélyban.

A birtokmegosztásokat szükségessé tette nem csupán az örökség arányos felosztása, hanem az is, hogy a két *Beniczky-fivér* immár családos emberként a továbbiakban önálló gazdálkodást is folytatott.<sup>38</sup>

A *Heves megyei* birtokon, *Egercsehiben* megtelepült *Beniczky Zsigmond* saját családján kívül a 19. század során az egyik közeli rokona is jószággal rendelkezett. Nevezetesen leánytestvérének, *Beniczky Katalinnak* (született *Besztercebányán*, 1800. augusztus 21-én) a fia, *Ambrózy Mihály*. *Beniczky Katalin* feleségül ment *Sédeni Ambrózy Flóriánhoz*, aki 1792. február 19-én *Isztebnén* (*Árva vármegye*) látta meg a napvilágot, és 1866-ban halt meg. E házasságból született *Ambrózy Mihály*, akinek a felesége *Okolicsányi Erzsébet* volt.<sup>39</sup>

*Ambrózy Mihály* jogot végzett, majd 24 évesen, 1848 júniusában önkéntesként beállt az 1. (pesti) honvédszászlóaljba, ahol júliustól tizedesként szolgált. Részt vett a *Jellašić* elleni harcokban. 1848 decemberétől őrmester volt a feldunai hadtestben. 1849. június 26-tól hadnagy a 2. zólyom-besztercei, illetve 124. honvédszászlóaljnál, a *Kmety-hadosztályban*. Az 1860-as években *Nógrád megyében* élt, majd a *Heves megyei törvényhatóság* tagja lett.<sup>40</sup> 69 éves korában, 1893. október 3-án hunyt el *Egercsehiben*.<sup>41</sup> A fennmaradt családi iratok tanúsága szerint a településen 1870. február 11-től volt jelen.<sup>42</sup>

*Ambrózy Mihály* a nagybátyja volt *Beniczky Györgynek*, akinek a nevéhez fűződik az egercsehi kőszénbánya megnyitása. *Beniczky*

---

<sup>38</sup> Beniczky Péter (Eger) gyógyszerész családi iratai alapján.

<sup>39</sup> SZLUHA Márton 2008. Beniczky III. tábla evangélikus fővonal.

<sup>40</sup> BONA Gábor 1998. január 32.

<sup>41</sup> HML IV-416/41. Egercsehi és Szúcs rk. elhaltak anyakönyve 1893. 1893/17. sz. bejegyzés.

<sup>42</sup> Osztályos egyezség Beniczky Etel, Pál és György közt 1870. február 11. – Beniczky Péter (Eger) gyógyszerész családi iratai.

György meghatározó alakja volt a szerteágazó családnak a 19. század végén és a 20. század elején. 29 évesen vette nőül 1869. január 21-én *Egercsehiben* az akkor 23 éves *Csiki Antónia* kisaszszonyt, aki a *Temes vármegyei Folyán* született 1843. február 26-án. Az örmény származású menyasszony szülei *Csiki Emánuel* és *Kabdebó Jozefa* voltak. Külön érdekesség, hogy az evangélikus vallású vőlegény, ugyanúgy, mint azonos hitű édesapja, szintén római katolikus lánnyal kelt egybe. Az erzsébetvári *Csiky-család* fészke *Erdélyben* a *Kis-Küküllő vármegyei Erzsébetváros* volt, ahol a 19. század első felében egyidőben több *Csiki* állt hivatalban. A családnevet írták *Csiky*, ill. *Csiki* változatban is. E család *Magyarországra* is átszármazott, a *Bánságba*, ahol *Temes vármegyében* *Csiki Antónia* édesapja, *Csiki Manó* 1845-ben már táblabíróként szolgált,<sup>43</sup> és ugyanakkor a *Temes vármegyei Folyán*, mások mellett, földbirtokkal rendelkezett.<sup>44</sup>



*A Beniczky család kastélya Folyán, az Antónia tanyán.*

---

<sup>43</sup> NAGY Iván 1858. III. 166.

<sup>44</sup> BOROVSKY Samu 1914. 42.

*Beniczky György* a *Csiki Antóniával* kötött házassága révén, feleség hozományával *Temes, illetve Torontál vármegyében*, a románok lakta *Fólyán* és *Sebeden* jelentős földbirtokhoz jutott. 1893-ban *Sebeden* 404 kh, míg *Fólyán* 757 kh földet, összesen tehát közel 1200 holdat birtokolt. Ezen kívül a nagyzsámi járásban, *Klopodián* is vásárolt földet.<sup>45</sup> Ezek a feleség hozományából származó *Temes vármegyei* birtokok 1896-ban már *Beniczky György* nevének szerepelnek.

Tizenöt évvel később, 1908-ban *Beniczky Györgynek Fólyán* és *Sebeden* összesen már 2250 kh földbirtoka volt. A *Fólya* községhez tartozó *Antónia-tanyán* 1908-ban egy csinosnak mondott kastélyt emelt<sup>46</sup> az addig *Beniczky-tanyának* nevezett helyen.<sup>47</sup>

*Beniczky György Heves megyei* birtokáról 1909-ből vannak adataink, amikor 2000 kh összterülettel rendelkezett *Egercsehi, Szúcs, Bekölce, Mikófalva* és *Tarnalelesz* határában. A birtok egy része családi örökségből, továbbá *Draskóczy Lászlótól, Liphay Bélánétól* és *ifj. Elek Dezsőtől* vásárolt jószágból származott. A művelésági megoszlás a következő volt: kert és beltelek 8 kh, szántóföld 340 kh, kaszáló 40 kh, legelő 300 kh, szőlő 2 kh, művelés alól kivett terület 10 kh, együttesen 700 kh, míg a fennmaradó 1300 kh erdő. Repcét 5, lóherét 20 kh-on termelt. Állatállományában a 25 ló közül 6-6 igás és kocsiló, a többi csikó. A szarvasmarhák száma 58: jármos ökör 24, magyarfajta tehén 15, hízómarha 6, bika 2, a többi gulyabeli. A juhállomány 1000 merinói, 25 tenyészkössel. Sertés 300 db volt, valamennyi kisjenői fajta (köztük 40 anyakoca és 6 kan). Az erdőkben vágott fát részben tűzifának adják el, más részéből hordónak való dongafa készül. Kertészetében 500 gyümölcsfáján alma, körte és szilva terem eladásra. A *Beniczky-gazdaság* része volt a *Szúacson* levő disznászói gőzmalom és mellette egy kendertörő. *Szúcs* 1475 kh kiterjedésű határából 691 kh, azaz a határ 46,8 %-a *Beniczky György* birtokában volt. A gazdasághoz szükséges munkaerőt a helybeliek és a környék pa-

---

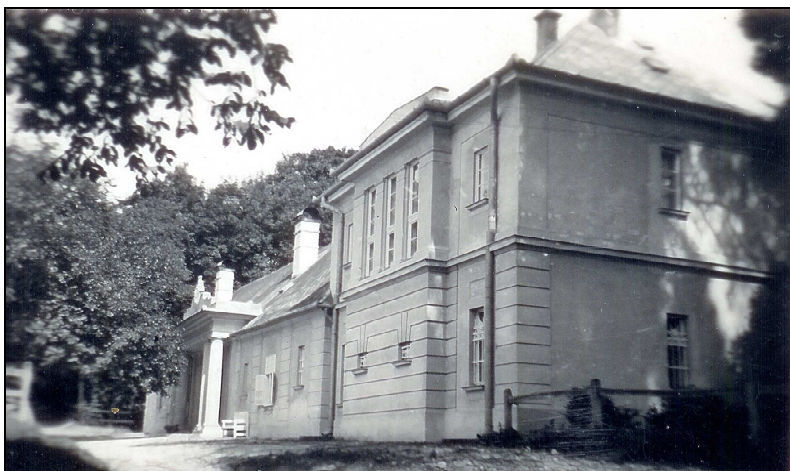
<sup>45</sup> TAMÁSKA Péter 1997. 10.

<sup>46</sup> [www.banaterro.eu/magyar/F/olya/html](http://www.banaterro.eu/magyar/F/olya/html);  
[www.transindex.ro/html/alcim.pdf](http://www.transindex.ro/html/alcim.pdf).8395.pdf.

<sup>47</sup> BOROVSZKY Samu 1914. 42.

raszti lakossága biztosította, ahol a férfi napszám 1,60-3,00 korona, a nőknek 0,80-1,60 korona.<sup>48</sup>

*Beniczky György*, mint említettük, már 1870-től tudomással bírt arról, hogy birtokai a mélyben szénkészleteket rejtjenek. Ez akkor még csak remény volt, ami később vált bizonyossággá, amikor *Szűcs* határában rábukkantak a szénre (1890). A birtokos 1891-ben, tehát már 120 évvel ezelőtt megkezdte itt a széntermelést.



*A Beniczky kastély Egercsehiben 1945 előtt*

*Beniczky György* az örökölt és felesége hozományaként kezére jutott vagyon egy jó részét birtokai gyarapítására, továbbá a széntermelés jogának megvételére fordította. Bizonyíthatóan 3200 kh terület szénjogát szerezte meg, amely már alkalmas volt egy korszerű mélyművelésű bánya létesítéséhez. Nem tudjuk, mennyit költött *Beniczky* a szénjog megvételére a környék falvaiban, de annyi bizonyos, hogy 1893-ban még nem találjuk a nevét azok között a *Heves megyei* birtokosok körében, akik 1000 kh-nál nagyobb földterülettel rendelkeztek.<sup>49</sup>

---

<sup>48</sup> BOROVSZKY Samu 1909. 228., 75.

<sup>49</sup> *Eger*, 1893. szeptember 19.301.–Nagyobb birtokosok Heves megyében.

*Beniczky György* saját levele szerint 1890-ből 1906-ig 16 évet dolgozott, tárgyalt, szervezett azért, hogy az új szénbánya-vállalat megalakulhasson. E szervező, előkészítő munka része volt az 1904. december 6-án megkötött *terrágium-szerződés*, amely alapján *Beniczky Györgytől Márkus Ágoston* vasúti mérnök és *lovag Wessely Károly* bécsi üzletember haszonbérbe vették az *Egercsehi, Szúcs, Mikófalva, Egerbocs* és *Bekölce* határában levő kőszén-telepek kiaknázásának a jogát, vagyis a *Beniczky Mátyás, Antónia* és *Armin* néven bejegyzett bányatelkeket.

A haszonbérleti szerződés értelmében 1906. december 31-től *Márkus* és *Wessely* kibérlik a szénkiaknázás jogát, mintegy 3200 kh területen.<sup>50</sup>

*Beniczky Györgynek* nem kevés fáradozásába került, hogy javítson *Egercsehi* és *Szúcs* akkori előnytelen közlekedés-földrajzi helyzetén. A legsürgősebben út- és vasútépítésre volt szükség, hogy a nagy tömegben kitermelt szenet a piacra, a fogyasztókhoz lehessen eljuttatni. *Beniczky* évtizedeken keresztül tagja volt *Heves megyében az Útfelügyeleti Bizottságnak* és a *Közigazgatási Bizottságnak*. Kapcsolatainak segítségével sikerült elérnie, hogy 1910 körül kezdeményezésére megépült a *Szarvaskő-Egercsehi-Szúcs-Tarnalelesz-Bükkszenterzsébet-Pétervására* felé vezető út. A mostoha útviszonyok erősen akadályozták *Egercsehit* és a környék településeit abban, hogy közúton könnyen elérhetők legyenek.<sup>51</sup>

Ennél sokkal nehezebbnek bizonyult a vasútépítés. *Beniczky* már 1893-ban vasútépítési koncesszióhoz jutott. Még abban az évben a közlekedésügyi miniszter az *Egertől Borsodnádásdig* vezető vasútvonalra előmunkálati engedélyt adott *Kállay Zoltán Heves megyei főispánnak* és társainak, köztük *Beniczky György* és *Baranyai István* birtokosoknak. Ez a konzorcium az Eger-nádasdi vasútvonalat nem az addig tervezett irányban, vagyis az egri *Hajdúhegy* mellett *Egerbakta* felé, hanem az egri vár mögött, *Felnémet-Szarvaskő-Egercsehi* irányában szándékozott kiépíteni 1896-ra, a millennium évére.<sup>52</sup>

---

<sup>50</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 16.

<sup>51</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 81.

<sup>52</sup> Eger, 1893. július 11. 221.

De ez a terv sem valósult meg. Később, 1899-ben az *Eger és Vadna* között építendő vasútvonalra a *Kereskedelmi Minisztérium* előmunkálati engedélyt adott *Márkus Ágostonnak* és társainak. Viszont 1900 májusában és 1903 áprilisában a közigazgatási bejárásokat már a *Putnok* felé haladó vonalon tartották meg. A vasútépítés tervezett költsége 7,68 millió koronát tett ki, s ebből *Heves vármegye* 100.000, *Eger városa* 200.000 koronát jegyzett. A beruházás finanszírozását *Iovag Wessely Károly* üzletember, a több ezer



*A három Beniczky György, az apa, a fiú és az unoka,  
1924. április 24-én.*

holdas szilvásvárad uradalom birtokosa vállalta magára. A vasúti összeköttetés még így is csak közvetve valósult meg, hiszen az *Egercsehitől* légvonalban 5,6 km-re fekvő *Mónosbél* lett a későbbi bánya vasútállomása.<sup>53</sup>



*A Beniczky-család 1888-ban. (Balról a harmadik Beniczky Zoltán, mellette az asztalnál ül édesanyja, Csiki Antónia s a jobbszálen Beniczky I. György.)*

*Wessely Károlynak* számottevő szerepe volt *Heves megye* gazdasági életében a 20. század elején. Ez a bécsi nagyvállalkozó alapította a bélapátfalvi cementgyárat 1908-ban. Jelentős csehországi birtokai mellett tőkájének egy részét *Magyarországon* fektette be, s *Szilvásvár* határában megszerezte a 9000 kh kiterjedésű erdőuradalmat, 1904-ben pedig üzlettársával, *Márkus Ágostonnal* megvette *Beniczky Györgytől* a későbbi egercsehi bánya szénvagyónának kitermelési jogát. Üzleti kapcsolatai révén 1906-ban elérte, hogy a *Magyar Államvasutak* 1908-tól 5 évre, évi 260.000 tonna egercsehi szén vásárlására tett ígéretet. A szenet és a *Szilvásvára-*

<sup>53</sup> CSIFFÁRY Gergely 1977. 18.

don kitermelt fát azonban nehézkes lett volna közúton szállítani. Ezért vette tervbe, hogy Eger és Putnok között vasútvonalat építtet. Wessely, miután megszerezte a Magyar Agrár- és Járadékbank (a későbbi Magyar-Olasz Bank) pénzügyi támogatását, még 1907-ben megalakította az Eger-Putnok Helyiérdekű Vasúti Rt.-t, melynek ő lett az elnöke. A környék falvainak is érdekében állt a vasútépítés, ezért a megvalósításhoz szükséges tőke növelésére részvényeket jegyeztek, a vasútvonalhoz szükséges községi földeket pedig kedvezőbb áron adták el a vasúttársaságnak.

Miután a vasút 1908-ra elkészült, létrejöttek a kedvező feltételek ahhoz, hogy Wessely a Bélkő kiváló tisztaságú mészkövére alapozva cementgyárat létesítsen BÉlapátfalván, amely 1910-re felépült.<sup>54</sup> Később, 1918. január 1-től az egercsehi szénbánya és az apátfalvi cementgyár közös vállalként működött tovább.

Beniczky György hosszú és kitartó munkával elérte, hogy 66 éves korára valóra vált terve, amikor 1906. december 27-én megalakult az Egercsehi Kőszénbánya Részvénytársaság, s a következő évben hozzákezdett a bányalétesítéshez.

A földesúr a tisztességes feltételekkel kötött haszonbérleti szerződés alapján 1907-től évi 10.000 korona bérleti díjat, a terrágium-jog alapján a családja évi 500 tonna úgynevezett terrágium-szenet kapott 1945-ig, míg Beniczky György a létrejött rt. igazgatósági tagjaként is a vállalati jövedelem élvezője lett.

Beniczkytól a bányaiüzemhez, épületekhez és egyéb létesítményekhez szükséges földterületet katasztrális holdanként eltérő áron kapták meg a bérlők. Így a szántóföldért 1000 koronát, a rétekért és a völgyekben levő szántókért 1200 koronát, a szőlőért 3600 koronát, míg a legelő- és erdőterületekért kataszteri holdanként 600-600 koronás vételárat fizettek.

1918-ig, vagyis 78 éves koráig irányította személyesen a család pénzügyeit, ekkor visszavonult, és a fiainak adta át a terepet. 1926. május 7-én kelt a Pestvidéki Királyi Járásbíróság ítélete, amelyben Beniczky György és felesége az eddig a nevükön és tulajdo-

---

<sup>54</sup> KOVÁCS Béla 1996. 111.



nukban levő bányatelkeket a fiaik, *Elemér, György és Aladár* nevére írásták.<sup>55</sup>

1919-ben, a *Tanácsköztársaság* idején *Beniczky Györgyöt*, továbbá a fiai közül *Beniczky Aladár* birtokost és *Beniczky Elemér* egykori országgyűlési képviselőt túszként fogva tartották egy ideig.<sup>56</sup>

*Beniczky György* 88 évesen, 1928. október 25-én halt meg *Egercsehiben*.<sup>57</sup> Felesége túlélte férjét, *Csiki Antónia* 1930. január 18-án hunyt el ugyanott.

Miután a *Beniczky-család* tagjai 1945-ig a faluban laktak és földbirtokosként meghatározó szerepet vittek a község és a bányatelep további életében, érdemes megismernedni velük. *Beniczky György* és *Csiki Antónia* házasságából négy gyermek született: *Zoltán, Elemér, György és Aladár*.

*Beniczky Zoltán* 1870. május 11-én látta meg a napvilágot *Egercsehiben*; a fiatal joghallgatót 19 évesen, 1889. december 16-án tífusz ragadta el.<sup>58</sup>

*Beniczky Elemér* 1872. március 7-én született *Egercsehiben*. Középiskolai tanulmányait a piaristáknál végezte *Budapesten*. Utána *Grazban* és *Budapesten* járt jogi egyetemre, az utóbbi helyen tett államvizsgát. Tanulmányainak befejezése után a *Heves megyei* közigazgatásban kezdte pályafutását.<sup>59</sup>

1895 januárjában kezdte a közszolgálatot *Heves vármegye* tiszteletbeli aljegyzőjeként, majd 1895 decemberétől a tiszafüredi járás szolgabírójának választották meg. 1896-ban, a millennium idején, a június 8-i felvonuláson *Heves vármegye* bandériumában vett részt, még abban az évben tagja lett *Heves vármegye Törvényha-*

---

<sup>55</sup> Az irat eredetije *Beniczky Péter* (Eger) gyógyszerész tulajdonában van.

<sup>56</sup> BÉKÁSSY Jenő 1931. 214.

<sup>57</sup> HML XXXIII-1/c/133. Egercsehi halotti anyakönyv 1909-1930. 28/1928. sz. bejegyzés.

<sup>58</sup> HML IV-416/41. Egercsehi, Szúcs. Halotti anyakönyv 1889. 20/1889. sz. bejegyzés. 1890-ben a Csónak-kúton *Beniczky György* által épített családi kriptában elsőként őt temették el.

<sup>59</sup> Keresztény Magyar Közéleti Almanach 1940. I. 89.



*Beniczky Elemér díszmagyarban, 1937.*

tósági Bizottságának, a vármegye központi választmányának és a *Heves Megyei Gazdasági Egyesület* igazgató-választmányának.<sup>60</sup> Ezután 1899 áprilisától – 1901 decemberéig *Gyöngyös járási* szolgabíró. 1900 elején nevezték ki tiszteletbeli főszolgabírónak. Két év múlva megvált a közigazgatási szolgálattól, s attól kezdve családi birtokán gazdálkodással foglalkozott,<sup>61</sup> de tevékenyen részt vett a megye társadalmi és politikai életben. Ezután az egercsehi és a szúcsi római katolikus iskolaszék világi elnöke. 1905 elején

---

<sup>60</sup> FABÓ Henrik – ÚJLAKI József 1906. 62.

<sup>61</sup> HAEFFLER István 1940. 131.

megalakította az *Egercsehi Hitelszövetkezetet*, mint a *Központi Hitelszövetkezet* tagját, amelynek igazgatósági elnöke. Az 1905-1906. évi nemzeti küzdelem idején tagja volt a vármegyei alkotmányvédő bizottságnak.<sup>62</sup> (Az 1905-1906. évi ellenállás során 1905-ben az ellenzéki koalíció nemzeti ellenállásra buzdított, így az adófizetés, újoncállítás stb. megtagadására szólított fel az uralkodó által kinevezett úgynevezett „*darabontkormány*” ellen.) *Beniczky Elemér* 1906-ben a pétervásárai választókerületben a *Függetlenségi és 48-as Párt* képviselőjévé választották. 1910-ben is indult a parlamenti választási küzdelemben, viszont akkor alulmaradt.

1919-ben, a *Tanácsköztársaság* idején fogságba esett rövidebb időre. 1932-ben *Heves vármegye* felsőházi póttagjává választották, de erről lemondott, amikor 1935 tavaszán a pétervásárai kerület országgyűlési képviselője lett a *Nemzeti Egység Pártja* programjával, majd 1939 áprilisában a *Magyar Élet Pártja* jelöltjeként ismét mandátumot nyert a parlamentbe.<sup>63</sup>

A képviselőházban főként közegészségügyi és tűzrendészeti kérdésekkel foglalkozott, részt vett a nagyközségi választójogi és telepítési törvényjavaslat vitájában. Képviselőként fő törekvése volt, hogy választókerületének elhanyagolt úthálózatát felújítsák, sok községben segítette elő az iskolák építését.

Emellett szűkebb pátriájában elnöke az *Egercsehi Hitelszövetkezetnek* és az *Észak-Tarnavölgyi Víz társulatnak*, tagja a *Tisza-jobbparti Mezőgazdasági Kamarának*, az *Országos Erdészeti Egyesületnek* és a *Heves Vármegyei Gazdasági Egyesületnek*, továbbá *Heves vármegye Törvényhatósági Bizottságának* örökös tagja. Egyháza életében is jelentős szerepe volt, tagja az egri érseki, illetve főegyházmegyei központi tanácsnak, az egri és a bükkaljai esperei kerületek tanácsának.<sup>64</sup>

*Beniczky Elemér* tekintélyes birtokon gazdálkodott, amely 1925-ben 1958 kh, 1935-ben pedig már 2125 kh kiterjedésű volt. Gazdálkodásában az erdőművelés és a juhtartás dominált. Állandó jel-

---

<sup>62</sup> FABÓ Henrik – ÚJLAKI József 1906. 62.

<sup>63</sup> GULYÁS Pál 1940. 1107.

<sup>64</sup> HAEFFLER István 1940. 131.; *Keresztény Magyar Közéleti Almanach* 1940. I. 89.

leggel a *Bükkszenterzsébethez* tartozó *Hosszúverőn* levő tanyán lakott. Településenként és művelési ágak szerint az 1935. évi adatok alapján a következő birtokai voltak *Heves megyében*, kh-ban.<sup>65</sup>

Település	Bükkszenterzsébet	Szúcs	Tarna-lelesz	Váraszó	Összesen
Terület	1229	697	148	52	2126
Szántó	229	5	3	31	268
Kert	3	1	–	–	4
Rét	41	2	–	4	47
Szőlő	–	–	–	–	–
Legelő	124	64	2	16	206
Erdő	804	623	143	–	1570
Nádas	–	–	–	–	–
Művelés alól kivett	28	2	–	1	31

*Beniczky Elemér* bükkszenterzsébeti lakosként 1944 őszén, az ország német katonai megszállása idején részt vett a nemzeti ellenállásban. Zsidó munkaszolgálatosokat bújtatott a *Kődekői tanyán*, és azokat élelmiszerral látta el 1944 októberétől 1944. december 22-ig. E humanitárius tevékenységéről névre szóló hivatalos igazolást adott ki *Bükkszenterzsébet* körjegyzője 1946. február 17-én.<sup>66</sup>

*Beniczky Elemér* a második világháború kezdetén elhatározta, hogy vagyona egy részét kézzel fogható és könnyen mobilizálható értékbe fekteti. Kapcsolatai révén a kereskedelemből mintegy 1200 db 20 frankos *Napoleon-aranyat*, további 429 USA dollárt és egy 1003,9 grammos aranyömböt vásárolt. Az 1944. évi háborús események és a közeledő front elől a *Hosszúverő-tanyán* befőttes üvegekbe rejtve elásta az értékeit.

A szovjet hadsereg bevonulása után *Beniczky Elemért* internálták, majd miután 1945. március 17-ét követően, amikor a 600/1945. számú rendelet érvénybe lépett, birtokát, mint 1000 holdnál na-

<sup>65</sup> *Magyarország földbirtokosai és földbérlői* 1937. 423.

<sup>66</sup> HML XVII-15. Heves megye Eger város Nemzeti Bizottságának iratai. Nemzeti ellenállási mozgalom.

gyobbat kisajátították, és volt cselédei között felosztották. (Megjegyzem, hogy a korabeli törvények szerint, aki a volt földbirtokosok közül igazolhatóan részt vett a nemzeti ellenállási mozgalomban, 300 kh birtokot törvényesen megtarthatott.)<sup>67</sup> Kiszabadulása után átmenetileg *Egerben* élő unokaöccséhez, *Beniczky Miklóshoz* költözött.

A mindenéből kifosztott s vagyonát elvesztett *Beniczky Elemér* az elrejtett aranyakat 1947 őszétől másokon keresztül elkezdte árulni magánszemélyeknek. Miután 1945 után a valuták és az arany forgalomba hozatalát az állam törvényileg tiltotta, ezért az illegális arany- és valutakereskedést súlyosan büntették.<sup>68</sup> Utóbb, 1949-ben, *Beniczky Elemér* segítőinek egyike, aki tudott az elrejtett aranyak lelőhelyéről, a földönfutóvá lett földbirtokost meglopata. A tolvajok is elkezdtek a kiásott értékeket forgalomba hozni. Az aranyak magánszemélyek közötti kereskedelméről tudomást szereztek a nyomozó hatóságok, s hosszú nyomozás után felgöngyöltették azon személyek körét, akik eladtak vagy vettek a *Beniczky Elemér* tulajdonából származó aranyakból. A hatóságok az érintett személyeket perbe fogták.

A kiterjedt és szövevényes ügyben 1958-ban a *Fővárosi Bíróság*on 30 személy ellen emeltek vádat, és csak 1959-ben hoztak jogerős ítéletet. A tulajdonos, *Beniczky Elemér* szerepét is vizsgál-

---

<sup>67</sup> Az 1945-ös földreform forradalmi végrehajtását jelzi például, hogy a nincstelen parasztok nem vették figyelembe azokat a mentesítéseket, amelyek olykor 300 holdat is meghagytak volna a földbirtokosoknak. Nem voltak tekintettel az osztott birtokokra sem, vagyis azokra, amelyek telekkönyvileg ugyan több tulajdonos nevéen voltak, de gyakorlatilag egy tagban művelték. Ilyen esetben a rendelet szerint minden család megtarthatott 100 holdat, ha a birtoka nem érte el az 1000 holdat. Lásd: GUNST Péter 2001. 65. – Ez utóbbi történet a *Beniczky*-családban például a *Beniczky Zoltán* és testvére, *Ferenc* birtokainak az elvételekor.

<sup>68</sup> A külföldi valuták magánszemélyek közötti forgalmazását, azok illegális ki- és behozatalát, továbbá a pengőnek, mint fizetési eszköznek a kiviteleit már 1945 előtt is hatályos törvényekkel tiltotta, illetve büntette a magyar állam.

ták az ügyben, akinek az aranyait már a nyomozás során lefoglalták. A *Fővárosi Főügyészség* azonban előrehaladott korára és betegségére való tekintettel nem emelt vádat ellene.<sup>69</sup> Az eset után röviddel, 1958. november 27-én *Beniczky Elemér Egercsehben* elhunyt.<sup>70</sup>

*ifj. Beniczky II. György* 1879. augusztus 20-án született *Egercsehben*. Tanulmányai során jogi doktorátust szerzett. 31 évesen, 1910. szeptember 17-én feleségül vette a nemesi származású *Lónyay Ilonát*, aki 1892. augusztus 14-én látta meg a napvilágot *Budapesten*, és 1966-ban halt meg. Az ifjabb *Beniczky Györgynek* három fia született, sorrendben: *Zoltán Budapesten*, 1912. május 24-én, meghalt *Temesváron*, 2002. április 20-án. Feleségétől, *Scharff Annától* született *Annamária* nevű leányuk *Temesváron* született 1948. július 9-én. A második fia, *III. György* 1913. július 23-án született *Budapesten*, s ott is hunyt el 1991. február 19-én. A felesége egy elszegényedett olasz hercegnő, *Astuto di Lucchesi Flaminia* ugyancsak a magyar fővárosban született 1916. február 12-én, ahol meghalt 1980. február 5-én. A harmadik fiú, *Ferenc* 1919. január 20-án született *Budapesten*, és ott is hunyt el 2002. február 21-én.<sup>71</sup>

*Beniczky II. Györgyről* kevésbé ismert, hogy könyveket írt: 1900-ban *Budapesten* jelent meg *Körúton* című könyve *ifj. Beniczky György* néven. 1921-ben szintén *Budapesten* adták ki a *Vadász emlékek* című művét.<sup>72</sup> A szerző apja elbeszélései nyomán vette papírra ezeket a vadászélményeket, melyben nem csupán atyja történeteit örökölte meg, hanem az iránta való mély szeretet is tükröződik soraiból.<sup>73</sup> *Beniczky II. György* tulajdonában volt 1938-ban – s maradt is 1944-ig – a romániai *Temes megyében*, *Fólyán* és *Sebeden* az apja után örökölt 2250 kh kiterjedésű birtok,<sup>74</sup> de

---

<sup>69</sup> Népújság, 1958. október 26. 5.

<sup>70</sup> HML XXXIII-1/c/134. Egercsehi. Halotti anyakönyv 1931-1969. 9/1958. sz. bejegyzés.

<sup>71</sup> Beniczky Péter (Eger) gyógyszerész családtörténeti adatai nyomán.

<sup>72</sup> GULYÁS Pál 1940. II. 1109.

<sup>73</sup> [www.vadaszat.net/archivum/1921/hirekh.html](http://www.vadaszat.net/archivum/1921/hirekh.html).

<sup>74</sup> [transindex.ro/htm/alcim/pdf8395.pdf](http://transindex.ro/htm/alcim/pdf8395.pdf).

állandó jelleggel a magyar fővárosban élt. 1945 után feleségét, *Lónyay Ilonát* kitelepítették *Jászapátiba*. *Beniczky II. György* 1950. június 7-én hunyt el *Budapesten*.



*Beniczky III. György és felesége az esküvő után, 1937. augusztus 4.*

Fia, *Beniczky III. György* okleveles gazdász 1937-ben történt házasságkötése után a *Beniczky-kastélyba* költöztek *Egercsehíbe*, miután már korábban, 1933-ban egy emelet ráépítésével kibővítették a családi kúriát. Ezután 1944-ig a faluban éltek.

*Beniczky III. György* kezén, illetve testvéreinek, *Zoltánnak* és *Ferencnek* a tulajdonában volt az 1935-ös gazdacímtár adatai szerint több *Heves megyei* birtok.<sup>75</sup>

---

<sup>75</sup> *Országos Mezőgazdasági Címtár* 1936. 283.; 302.

<i>Település</i>	<i>Mónosbél</i>	<i>Tarnalelesz (Vállós tanya)</i>
Tertület	191	576
Szántó	–	14
Kert	–	2
Rét	–	4
Szőlő	–	–
Legelő	7	32
Erdő	184	522
Nádas	–	–
Művelés alól kivett	–	2

*Beniczky III. Györgyöt és családját tisztelték és becsülték a helybeliek. Évtizedekkel később, 1989-ben özv. Ficzer Józsefné így emlékezett rájuk:*

*„Korábban bent laktunk a faluban, de az úrékat eléggé ismer-tem. Ha nem is szolgáltam őket, leánykoromban el-eljártam hozzájuk napszámba, harasztot kaparni az erdőre, vagy más munkára, ami éppen akadt, s amire az otthonitól ráértem. Mivel a szüleinknek is volt saját földjük, elkelt rajta a gyerekek segítségével. Beniczkyék mindig tisztességgel fizettek, fával, búzával, pénzzel. S aki netalán kölcsönre szorult, az is kapott tőlük, Még akkor is, ha tudták, hogy talán soha nem képes visszaadni. Hallottam, ha egy-egy jó cseléd tehene megdöglött, pótolták az árát. Jól bántak az embe-rekkel, a cselédeknek nemcsak a birtok központjában biztosítottak lakásokat, hanem a majortól távolabbi csehi utcákon is. Hálás volt érte a nép, akik még élünk, bizony szeretettel gondolunk az előkelő családra.”<sup>76</sup>*

1946-ban *Beniczky III. György* visszatért *Egercsehibe Milassyn Kornél Heves megyei főispán* igazolásával, hogy adják vissza neki a kastélyát a beltelekkel együtt. Viszont addigra a *Beniczky-kúriát*

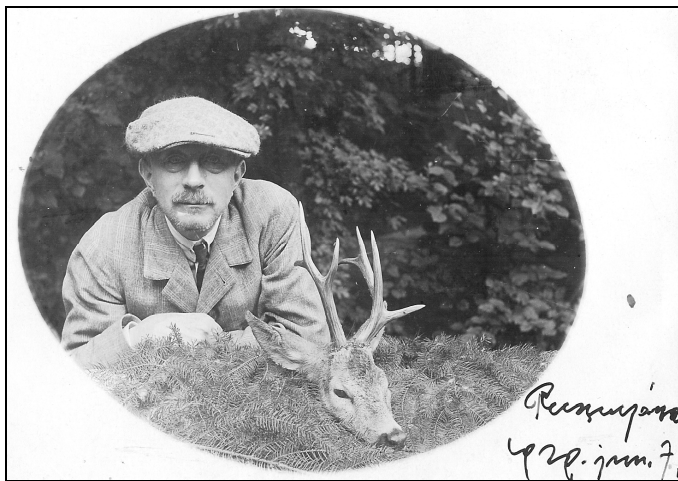
---

<sup>76</sup> GYÓNI Gyula 1989. 3.



a Magyar Kommunista Párt és a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség helyi szervezetei részére lefoglalták, és ott még egy napközi otthont is kialakítottak. A kastély és a hozzá tartozó beltelkek visszaadását az MKP helyi vezetői (Horváth Nándor és Zádori Béla) nem csupán határozottan visszautasították, hanem Horváth Nándor meg is fenyegette Beniczkyt, aki ezek után végleg elhagyta Egercsehüt.<sup>77</sup>

A negyedik fiúgyermek, Beniczky Aladár 1882. március 28-án született Egercsehiben. Középiskoláit Egerben, a mezőgazdasági akadémiát Mosonmagyaróváron végezte el. Tanulmányai befejeztével a családi birtokon gazdálkodott. 1913-tól önállóan vezette a gazdaságát, amelynek nagysága elérte a 2100 kh-t.<sup>78</sup> 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején két hétig a hatóságok túszként tartották fogva.<sup>79</sup> Állandó lakóhelye Egercsehiben volt, ahol a szüleivel élt a családi kúriában. Élete végéig agglegény maradt, maga intézte a gazdaság ügyeit. Halk szavú emberként ismerték, akinek szabadidejét a vadászat töltötte ki.



Beniczky Aladár vadászon, 1929. június 7.

<sup>77</sup> HORVÁTH Nándor 1982. 217-218.

<sup>78</sup> CSUKA Zoltán – ÖLVEDI János 1943. 1.

<sup>79</sup> BÉKÁSSY Jenő 1931. 211.; GULYÁS Pál 1940. II. 1106.

A gazdálkodással hivatásszerűen foglalkozó *Beniczky Aladár-nak* településenként és művelési ágak szerint az 1935. évi hivatalos adatok alapján a következő birtokai voltak, a megye északi részén kh-ban.<sup>80</sup>

Település	Bekőlce	Bükkszent- erzsébet	Egercsehi	Mikófalva	Mónosbél	Tarnalelesz	Összesen
Terület	978	72	577	311	538	148	2624
Szántó	276	–	182	92	12	3	565
Kert	5	–	7	–	–	–	12
Rét	38	–	17	38	1	–	94
Szőlő		–	1	–	–	–	1
Legelő	60	–	168	174	20	2	424
Erdő	595	72	182	–	503	143	1495
Nádas		–	–	–	–	–	–
Művelés alól kivett	4	–	20	7	2	–	33

Természetesen birtokosként közeleti szerepet is vállalt, a vármegyei törvényhatósági bizottság és a kisgyűlés tagjaként. Emellett a községi képviselőtestület virilis tagja, ugyanakkor a római katolikus egyház világi elnöki tisztét is ellátta, mindamelllett, hogy a *Földművelésügyi Minisztérium* gazdasági tudósítója volt.<sup>81</sup>

1943 telén autójával vadászni indult, de a gépkocsi útközben meghibásodott, s mire segítséget kapott, addigra súlyosan megfázott, s 1944. február 8-án *Egercsehiben* elhunyt. Temetésén *dr. Szabó Gyula Heves megyei* alispán mondott búcsúztatót, majd február 15-én, a *Közigazgatási Bizottság* ülésén *dr. Monostory Elek* vármegyei főjegyző méltatta érdemeit. Még ugyanazon a napon

<sup>80</sup> Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1937. 425.

<sup>81</sup> CSUKA Zoltán – ÖLVEDI János 1943. 1.; LADÁNYI Miksa 1936. 432.

dr. Hedry Lőrinc főispán a kisgyűlésen mondott a tiszteletére emlékbeszédet.<sup>82</sup>



*Beniczky I. György és családja 1924-ben.  
(A képen a pipával Beniczky György, mellette jobbról Csiki Antónia, a  
balszélen Beniczky Elemér.)*

\* \* \*

*Beniczky Zsigmond* és leszármazottai gazdasági tevékenységük révén fontos szerepet játszottak az észak-hevesi térségben. Birtokaik megélhetést biztosítottak a helyi lakosságnak a földművelésben és az erdőgazdaságban. *Beniczky György* kezdeményezése az egercsehi szénbánya megteremtésére alapvetően megváltoztatta a környék falvaiban élők mindennapjait.

A szücsi *Antónia-táróban* megkezdett széntermelés, majd az 1906-ban megkötött terrágium-szerződés és a következő évben megindult egercsehi szénbányászat *Beniczky György* családjának erőteljes anyagi gyarapodását eredményezte.

---

<sup>82</sup> *Heves vármegye Hivatalos Lapja*, 1944. február 20. 37-38.

*Beniczky I. György* és felesége az egercsehi bányától működése első három évében a következő bányajövedelmeket élvezte: 1907-ben és 1908-ban 10.000, 1909-től már évi 20.000 korona bérleti díjat kapott. Ezen kívül 1907-1909 közötti három évben 5000 métermázsza, vagyis 50 vagon/év szenet kapott, amely kedvezményes, 4 filléres mázsánkénti áron számítva évi 200 korona értéket képviselt. Ez összesen 40.600 korona tiszta jövedelem, amit még kiegészített az *Antónia-bánya* átadásakor a felszerelésekért és a gépekért felvett 10.000 korona. Tehát három év alatt együttesen 50.600 korona volt a kimutatható bevétele. Az előbbieken kívül további jövedelmet élvezett azáltal, hogy az *Egercsehi Kőszénbánya Rt.* igazgatósági tagja lett. A részvénytársaság alakulásakor az igazgatósági tagok évi tiszteletdíját 1500 koronában határozták meg, ha a jutalék mértéke ezt nem érte volna el.



*A Beniczky-család címere*

A család vagyonosodásához nagyban hozzájárult az egercsehi bányatelep kiépítése, ugyanis a *Beniczky-birtok* értéke azáltal megsokszorozódott, hogy a bányatelepen állandóan 600-800 munkást

alkalmaztak, többnyire idegeneket, akik a mindennapi élelmi- és gazdasági cikkeket helyben szerezték be.

A *Beniczky-család* anyagi gyarapodása bizonyíthatóan 1907-től kezdődött. Említettem, hogy 1893-ban a családi birtok területe nem érte el az 1000 kh-t. *Beniczky I. Györgynek* 1909-ben *Heves megyében* viszont már 2000 kh-nyi, *Erdélyben* további 2250 kh, összesen 4250 kh birtoka volt. A bányalétesítő *Beniczky I. György* örökösei ügyes gazdálkodással tovább gyarapították birtokaikat. Az 1935. évi adatok szerint *Heves megyében Beniczky Elemér* kezén 2126 kh, *Beniczky Aladárnak* 2624 kh, *Beniczky II. Györgynek Romániában* 2250 kh, míg *Beniczky II. György* fiainak *Heves megyében* 767 kh birtoka volt, amelyek együttesen 7967 kh-t tettek ki.

A *Beniczky-fiúk* és unokák kezén levő közel 8000 kh birtok viszont már több mint nyolcszor akkora, mint amennyi *Beniczky I. György* és testvére, *Pál* öröklött családi birtoka (980 kh) volt 1870-ben, s közel kétszerannyi, mint *Beniczky I. Györgyé* 1909-ben.

Az anyagi gyarapodást 1907-től 1945-ig folyamatosan fenntartotta a bányavállalat által évente fizetett haszonbérleti díj és az örökösöknek kedvezményes áron számított évi 500 tonna szén.

A fentiek alapján megállapítható, hogy *Beniczky I. György* családja a kisebb középbirtokosok soraiból a módosabb középbirtokosok közé emelkedett egy emberöltőnyi idő alatt. A család társadalmi és gazdasági emelkedése alig fél évszázadig tartott. Ezt a felfelé ívelő pályát végleg megtörte, s annak minden korábbi eredményét a nullával tette egyenlővé a háború végén, 1944-45-ben *Magyarország* szovjet katonai megszállása, majd a gazdaság és politika erőszakos, szovjet modell szerinti radikális átalakítása.

\* \* \*

Zárógondolatként elmondható a *Beniczky-családról*, hogy a *Beniczkyek* sajátos nemesi jogállásúak. Sajátosak már csak azért is, mivel a hazai nemesség története az európai nemességétől eltérő. Míg az utóbbié töretlennek mondható, addig a hazai nemességé 1526 után új irányt vett, előbb a kettős királyság idején, majd pedig 1541-től, a középkori magyar állami önállóság megszűntével.

Nálunk, Magyarországon a Habsburgok az 1526 és 1918 között eltelt 382 évben nagyon sok nem magyar eredetű családot juttattak főnemesi címhez és birtokhoz, kihasználva a kincstár jogát, hogy a kihalt magyar főnemesi és nemesi famíliák vagyona a fiskusra szállt. Ezért a hazai mágnás családok nagyobb részének a története nem oly régi, mint a főnemesi cím nélküli ősnemesi családoké. A magyar arisztokráciának előbb említett vegyes összetétele a *Habsburg-ház* magyarországi uralma idején alakult ki, gyakran idegenből jött vagy a birodalmi érdekeket kiszolgáló nem magyar családok révén. Miközben a sokkal régibb, *Árpád-kori* gyökerekkel rendelkező ún. „*de genere*” nemesi családok, megtartva birtokaikat és a magyar nemességben játszott vezető szerepüket, a vármegyei életbe szorultak vissza.

A *Beniczkyek* egyértelműen az utóbbi réteghez tartoztak azzal, hogy a család története *IV. Béla király* koráig követhető. A 18. és a 19. században ez a réteg alkotta a *bene possessionates*-t, vagyis azt a középbirtokos nemességet, amelynek politikai mozgalmi teremtették meg a polgári államot Magyarországon.<sup>83</sup> *Beniczky György* példája mutatja, hogy jelentős szerepet töltött be Magyarország modernizálásában a nagyipari kapitalizmus megszületésénél, továbbá azzal is, hogy szívós munkája eredményeként létrejött *Heves megye* egyetlen mélyművelésű szénbányája.

Az egercsehi szénbánya az üzem 1990. február 1-i végleges bezárásáig az észak-hevesi térség legnagyobb munkáltatójaként a környék lakóinak majd' száz éven át megélhetést és jövőt biztosított. A vállalat alapításakor az előzetes szénkutatások nyomán jól becsülték meg a várható szénkészletek nagyságát, amikor az üzemidőt 90 évben határozták meg. A részvénytársaság és jogutód vállalatjai 84 év alatt maximálisan kiaknázták a rendelkezésre álló szénmezőt. Az üzem megszűnésének több oka is volt: elsősorban a feltárt szénvagyon leművelése; az időközben bekövetkezett energiaváltás, vagyis a széntüzelésről a gáztüzelésre való átállás is siettetette a ráfizetéssel járó termelés megszüntetését; az 1989-1990-es társadalmi, gazdasági és politikai változások pedig végleg megpecsételték az egercsehi bánya sorsát.

---

<sup>83</sup> TAMÁSKA Péter 1997. 10.

## Irodalomjegyzék

- A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara jelentése  
1894 *Borsod, Gömör-Kishont és Heves vármegyék 1893. évi közgazdasági viszonyairól*. Miskolc.
- BÉKÁSSY Jenő  
1931 *Heves vármegye újjáépítése Trianon után*. Budapest. Hungária Hírlapnyomda Rt.
- BONA Gábor  
1998 *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I. Budapest. Heraldika Kiadó.
- BOROVSKY Samu (szerk.)  
1909 *Heves vármegye*. Budapest.  
1914 *Temes vármegye*. Budapest.
- BÖCKH János – GESELL Sándor  
1898 *A magyar korona országai területén művelésben és feltárófélben lévő nemesfém, érc, vaskő, ásványszén, kőszó és egyéb értékesíthető ásványok előfordulási helyei. A m. kir. bányakapitányságtól nyert hivatalos és egyéb adatok nyomán bányakapitánysági kerületek szerint*. Budapest. Franklin Társulat.
- CSIFFÁRY Gergely  
1977 *Az Egercsehi Szénbánya története. 1901-1976*. Eger. Szerk.: Kovács Béla. (Tanulmányok Heves megye történetéből 3.)
- CSUKA Zoltán – ÖLVEDI János (szerk.)  
1943 *Magyar föld – magyar nép. (A megnagyobbodott Magyarország községeinek adattára.) II. kiadás. Személyi adattár 1-75*. Budapest. Magyar Írás Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.
- DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál (szerk.)  
1972 *Heves megye műemlékei*. II. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- DÉRY Károly (szerk.)  
1896 *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch*. IV. évf. Bécs.  
1900 *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch*. V. évf. Bécs.  
1905 *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch*. VI. évf. Bécs.  
1910 *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch*. VII. évf. Bécs.  
1914 *Magyar Bánya-Kalauz. Ungarisches Montan-Handbuch*. VIII. évf. Bécs.

- FABÓ Henrik – ÚJLAKI József (szerk.)  
 1906 *Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1906-1911. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól.* Budapest.
- GULYÁS Pál (írja és szerkeszti)  
 1940 *Magyar írók élete és munkái.* II. kötet. Budapest.
- GUNST Péter  
 2001 A magyarországi földreform (1945.) = *Történeti tanulmányok IX.* A Debreceni Egyetem Történeti Intézetének kiadványa. Szerk.: Takács Péter. Debrecen. 63-70. (Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica LIII.)
- GYÓNI Gyula  
 1989 Kúriális álmok. Idegenforgalmi centrum Egercsehiben = *Heves megyei Népiújság*, november 9. 3.
- HAEFFLER István (szerk.)  
 1940 *Országgyűlési Almanach az 1939-44. évi országgyűlésről.* Budapest. MTI Rt. Nyomdája.
- HORVÁTH Nándor  
 1982 Az egercsehi bányamunkások harca az MKP tömegbefolyásának növekedéséért (1944-1946) (Visszaemlékezés.) = Szecskó Károly (szerk.): *A Heves megye munkásmozgalom története II.* Eger. 213-228.
- KALECSINSZKY Sándor  
 1901 *A magyar korona országainak ásványzenei (kőszenek, barnaszenek, lignitek) különös tekintettel a kémiai összetételükre és gyakorlati fontosságukra.* Budapest.
- Keresztény Magyar Közéleti Almanach  
 1940 I. kötet. Budapest.
- KOVÁCS Béla  
 1991 *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 1. Heves megye.* Budapest. Központi Statisztikai Hivatal.  
 1996 *Bélapátfalva története.* Bélapátfalva. Borsodi Nyomda Kft.
- LADÁNYI Miksa (főszerk.)  
 1936 *Hevesvármegyei Ismertető és Adattár.* Budapest. Magyar városok és vármegyék monográfiája XX.
- LEHOCZKY Alfréd  
 1967 *A borsodi szénbányászat története.* II. 1900-1914. Miskolc.
- Magyarország földbirtokosai és földbérlei  
 1937 (Gazdacímtár.) A 100 kat holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek az 1935. évi adatok alapján. Budapest.



NAGY Iván

1858 *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* III. Pest.

NOSZKY Jenő

1926 *A Mátra hegység geomorfológiai viszonyai.* Budapest.

Országos Mezőgazdasági Címtár

1936 Országos rész. Felelős kiadó: Kiss Elemérné. Kaposvár.

SCHRÉTER Zoltán

1927 *A borsod-hevesi szén- és lignitterületek bányaföldtani leírása.* Budapest.

SZLUHA Márton

2008 *Sáros, Túróc vármegye nemes családjai. Felvidéki nemes családok.* II. Budapest. Heraldika Kiadó.

TAMÁSKA Péter

1997 Heinrichek és Beniczkyek. Egy polgári és egy nemesi család kései találkozása. = *Turul*, 70. köt. 1997/1-2. sz. 5-11.



*Az egercsehi szénbánya igazgatói lakása. (Képeslap az 1920-as évekből.)*

## Jaroslav Jičínský, a korszerű pécsi szénbányászat megteremtője

MENDLY LAJOS

*Gróf Zichy Gyula dr.* pécsi megyéspüspök 85 éve, 1925. április 26-án számos közéleti személyiség jelenlétében ünnepélyesen felszentelte az *Első Dunagőzhajózási Társaság* (*Der Ersten Donau-Dampschiffahrts Gesellschaft*), röviden a DGT új főaknáját, a szabolcsi *Szent István-aknát* a társaság pécsi bányaműveinél. Ez volt az 1913-ban elkezdett fejlesztési, korszerűsítési és szervezési tevékenység egyik legfontosabb létesítménye.

Az alábbiakban ismertetett fejlesztést a DGT a 140 éve, 1870. április. 9-én<sup>1</sup> született *Jaroslav Jičínský* bányamérnökre, rátermettségét már az ostrai (ma *Ostrava, Csehország*) és a *Brünn* (ma *Brno, Csehország*) melletti rossitzi (ma *Rosice, Csehország*) bányakerület fejlesztésében bizonyító szakemberre bízta, akit 1912-ben elkészített koncentrációs és korszerűsítési tanulmánya után 1913-ban meghívott *Pécsre* bányaigazgatónak.

Miután a tervezett 1919 helyett az 1920-as évek végére sikerrel befejezte a *Pécs* vidéki szénbányászatnak a korabeli európai színvonalhoz igazodó korszerűsítését, 1930-ban újabb fejlesztési tervet nyújtott be a bécsi vezérigazgatóságnak. A társaság pénzügyi helyzete és az általános dekonjunktúra miatt azonban javaslatát nem fogadták el. A 60 éves *Jičínský* nyugdíjazási kérelmét a társaság 1931. január 1-vel tudomásul vette, tehát 80 éve, 1930 decemberében fejezte be pécsi tevékenységét.

A fenti évfordulókat az alkotó személye iránti megbecsülés és az akkoriban minden elvárásnak megfelelő, mai állapotukban is impozáns létesítmények miatt méltatjuk.

---

<sup>1</sup> A tanulmány 2010-ben érkezett a szerkesztőhöz, de közlésére anyagtorlódás miatt csak most tudunk sort keríteni. (A szerkesztő.)

## A családi indíttatás

A dél-mecseki feketekőszén-bányászatot a két világháború között *Európa* élvonalába fejlesztő bányáigazgató a lengyelországi *Jyczyn* (cseh *Jičín*, német *Gischin*) kisvárosból származó bányász-dinasztia leszármazottja. (Az első anyakönyvi adat egy 1732-ben kelt házasságlevélből ismeretes, *Jyczynský Matej* 1715-ben *Kutná Horában* született. A családnév úgy alakult ki, hogy a származási helyhez csatolták a más szláv nyelvekben is szokásos *-sky* névképzőt. Cseh nyelvű változatát, a *Jičínský*-t csak 1848-tól használták.) A család hagyományos bányász tevékenységét csak *Jaroslav* nagyapja, *Ferdinand* szakította meg, aki mezőgazdasággal foglalkozott, végül pedig „*Az Elszegényedett Nemesasszonyok Intézete*” nevű alapítvány igazgatója lett *Karlstein* várában.

Itt, a híres várban született 1832. augusztus 26-án *Jaroslav* apja, *Vilém* (*Vilmos*), aki a prágai reáliskolai (1845-1847), majd műszaki tanulmányainak (1847-1852) befejezése után beiratkozott a *Přibram* városában 1840-ben alapított *K. u. K. Montanistische Lehranstalt*-ba (*Bányászati Tanintézet*), ahol 1854-ben kitűnő eredménnyel fejezte be bányászati-kohászati tanulmányait (1).

Az 1848. márciusi eseményeket követő súlyos nemzetiségi összeütközések miatt május 14-én 133 osztrák és cseh-morva bányamérnök-hallgató elhagyta a selmeci *Bányászati és Erdészeti Akadémiát*, mert további tanulmányaikat nem kívánták *Selmecbányán* folytatni. Ezért *Ferenc József császár* 1849. január 23-án elrendelte, hogy a hallgatók tanulmányaikat a *přibrami* (és a *leobeni*) bányászati tanintézet(ek)ben folytassák. *Vilém Jičínský* ezért *Přibramban*, nem a nagyhírű selmeci akadémián szerezte képesítését (2).

A *přibrami* állami bányákban gyakornokként töltött két év után 1856-ban került mérnök-asszisztensi beosztásba a *Ferdinándi Északi Vasútpálya* nevű ostravai bányatársasághoz, ahol gyakori munkakör-változtatással gyors karriert futott be. 1869-től üzemvezető lett *Ostrava* legnagyobb, *Zárubek* nevű bányájánál. Szakmai alkalmasságát bizonyítva 1871-ben *Kladno* városában elfogadta a *Prágai Vasúti Társaság* által felkínált igazgatói posztot, ahonnan azonban már 1872-ben visszatért *Ostravába*.

1872-ben az akkor alapított *Vitkovicei Feketeszén Bányatársaság* bányaigazgatója lett, melyhez *Hrušov-bánya*, az ostravai *Jakub-bánya*, a petřkovicei *Anselm-bánya*, az ostravai, kokszolóval rendelkező *Hlubina-bánya*, később a *Karolina-* és a *Šalamoun-bánya* is tartozott. 1895-től nyugdíjazásáig (1898) a *Vitkovicei Bánya- és Acélművek Társaság* (VHHT) átszervezett vállalat vezérigazgatója volt.

Sokoldalú, úttörő műszaki tevékenység jellemezte. Elsőként 1860-ban *Hrušovban* bevezette a teknős ércmosó használatát, 1860 és 1863 között *Ostravában* mosóművet létesített, 1868-ban az ácsolt *Jakub-aknát* kifalaztatta, továbbmélyíttette. 1873-ban bevezette a dobogós (kétszintes) szállítókast, 1877-től az acélsodrony aknakötelet, 1883-ban az *Ostravai Régióban* az első függőkötélpálya-szállítást *Anselm-bányától Přívoz*ig, a következőt *Trojicétől Karolináig*, 1893-ban a harmadikat *Oskar-aknától* szintén *Přívoz*ig.

Hasonlóan gazdag volt *Jičínský Vilém* szervezési tevékenysége. Nevéhez fűződik a *Bányatulajdonosok Szövetségének* alapítása *Bécsben* (1887), itt 1888-tól tíz éven át volt az *Igazgatósági Bizottság a műszaki, gazdasági és szociális ügyek közös kezeléséért* elnöke. Bár ezzel a tőkés bányatulajdonosok érdekeit szolgálta, állandóan figyelte és érvényre is juttatta az *Ostravai Régióban* korát megelőzően haladó szellemű szociális és nemzetiségi álláspontját.

Haladó szellemű szociális politikáját jelezte az első ostravai bányafelügyelő iskola alapítása (1888), 1890-ben a 12 helyett a 10 órás munkaidő bevezetése, 1891-ben a *Munka* című bányász hetilap megjelentetése, több nagy munkás lakótelep, *Osvald-bányánál* az első bányász gőzfürdő létesítése. 1892-ben a bányászleányok részére gazdaképzőt alapított, szorgalmazta több üzemi óvodának és elemi iskolának a létrehozását. A katonazenekarok ellenpólusaként kezdeményezte és finanszírozta az első bányász zenekar megalapítását.

Rendkívül megterhelő munkaköri feladatai mellett az ostravai közéletben is élénken tevékenykedett. *Ostrava város* képviselő-testületének huszonekét éven át (1874-1896) volt a tagja. Nevéhez fűződik az első ostravai kommunális vízvezeték létrehozása. A

nemzetiségi viszályoktól terhelt régióban a cseh tudatformálás erősítése érdekében létrehozta a *Polgári Kört* (1862), négy évvel később a *Polgári Takarékpénztárat*.

Szerteágazó szakmai tudását számos munkásbiztosítási pénztár bizottságában érvényesítette, volt bírósági szakértő a bányászati tevékenységgel kapcsolatos kártalanítási ügyekben, és hét éven keresztül *A robbanó gázok tanulmányozásáért* nevű különleges bizottság elnöke tisztségét is betöltötte. Nyugdíjba vonulása után is ellátott hasonló funkciókat, az ostravai körzeten kívül *Kladnóban*, *Alsó- és Felső-Sziléziában*, ekkor lett *Příbram* városában a *Bányászati Főiskola* állami vizsgabizottságának elnöke is.

1890-től rendszeresen publikált az *Oesterreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen* lapjain, a *Hornické a Hutnické Listy* című első cseh szakmai lap egyik alapítója volt 1899-ben. 1863-1898-ig 50 bányászati, kohászati és földtani tárgyú tudományos cikket, tanulmányt, monográfiát – köztük az ostravai körlet részletes monográfiáját is – publikálta.

*Jičínský Vilém* rendkívül tevékeny, termékeny mérnöki életét 1902. október 19-én *Prágában* szakította meg egy betegség. Kívánsága szerint szülőhelyén, a *Karlštejn vára* melletti *Dubňany* temetőjében helyezték örök nyugalomra, természetesen bányász egyenruhájában. (1)

Az 1888. szeptember 3-7-ig Bécsben rendezett *Általános Bányászati Gyűlésen* előadást tartott *Gazdaságos üzem a kőszénbányáknál* címmel, melyről a magyar *Bányászati és Kohászati Lapok* (BKL) is beszámolt. (3)

*Gerber Frigyes* salgótarjáni bányaigazgató a cikkre hivatkozva kifogásolta a DGT megbízásából 1891-ben készített vizsgálati jelentésében a sok akna és táró üzemeltetését *Pécs* környékén azaz, hogy „*Jičínský szerint egy körzet aknáinak egymáshoz közeli telepítése a bányászat hanyatlásához vezet*”. (4) A helyzet a sok kis magántulajdonú bánya megszerzéséből adódott, ami a nagyobb kapacitású üzemek létesítésének gátjává vált. Ezután kezdte meg a DGT az üzemkoncentrációs tevékenységet, aknák, tárók bezárását, melyre a koronát az 1913-ban megkezdett fejlesztés, korszerűsítés tette fel.

*Jaroslav* anyja csíkszentmihályi *Schreiber Laura* volt, a gyulafehérvári királyi pénzverő iglói származású igazgatójának és német anyjának a lánya. (A magyar nemesi előnév a monarchiában nem jelentette egyértelműen az apa magyar származását.)

## Útja a pécsi megbízás elnyeréséig

1870. április 9-én a sziléziai (lengyel) *Ostravában* született, s a családi hagyományt követve már nyolcéves korában leszállt apjával az ostravai *Zárubek-bányába*. Középiskolai tanulmányait *Prágában* – a lengyel többségű *Ostravában* még nem volt cseh középiskola – végezte. 1887 őszén a stájerországi *Leoben* városában 1840-ben alapított *Lehranstalt* új tanterv alapján 1861. szeptember 2-án *Bergakademiá*vá fejlesztett utódjába iratkozott be. Itt kétéves „*Vorkurs*”, majd további kétéves elméleti és gyakorlati tanulmányok után nyertek mérnöki diplomát a hallgatók.

A környezet osztrák szellemű hatása – német tannyelv, többségében német anyanyelvű hallgatók, a *Korps Szövetség* tagjainak erőszakossága – egyaránt erősítette a fiatal *Jaroslav* cseh nemzeti tudatát. A helyi oktatók és polgári vezetők akadékoskodása ellenére már az első évben, 1887-ben néhány ostravai cseh társával megszervezték, a következő évben jóvá is hagyták a szláv hallgatók *Prokop* nevű akadémiai egyesületének több éve húzóódó megalakulását és alapszabályait. Az egyesületnek 1890-1891-ben társelnöke lett, miután már 1888-ban az első „*ugrás a bőrön át*” szervezésében bizonyított.

A lengyelek ezután önállósították magukat, és már három: német, lengyel és össz-szláv „ugrást” szerveztek. A *Prokop* egyesület 1898-ig működött *Leobenben*, ekkor áthelyezték *Příbram* városába. Érdemes megvizsgálni, hogy a *Prokop* mennyiben egyezett, illetve különbözött a selmeci *Bányászati Akadémia* ifjúsága nemzeti érzelmét ápoló *Ifjúsági Körével/től*. Azonos gyökerekre utal a *Bursch Fuchsensprung*, a selmeci farbőrugratással járó ballekkeresztelés és a szláv bőrugratás.

Első félévi és nyári szünidejét *Ostravában* szüleinél töltötte, itt gyakran leszállt valamelyik ostravai, elsősorban a *Terézia-bányá*-

ba, ahol az egyetemen szerzett elméleti tudását a gyakorlat ismereteivel mélyítette el, illetve egészítette ki.

1892-től beosztott mérnökként az ostravai *Hlubina*, majd a *Luis*, *Terezia* és *Oscar* szénbányákban dolgozott, majd 1901-ig a *Trojice-bánya* üzemvezetője lett. Az ostravai körzetben elsőként mélyítette tübbingezéssel a *Luis-aknát*, a faácsolatú *Trojice-aknát* folyamatos üzemelés közben falaztatta át 600 m-ig.



*Jaroslav Jičinský ifjúkori arcképe.*

1901-1914-ig a *Rossitzi Bányatársaság* igazgatójaként kiváló szervezési tevékenységet folytatott a *Brünn (Brno)* melletti *Zastávkában*. A kerület elavult szénbányáit három főüzembe koncentrált, modern gépekkel felszerelve, teljes korszerűsítéssel jö-

vedelmezővé tette. *Oslavanyban az Osztrák-Magyar Monarchiában* elsőként telepített villamos erőművet a kerület gyengébb minőségű szeneinek hasznosítására, amely nem csak *Brünn* városát, hanem a morva terület jelentős részét fél évszázadon keresztül ellátta villamos energiával.

A rossitzi *Segen-Gottes- (Istenáldás-)* bánya *Kukla-aknáját* újrainyitatta és – *Közép-Európában* elsőként – vasbeton aknatoronyba telepített, 300 kt/év kapacitású szállítógépekkel szereltette fel. Bővítette a másik két üzemet is, mindhárom korszerű gépekkel látta el, a képződött porszenet brikettgyár és kokszolómű létesítésével tette gazdaságosan értékesíthetővé.

Részt vett a bécsi bányagáz-vizsgáló bizottság munkájában, *Rossitzen* egy erre a célra létesített kísérleti táróban kutatta „*a szénpor, mint számos bányaszerencsétlenség okozója*” robbanását és az e bányaveszély elleni védekezési lehetőségeket. A téma kutatását a továbbiakban is következetesen folytatta, a robbanó gázok elismert szakértője volt, az osztrák-magyar bányákon kívül még számos európai országba hívták tudományos szakvélemény készítésére.

*Katechizmus der Grubenwetterführung...* című, a bányafelügyezők részére írt, több kiadást megért segédkönyvét francia nyelvre is lefordították. A *příbrami* főiskolán állandó vizsgabiztos volt, 1913-ban munkája eredményének elismerésül bányatanácsossá nevezték ki. (1)

*Jaroslav Jičínskýt* – bányaszakértői hírnevét elismerve – a DGT 1912-ben pécsi bányái teljes körű korszerűsítési programjának elkészítésével bízta meg, majd az egész monarchia bányászataira kiterjedő korlátlan műszaki információs lehetőségei és tapasztalatai alapján elkészített javaslatát elfogadta, és 1913-ban felkérte, hogy pécsi bányaaigazgatóként hajtsa végre a tervezett üzemkoncentrációt és fejlesztést.

A *Rossitzi Bányatársasággal* – amely a további kapcsolatok biztosítása érdekében igazgatótanácsának örökös tagjává nevezte ki – megegyezve a műszakilag vonzó ajánlatot elfogadta, és a *Csehországban* bevált módszerekkel látott munkához az új környezetben.



## Az üzemkoncentráció és korszerűsítés előzményei Pécsett

A 180 éve, 1830-ban alapított DGT az 1850-es évekre dunai hajóforgalmával és két hajógyárával a monarchia legnagyobb szénfogyasztója lett, ezért saját bányászattal kívánta gazdaságosabbá tenni vállalkozását. A már korábban vásárolt *Pécs vidéki* szén nem csak alkalmas volt céljaira, hanem a medence a társaság forgalmi útjainak csaknem a közepén, a Duna közelében volt található. Ezért 1852-ben *Pécs* határában széntermelési jogot szerzett, bányatelkeket vásárolt és bányüzemet nyitott. A századfordulóra a *Mecsek* déli lejtőjén – *Pécs* város, *Mecsekszabolcs*, *Somogy* és *Vasas* községek határában, mintegy 12 km hosszban – egy kivételével minden magánkézben levő szénterületet, illetve működő bányát megvásárolt, a *Pécsi Székesegyházi* és a *Székeskáptalani uradalom* tulajdonában álló, el nem idegeníthető szabolcsi és somogyi bányatelkeket pedig 50+50, illetve 25+50 évre kötött szerződésekkel (1968-ig!) bérbe vette.

A megszerzett kezdetleges, lójárgányos bányákat fejlesztette, gőzüzeműre állította át, illetve megszüntette, új, korszerű aknákat létesített, s a századfordulón már villamos berendezéseket is alkalmazott.

A DGT-nek a pécsi *Lámpás-völgytől Vasasig* terjedő területén hét függőleges szállító-, négy lég-, egy vízaknája és három tárója működött egymást korlátozva, kis kapacitásokkal, nagy létszámgigénnyel és gazdaságtalanul. 1913-ban az éves termelés a szállítási kapacitás határán, kb. 800 kt volt, pedig a telepviszonyok, illetve a szénvagyon hosszabb távon ennek a másfélszeresét meghaladó széntermelést is biztosíthattak volna.

Az 1913-ban megkezdett nagyszabású fejlesztési program közel egy évtized alatt 3 korszerű, nagy kapacitású termelő akna-üzem létesítését tervezte. A program megvalósítását, de a már működő üzemek rentabilitását is jól szolgálta a széntermelés vertikumának – külszíni szállítás, szénelőkészítés és -feldolgozás, villamosenergia-termelés – tervezett centralizálása, a szükséges gépészeti szerelő-, javító- és gyártókapacitás, valamint az építészeti

kivitelező és karbantartó bázis létrehozása a legkorszerűbb színvonalon.

A munkák tervezését, szervezését és lebonyolítását *Jičínský* a mai követelményeknek megfelelő menedzser szemlélettel irányította. Minden részfeladatra több kivitelező-gyártó cégtől kért ajánlatokat, melyeket egy állandó zsűrivel véleményeztetett. Tagjai: *Asiel* (geodéta-), *Czibulka* (elektro-), *Kraft* (vegyész-), *Moticska* (gépész-), *Sikora* (bánya-), *Szentkirályi* (építész-), *Szontágh* (gépész-), *Straka* és *Wietorisz* (bánya-) mérnökök voltak. A zsűri tagjait belgiumi, cseh-, német- és franciaországi tanulmányutakra küldte, ahol az ajánlattevő gyárak által felszerelt egységek már működtek. A nevezettek itthon egy-egy szakterület műszaki ellenőrei lettek a kivitelezés stádiumában, majd a termelésbe lépés után az üzem, üzemrész vezetőiként tevékenykedtek.

A fejlesztési feladatok nagyságrendje és sokrétősége miatt *Közép-Európából* több mint 50 gyár, vállalat vett részt, a magyar vállalatok és kivitelezők közül a korszerűség és a kivitel precizitása szempontjából a *Ganz Villamossági Rt.*, a *Magyar Vagon- és Gépgyár*, valamint a *Láng Gépgyár* állták a versenyt.

## **Az új, korszerű bányaiüzemek megvalósítása**

A szabolcsi és somogyi üzemek összevonásából kialakított *Mecsekszabolcs* és *Pécs 6. (Pécsbánya)* kerületekben 500-500 kt/a szállítási kapacitású, 5,8-6,0 m átmérőjű, körszelvényű, monolit beton, illetve falazott új szállítóakna létesült. A tervezéskor a nyitást még *Neu Franz Josef*, illetve *Neu Schroll Schacht* néven 1924-re, illetve 1922-re prognosztizálták a világháború miatt, de végül *Szent István* és *Gróf Széchenyi István* akna néven szentelték fel és helyezték hivatalosan üzembe a létesítményeket. Három régi szállítóaknát (*András-*, *György-* és *Rücker-akna*) 5 m átmérőjű körszelvényre átfalazva, és a közethőmérséklet emelkedése miatt nagyteljesítményű villamos ventilátorokkal felszerelve légaknákká alakították át.

A faácsolatú vasasi *Thommen-aknát* szállítás mellett átépítették (5,6 m átmérő, körszelvény, falazott, 250 kt/a kapacitás), és új, a fentiekkel egyező tulajdonságú légaknát mélyítettek. A többi aknát

néhány éven belül – a *Ferenc József*- (később *Béke*-) aknát azonban csak 1965-ben – felszámolták.

A két új akna 2-2 db *Ward-Leonard* típusú, *Koepe* rendszerű hajtótárcsás szállítógépe – a *Brünn* melletti *Kukla-bányában* levőhöz hasonlóan – az azonos tervek szerint készült, 41,2 m magas vasbeton szállítótoronynak a 28,85 méterén kialakított gépházában került elhelyezésre. A szállítógépek a bányák felhagyásáig (betömedékelve 1993-ban és 1992-ben) rendeltetésszerűen és megbízhatóan üzemeltek a 637 és az 523 m mélységig. A ma állapotukban is impozáns aknatornyokat a bécsi *J. Schöngut* tervezte, és az *Ast Ede és Tsai*. cég kivitelezte. A vasasi *Thommen-akna* új villamos szállítógépe és acélszerkezetű aknatornya ostravai tervezésű és gyártású volt.

Az aknák mellett a bányabeli folyamatokat is korszerűsítették. A fővízmentesítő telepek villamos energiával, a fővágati szállítást végző *Schwarczkopf* gyártmányú bányamozdonyok magasnyomású, a beszerzett korszerű munkahelyi gépek: fúrók, réselők, vitlák, szivattyúk, parciális szellőztetők, rudas és láncos réselő- és fejtőgépek alacsony nyomású sűrített levegővel üzemeltek. A fővágatok fabiztosítása mellett bevezették az acélíves *Moll biztosítást*.

A művelési mélység folyamatos növekedésével fokozódó fő bányaveszélyek elhárítására és megelőzésére nagy gondot fordítottak. A gázkitörések elkerülésére bevezették a provokációs robbantást, a sújtólégrobbanások lokalizálására *Jičínský* elrendelte a *Taffanel-edények* használatát, a szénfal-átítatás érdekében a bányákban kiépítették a teljes vízhálózatot, megoldották a főtetűzek eliszapolását stb.

A szállítótornyok közelében telepítették a gépházakat. Itt helyezték el a 2-2 *Ilgner áramátalakítót*, amelyek az újhegyi erőműtől érkező 15 kV-os váltóáramból az aknaszállító gépekhez szükséges egyenáramot állították elő. Itt kapott helyet üzemenként 2 db 600 m<sup>3</sup>/h teljesítményű magasnyomású kompresszor, 1-1 db 4000 m<sup>3</sup>/h teljesítményű *Láng*- és 10.000 m<sup>3</sup>/h *Brown-Boveri* gyártmányú kompresszor a bányabeli gépek és néhány műhelybeli gép energiaellátása számára.

A vasbeton aknatornyot körülvevő aknaházhoz csatlakozó bányaház a termeléssel összefüggő funkcionális feladatokat ellátó

korszerű egységeket – az 1300 fős lámpakamrát, az 1300 földalatti és 200 napszinti munkást kiszolgáló öltözőt és zuhanyfürdőt, a tisztviselői és altiszti irodákat, fürdőket, a felolvasó-csarnokot, az alagsori modern anyagraktárt, a bányamentő-állomást, a segélynyújtó-helyet, az orvosi rendelőt és a kazánházat – foglalta magába. A lámpákat a *Frieman-Wolf*, a mentőfelszerelést és a műszereket a *Draeger* gyár szerelte fel lízingszerződés alapján; mindkettő vállalta, hogy rendszeresen a legkorszerűbb termékeire cseréli az itteni egységeket.

Az üzemi műhelyeket a használt gépek és berendezések napi javításához és karbantartásához szükséges korszerű szerszámgépekkel szerelték fel, a nagyjavításokra és a nagykarbantartásra a központi főműhely készült fel.

A szállítás korszerűsítésére a gumiszalagon, kellő válogatás után érkező szén a *Ferenc József*- és a *Széchenyi-aknai* vasútállomásokon épült 2500 t tárolókapacitású, önműködő betonsilókba került. Előbbire a *Szent István-akna* szenét 840 m hosszú, féküzemű, végtelenített láncpálya szállította le. A vasasi szenet a korábbi rendszert felújítva és korszerűsítve, 1200 t tárolókapacitással villamos meghajtású kötélpályán juttatták a *Rücker-aknáig* és a *Szabolcs-táron* keresztül a *Ferenc József-aknára*. Az önműködően töltött *Talbot-kocsikat* gőz helyett villamos mozdonyok vontatták a pécs-újhegyi szélelőkészítő-műbe. (5)

## **Központi kiszolgáló-szolgáltató üzem Pécs-Újhegyen**

Az új nagyüzemek és a piaci igények növekedése egyaránt szükségessé tették a dekoncentrált, élőmunka-igényes és gazdaságtalan száraz szélelőkészítés – a kezdetleges szabolcsi kovács-szen-mosó kivételével szállítószalagról való kézi válogatás – helyett a nedves, fajsúly szerinti szétválasztásra központi szénmosómű létesítését. A megnőtt energiaigények kielégítésére az aknánkénti, ugyancsak élőmunka-igényes és gazdaságtalan többkazános gőz- és áramfejlesztők helyett a központi szélelőkészítő-mű hulladékszeneinek hasznosítására – értékesítésre is termelő – központi villamos erőmű vált szükségessé.

E két létesítmény építése 1913-ban kezdődött el, és 1914-ben az erőmű már áramot termelt. Üzemeltetésük létszámot szabadított fel a fejlesztések részére, amikor a világháború miatt éppen csökkent az összlétszám.

A *Talbot-kocsik* fenékajtóinak nyitásával került az üzemekből beszállított 0-80 mm-es szemmagyságú nyersszén – a nagyobb méretűt rostán leválasztották, majd összetörték – a pécs-újhegyi szénélőkészítő-mű 1000 t-t befogadó tárolójába. Az új létesítmény lehetővé tette:

- a régi, korszerűtlen üzemi technológiák megszüntetését;
- a jelentkező nem piacképes termékek – iszap, középtermékek – erőművi hasznosítását;
- sziták, portalanítók, mosók, ülepítők és szárítók utáni tartályokból és bunkerekből a tisztaszén minden fajtájának önálló, illetve a többivel bármely arányban előállított keverékének elszállítását a pályaudvar iparvágányairól.

A mosott és 2% víztartalomra szárított, 0-6 mm szemmagyságú aprószénből 5 és 10 kg-os téglá-, később az igények miatt 100 g-os tojásbrikett előállítására alkalmas *brikettgyár* létesült 15 t/h teljesítménnyel.

Az aprószén részére 1927-ben felbővített rheocsatornás szénmosó-mű rekonstrukciójára először 1957-ben volt szükség, mikor a hirtelen megnőtt szénigények azonnali kielégítését a másodlagos művelés és a külfejtési termelés miatt az 1920-as évekhez képest 10%-kal (35%-ról 45-47%-ra) leromlott hamutartalmú nyersszénből a *Dunai Vasmű* részére kokszolásra alkalmas minőséget kellett előállítani.

A villamos-erőmű 1914-től biztosította a DGT, 1918-tól Pécs város, az 1927-es bővítés után *Dél-Dunántúl* egy részének villamosenergia-igényét is. A szokásos 25 éves erőmű-élettartam helyett 52 éven át (1965-ig), a *Pécsi Hőerőmű* első két egységének üzembiztos belépéséig működött. Az 52 évi szolgálat alatt 1,9 TWh energiát termelt, ehhez 5,2 Mt szenet fogyasztott.

A főműhely szakosított műhelyeit a legkorszerűbb szerszámgépekkel, szerszámokkal és műszerekkel szerelték fel az újhegyi berendezések karbantartásához, a bányászati és ipari berendezések

nagyjavításához, felújításához, a be nem szerezhető alkatrészek, berendezések gyártásához. (5)

Az acél, a vasbeton és az üveg együttes építészeti alkalmazása a legkorszerűbb, nagy teljesítményű gépek, berendezések, nagy fesztávolságú gépcsarnokok, terhelhető födémek térigényének funkcionális kielégítése mellett az ipari építészet új korszakának szép stílusjegyeit is megjelenítette. A két új akna épületegyüttese, az újhegyi erőmű és mozdonyszín néhány éve országos műemléki védeltséget kapott, ezért keresik a felújításukat és fenntartásukat méltó hasznosítással biztosító értékesítési lehetőséget.

Nemzetközi megbecsülésüket bizonyítja a *Visegrádi Országok* technikai műemlékei közötti kiemelt szerepeltetés, természetesen az alkotó személyének méltó elismerésével. (6)

## **A vállalat működési rendszere**

Az üzemkoncentráción és a műszaki jellegű fejlesztéseken túl *Jičínský* a bányavállalat szervezeti-, irányítási- és gazdálkodási rendszerét is korszerűsítette. Központosított volt a szénvagyon-gazdálkodás, az anyagbeszerzés, a szénértékesítés és a fejlesztés, gépesített a számvitel és a munkaerő-nyilvántartás. A vállalat szolgálati szabályzatot dolgozott ki a bányaművelés, a szállítás és a szellőztetés mellett a tisztviselők és a műszaki személyzet emberi magatartására is. Maximális volt emellett az üzemek önállósága a termelés szervezésében,

## **Kolonizáció, jóléti intézmények**

A bányáüzemek és a háttértevékenység fejlesztése mellett jelentős feladat volt a megnövelt termeléshez szükséges állandó, jól képzett munkaerő biztosítása, kolonizációja.

A DGT területenként már meglévő lakásállományát e fejlesztés keretében 155 új tisztviselői-felügyeleti, 523 – részben szobakonyhás (60,6 m<sup>2</sup>), részben 2 szoba-konyhás (67,7 m<sup>2</sup>) kétszintes – munkáslakással bővítette, a három bánya- és az újhegyi üzem térségében készenléti jelleggel.

*Pécsbányán* új legényotthon létesült, melyet 1926-ban 80 ágyas kórházzá alakítottak, két szomszédos épületben és a régi kórház épületében oldva meg a 180 fő elszállásolását. *Szabolcson* korszerű legényotthon épült 210 fő számára. A munkásellátás céljára élelemtár-hálózatot alakítottak ki a lakótelepeken. Saját iskolák épültek, és a községeket is jelentősen támogatta a társaság. *Pécsbányatelepen* nagyobb társulati templomot emeltek.

### A fejlesztés körülményei és elismerése

*Jičínský* koncentrációs és fejlesztési programjának megvalósítását kora történelmének és társadalmi-gazdasági körülményeinek ismerete teszi számunkra igazán értékessé. Az I. világháború okozta korlátozások, a létszám- és anyagihiány közepette kellett fejlesztenie, és közben gazdaságosan termelnie. A háború utáni politikai káosz, a *Csehszlovákia* és *Magyarország* közötti hadműveletek, a sztrájkok, a szerb megszállás, az azt követő jótételi szállítások, a trianoni békeszerződés következményei mind-mind nehezítették és késleltették a program végrehajtását. Nem kis gondot jelentett tehát a fejlesztéshez szükséges tőke előteremtése. *Jičínský* mindvégig élvezte a magyar hivatalos körök bizalmát, és kitartóan folytatta terveinek megvalósítását.

A *přibrami Bányászati Főiskola* „*bányalétesítési és a bányatudományok fejlesztése terén kifejtett eredményes tevékenységéért*” 1922-ben *honoris causa* doktorrá avatta. A kormányzó „*a hazai szénbányászat terén kifejtett eredményes és értékes szolgálatai elismeréséül*” magyar királyi bányügyi főtanácsosi címmel tüntette ki 1928-ban. (7)

Elméleti kutatási és gyakorlati fejlesztési tevékenysége európai ívű publikációs tevékenységében is lemérhető. Pécsi működése idejéből több cikke ismert a *Montanische Rundschau* hasábjain, de írt az *Österreichische Berg- und Hüttenwesen*, a *Glückauf*, a *Mining Ingenieur* és a *Bányászati és Kohászati Lapok* részére is. Német és angol nyelvű publikációiból ismerte meg *Európa* szakmai elitje a bányagáz-kitörésekkel és a magas közethőmérséklettel küzdő *Pécs vidéki* bányák koncentrációs fejlesztését. (8, 9)

Miután sikerrel befejezte a Pécs környéki szénbányászat európai színvonalú korszerűsítését, 1930-ban újabb fejlesztési tervet nyújtott be a bécsi vezérigazgatóságnak. A társaság pénzügyi helyzete és az általános dekonjunktúra miatt azonban javaslatát nem fogadták el. A 60 éves *Jičínský* ezért benyújtotta nyugdíjazási kérelmét, amit a társaság 1931. január elseji hatállyal tudomásul vett, így 1930-ban befejezte pécsi működését.

### Néhány mondat emberi vonásairól

Volt munkatársa a velük való beszélgetés során, valamint más és emlékezők is elmondták, hogy igen nagy tudású és kiváló szervezőképességű szakembernek ismerték meg. A DGT-nél az ekkor már hivatalos magyar mellett gyakori volt még a német nyelv használata, de *Jičínský* kedvelt néhány, a cseh nyelvet jól beszélő, származásra nézve vele azonos, morva nemzetiségű felügyelőt, így *Vyhnalík Jakab* szabolcsi bányamesterrel is többször elbeszélgett. Neki elmondta, hogy eredetileg az új aknát a fekübe, kb. 1 kilométerrel északabbra tervezte (a mai *István III.* akna környékére), de a DGT bécsi igazgatósága nem fogadta el javaslatát, mert az akna termelésbe lépése 3-4 évvel későbbre toródott volna el. (10) Így viszont az aknák védőpillére a mélység felé mind jelentősebb szénvagyonot kötött le, a szintenként növekvő pillérben egyre hosszabb improduktív főszállító vágatszakaszokat kellett kihajtani, ezért építették az új évezred részére az *István III.* aknát.

A centralizációs programban résztvevő mérnököket rendszeresen nyugati tanulmányútra küldte, de előfordult, hogy a néhány éve dolgozó fiatal bányamérnök maga kérte az alsó-ausztriai sújtólégveszélyes bányászat tanulmányozásának engedélyezését. Azonnal kiadatta négyhavi illetményét, kiküldetési díját és kapott egy általános szabadjegyet, valamint ajánlólevelet kedves bányaigazgató kollegájához. Kéthetenként írt beszámoló leveleit a szórendi hibák piros betűs javításával kapta vissza *Grünbachból* való hazatérése után.

Az ő társasági életéről közvetlenül nem tudunk, de megemlékezésekből ismerjük, hogy cseh születésű felesége németül és



franciául szépen beszélő, intelligens és fess asszony volt, aki szerette a zenét, a társaságot, nagy háztartást vezetett, és az 1920-as évek második felében rendszeresen meghívta farsangi vacsorára nem csak a vállalati vezetőket, hanem a fiatal mérnököket is, feleségeikkel együtt. Nagyon szeretett és tudott is táncolni. 1929-ben a pécsi *Nemzeti Casinóban* bált rendeztek a munkatársak részére, ugyanazon év nyarán pedig egész napos kiránduláson nagy társaságot láttak vendégül *Drávaszabolcson*. Szenvedélyesen fotózott, fényképei megtalálhatók a *Pécsi Várostitörténeti Múzeumban* is. A fentiek ismeretében kiegyensúlyozott, jó házasságuk lehetett, ami közvetve férjéről is jó tulajdonságokat feltételez. Tudjuk, hogy nyugdíjas éveiben (s feltehetően korábban is) szeretett vadászni, de mecseki vadászatairól dokumentumok és emlékezők híján nem tudunk.

## Nyugdíjas évei

*Rossitzba*, illetve az akkor már csehszlovákiai *Rosicébe* visszatérve az igazgatótanács elnökévé választották, majd szeptemberben a nyugalomba vonult nagyhírű *L. Kirschner* professzor *Bányaművelés I. tanszékének* vezetését bízták rá a *Přibrami Bányászati Főiskolán*.

A fiatal bányamérnök-generáció oktatása mellett fontosnak tartotta nevelésüket, fel tudta ébreszteni aktivitásukat és tudásvágyukat. A gyakorlati képzés fontosságát ismerve hallgatóival sorban meglátogatta a csehszlovák, sőt a határon túli bányaterületeket is. A bányajárások utáni szakmai megbeszélések alkalmával mindig átadta saját tapasztalatait. Az inkább apai, mint oktatói kapcsolatot és kölcsönös bizalmat erősítették az ilyenkor a hallgatókkal együtt töltött bensőséges hangulatú esték, amikor is előkerültek a *Selmechről* átvett diáknóták és hagyományok. Előadásainak két jegyzetét is saját költségén adta ki.

Přibrami tevékenységének 1939-ben, az *Anschluss* után a cseh főiskolák bezárása vetett véget. Munkabírását, lelki és fizikai frissességét vadász- és hegymászó szenvedélye mellett haláláig kere-

sett és megbecsült szakértői tevékenysége igazolta, ugyanis 1945 után is gyakran kérték fel bányászati problémák megoldására. (1) 1954-ben a *Pécsi Szénbányászati Tröszt* akkori igazgatója, a már említett *Vyhnalík Jakab* fia meghívta *Jičínskýt Pécsre*, de ő a cseh-szlovák hatóságoktól nem kapott útlevelet. (10)



*Jaroslav Jičinský 1932-ben.*

1959. május 2-án hunyt el *Prágában*, tiszteletre méltó, 89 éves korban. A szomorú eseményről nem értesült a *Pécsi Szénbányászati Tröszt*. Először halálának 30. évfordulóján jelent meg róla rövid méltatás (11), azóta viszont több publikáció látott napvilágot róla. (12) A DGT által 1895-ben épített egykori impozáns irodaházának falán a 2003. évi *Szent Borbála-ünnep* alkalmából emléktáblát avatott a *Pécsi Bányászattörténeti Alapítvány*, utólagos tiszteletadásként a pécsi szénbányák nagy alkotójának.

Fia, szintén *Jaroslav* (1904-1984) a testvér szakmát, a kohászatot választotta hivatásul. A család pécsi tartózkodása idején, az

1920-as évek derekán szerzett oklevelet a *Příbrami Bányászati Főiskola* kohászati szakán. 1945 után magas vállalati és iparági beosztásokat kapott. 1952-ben koholt vádak alapján 22 évi börtönbüntetésre ítélték, ahonnan csak 1958-ban szabadult. A börtön terhét egyedül az enyhítette, hogy a belügyminisztérium műszaki alakulata szakmai tervezőmunkán foglalkoztatta, ugyanúgy, mint nálunk apja két egykori munkatársát, *dr. Rihmer László* és *Wietorisz Róbert* bányamérnököket, akikkel hasonló körülmények között az épülő *Kazincbarcika* és a *Zobák-bánya* (szellőztetési) terveit készítették.

### Felhasznált irodalom

- (1) ROCH, S.: Tri poslední představitelé rodu Jičínskýh. (A Jičínský-család három utolsó képviselője.) Příbram, 1-9. p.
- (2) STURM, F.: *150 Jahre Montanuniversität Leoben 1840-1990*. Akademische Druck- u. Verlagsanstalt. Gratz, 1990. 59. p.
- (3) Az 1888. évi 3-tól 7-ig Bécsben tartott általános bányászgyűlésről szóló jelentés. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 22. évf. 15. sz. 119. p.
- (4) GERBER, F: Bericht über das Kohlenvorkommen und den Bergwerks-betrieb zu Fünfkirchen. Salgó-Tarján, 1891.
- (5) JIČÍNSKÝ, J.: Die Pécs-Steinkohlenbergwerke der Ersten Donau-Dampfschiffahrts-Gesellschaft 1852-1931. Universitäts-Buchdruckerei „Dunántúl”. Pécs (Fünfkirchen), 1931. 22-61. p.
- (6) HOLLÓ Cs.: *A Visegrádi Országok technikai műemlékei*. III. k. A „V. 4.” Országok Mérnöki Kamaráinak kiad. Warsawa, 2007. 327-342. p. (Négy nyelven.)
- (7) Személyi hírek. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 61. évf. 1928. 176. p.
- (8) HOZÁK, J.: Dr. Ing. Jaroslav Jičínský. Narodni Technické Muzeum, 559. fond. Praha, 2006. 1-4. p.
- (9) Dr. mont. h. c. Ing. Jaroslav Jičínský doklady o činnosti vědecké. 1-5. p. (Jaroslav Jičínský részletes tudományos tevékenysége.)
- (10) VERECKEI Lajos bányatechnikus, a Pécsi Szénbányászati Tröszt volt igazgatója visszaemlékezései. (Kézirat.) Pécs, 1990. XII. 27. p.
- (11) DR. SZABOLCS L: Dr. Jičínský Jaroslav 1870-1959. = *Múzeumi füzetek* 4. Pécs, 1989. Mecseki Bányászati Múzeum, 1-10. p.

- (12) MENDLY L.: Jarosláv Jičínský, a korszerű pécsi szénbányászat megteremtője. = *Pécsi Szemle*, 2000. Tavasz. – Mendly L.: Jarosláv Jičínský és a korszerű pécsi szénbányászat megteremtése. = *Búcsúzik a mecseki szénbányászat emlékülés előadásai*. Pécsi Erőmű Rt. Pécs, 2001. 37-46. p.



*Jaroslav Jičínský emléktáblája Pécsen.*



## Szénbányászat Borszéken

FARKAS ALADÁR

Az 1850-es években *Borszék*<sup>1</sup> katonailag és közigazgatásilag a nagyszebeni helytartósághoz került, a székelyudvarhelyi kerületbe. Elég önkényesen intézték a dolgokat. A település akkori vezetősége megkérdése nélkül küldtek különböző tisztségviselőket. Így került ide *Albertha Károly* cseh mérnök határozatlan időre, a tulajdonos községek (*Ditró, Szárhegy*) rovására. Még a bérét is *Szebenből* állapították meg, annak ellenére, hogy a két község kellett fizesse (6 pengőforint volt a napidíja, amit ünnepnapokon is felvett).

1. *Pávai Vajna Elek* 1857-ben „*a Bor-patak déli oldalán nagy kőszénteletet fedezett fel*” – tudhatjuk meg *Orbán Balázs A Székelyföld leírása* című művéből.

2. Már el is képzelem, hogy minő nagy kereskedést lehetne üzni a szénnel, hisz’ a tutajozható *Besztercén* egészen a *Dunáig*, onnan meg a tengerig lehet szállítani. *Pávai* a *Kolozsvári Közlöny* 1857. évi 78. számában figyelmeztette *Borszék* bérlőjét a *Bor-patak* völgyében levő kőszénteletre.

*Albertha Alsó-Borszéken*, a *Tinova* nevű ditrói erdőrész több pontján kőszén után kutatott. Ez a munkálat több évet is igénybe vett, pénzben pedig több mint 4000 pengőforintot jelentett. A tulajdonos községek nem voltak egyáltalán megalégedve a mérnök

---

<sup>1</sup> *Borszék (Borsec)* kb. 2800 lakosú kisváros a *Székelyföld* legészakibb részén, az egykori *Csík vármegyében*, *Gyergyószentmiklóstól* 40 km-re északra. (Ma *Románia Hargita megyéjének* része.) Lakóinak kb. 80 %-a magyar nemzetiségű. Hírnevét szénsavas ásványvizének köszönheti, a 18. század óta kedvelt gyógy- és üdülöhely. Több évtizedes hanyatlás után az utóbbi időben látványos fejlődésnek indult a település. (A szerkesztő.)

munkájával, de nagyon nehezen tudtak tenni valamit is ellene, mert sógora, a szintén cseh származású nagyszebeni „protomedicus” (főorvos) volt a protektora. Csak 1859-ben sikerült megsza-  
badulni tőle.

A hatvanas években 100-100 forintos részvényekkel egy társulat hoztak létre *Első Gyergyói Kőszénkutató Társulat* néven. Felkérték a balánbányai *Harmancsuk* nevű szakembert, hogy folytassa elődje munkálatait. Erre tízezer forintot szántak. Az eredmény: jó minőségű, gazdag kőszéntelepre bukkantak. A két község nagy lehetőséget látott ebben, egyrészt azért, mert a túl gyakori erdőtüzek veszélyeztették az erdők életét, másrészt vasút nem lévén, idegenből nem számíthattak nyersanyagra. Az üveggyár<sup>2</sup> pedig üzemeltetni kellett. *Borszék* jövőjét tehát jogosan a kőszénben látták. Rögtön megvásároltak 40 részvényt, és 1875. augusztus 7-én rendeltek két üveggyári olvasztó- és hűtökemencét, amit kőszénrel lehetett hevíteni.

A következő év elején szakembert szerződtettek, és a két község kiegyezett a bányatársulattal, hogy a bányát saját költségükön megnyitják, de nyolc évig ingyen használják. Utána a kőszénbánya tehermentesen visszamarad a bányatársulatnak.

A feltárás beindult a nemrég lebontott kőmalom helyén. Szakmunkásokat *Csehországból, Sziléziából, Lengyelországból, Steiermarkból* és *Bajorországból* hoztak. A kitermelt szenet az üveggyár használta. Sajnos a szakértelem nélküli munkavezetés következtében földomlás következett be, s az akna vízzel megtelt, ezért a ki-termelést félbe kellett hagyni.

1878-ban pályázat útján érkezett *Borszékre Kantner János* bányamérnök, aki folytatta a kőszénbánya kutatási munkálatait. Újabb, több mint tízezer forintot fordítottak a szénbánya feltárási munkálataira. Rendes bányászokat és más munkásokat alkalmaztak a munka gyors és jó előmenetele érdekében.

1880-ban a zalatnai bányakapitányságtól kiküldtek egy *Mészáros Aurél* nevű bányabiztost, hogy vizsgálja meg a kőszénbányát, készítsen szakszerű felmérést róla. A szén minőségileg is

---

<sup>2</sup> Az üveggyár az ásványvizes palackok előállítását végezte, ezért nélkülözhetetlen volt a település számára. (A szerkesztő.)

jónak találtatott az üvegyár részére. *Bajkó Mátyás*, a köszénkutató társulat aligazgatója lett a bánya megbízott vezetője. A két község mintegy kétezer forint költséggel utat készített a köszénbányához. A termelés újra beindult, de most sem ment zökkenőmentesen, mert avíz itt-ott felfakadt. A szivattyúk nem bírták vízteleníteni a tárnákat. Ezért a következő évben *Kantner János* mérnök javaslatára pár ezer forintért ércsöveket hozattak, amelyekkel sikerült megoldani a vízvezetést. A termelés napi 15-18 ezer kiló, évente mintegy 36 ezer mázsa volt. A bányában ekkor 28 munkás dolgozott.

A bánya termelésének fokozása érdekében egy szakértő gyárvezetőt kerestek. A pályázók közül *Ulman Vilmost* választották erre a tisztségre. 1881 februárjában el is foglalta a beosztását, igaz, csak hathónapos próbaidőre alkalmazták. Még szerencse, mert egyáltalán nem felelt meg az elvárásoknak. Szeptemberben menesztették. Közben *Alsó-Borszákon* elkezdték a bányászok és a munkások számára a lakóházak építését. A ditrói 2. tüzessel egyezséget kötöttek a bánya körüli tilalmas erdő rész kitermelésére a bányászat szükségletére (bányafa, épületfa). Építettek egy színt is a köszén tárolására. Június 16-án *Budapestről* leutazott *Zsigmondi Vilmos*, aki geológiai és mineralógiai munkálatokat végzett.

A közös képviselőtestületek elhatározták, hogy 1882 tavaszán a bányamérnököt kiküldik külföldre, szakmai továbbképzésre.

Az agyagos, márgás rétegek között jelentős lignitkészlet halmozódott fel.

3. A *Tinovai erdő* alatt a lignitkészletek vastagsága eléri a 2-4 métert. A szakemberek a készletet 2-3 millió tonnára becsülik.

*Szőnyi Béla Borszék földrajza* című könyvében azt írja, hogy a kitermelés 1885-ben kezdődött.

4. Ez az állítás nyilván téves, hiszen láthattuk, hogy már évekkel ezelőtt is folyt a kitermelés.

Ebben az időben (1889) 32 alkalmazott dolgozott a bányánál. A bányaművelés függőleges aknaszállítással történt.

1892-ben a borszéki *Szent János* védnevű köszénbánya az *Első Gyergyói Bányatársaság* kezelésébe került. Igazgató *Urmánczy János*, titkár *Gencsi Alajos*. Ezzel elkezdődött a borszéki bánya első aranykora. *Kantner* 1893-ban újabb aknákat mélyítettetett, de

ezek szellőztetését és a bányavíz elvezetését nem tudta megoldani. Szakképzett bányászokat hoztak *Köpecről* meg *Balánbányáról* (*Márkos, Bogyé, Kamenyitzky* családok.)

*Hoffmann Géza* *A Székelyföld kincsei* című munkájának VI. fejezetében azt írja, hogy a borszéki széntelep a *Pontus-korban* ülepedett le, 30-40 méter mélyen fekszik a napszinttől. A geológusok zöme azt állítja, hogy a borszéki szénréteg a felső pliocénkorban keletkezett egy lesüllyedt tófenékben. *Hoffmann* mérnök és *Kamenyitzky Antal* bányatiszt vezetésével a szénkitermelést áttették a *Kis-Borpatak* jobb partjára. A kitermelt mennyiség ekkor már évi 6500-7500 mázsa volt.

1902-ben *Grettner* elemezte a szén minőségét, és elég jónak találta, 4700-5200 kalória értékű, közel 8 százalék hamutartalommal. A kanadai kongresszus a D osztály második csoportjába sorolta.<sup>3</sup> A *Gyergyói Első Bányatársulat* április 2-án, *Gyergyószentmiklóson dr. Tiltscher Ede* ügyvéd irodájában rendkívüli közgyűlést tartott a részvényesek jelenlétében. A tárgysorozat: 1. *Kamenyitzky Antal bányatiszttal kötött szerződés előterjesztése és megerősítése.* 2. *Bányaorvos beállítása* – tudjuk meg a *Gyergyó* 1902. évi 9. számából. Ekkor már napi 25 ezer kg szenet bányásztak.

Az 1911-ben felszentelt új római katolikus templomban a *Szent Borbála oltárra* a pénzt (1406 Kr) a borszéki kőszénbányászok és az üvegyári munkások adták össze.

1916-1918 között csak fenntartási munkálatok folytak. 1918-ban új aknát ástak (*Antal-akna*), és a termelés ismét napi 25 ezer kg lett, amit főleg az újjászerveződő fürdővállalat használt.

1919-től *Tischler Mórnak* és az általa alapított *Borszéki Fürdővállalatnak* adták bérbe a bányát, amely egészen 1930-ig folytatott kitermelést. Az üveghuta az első világháborúban ugyan leégett, de a fürdőtelepnek szüksége volt szénre, hiszen a villanyáram előállításához szenet használtak.

*I. Athanasiu* 1924-ben elvégezte a medence szénkészletének a felbecsülését. Ő négymillió köbméterben határozta meg a lehetséges készletet.

---

<sup>3</sup> Valószínűleg a *Torontóban* megrendezett *XII. Nemzetközi Geológiai Kongresszusról* van szó, amely számba vette és osztályba sorolta a világgaddig ismert széntelepeit. Erre azonban csak később, 1913-ban került sor.



5. Egy ideig a *Fehér Víz Faipari Rt.* bérlí, majd 1924-1930-között a bukaresti *Chrissovelini-bank* irányítása alá kerül.

1930 és 1943 között házi kezelésbe került, tehát a bányatársulat üzemeltette. 1943 januárjában egy gyenge földrengés következtében az Antal-akna beomlott, és emiatt a bányát ismét bezárták.

1950. január 1-től újraindult a közüzemek, majd a helyiipar keretében. Új aknát nyitottak, a 6-os és 8-as szellőzőaknát, kitermelésre pedig egy nagyobb aknát. Rá két évre a keskenyvágányú iparvasutat bevezették *Borszékig*, pontosabban a szénbányáig. Addig csak *Maroshévíz – Hollósarka* között üzemelt. 1953-ban a csíkszeredai IREM fővállalat irányítása alá került. Ekkor kezdődött a szénbányászat második aranykora. 1949-ben mintegy 140 fő dolgozott itt, de ez a szám folyamatosan nőtt. Zömében helybeliek, de jöttek a környező településekről is, meg *Gyergyószentmiklósról, Szászrégenből*. Egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a bánya modernizálására, gépesítésére, ezáltal növelve a termelékenységet is. 1955-ben már 40 ezer tonna szenet termeltek. A szállítás *Maroshévízig* a kisvasúton történt.

1958-ban a *Május 1 rajoni vállalat* végezte a kitermelési és értékesítési munkálatokat. Nemcsak az új mikrocentrálá [törpeermű] használta az itteni szenet, hanem az egészségügyi minisztérium által üzemeltetett meleg fürdők kazánháza, a szakszervezetek háza, az ásványvíz-palackozó vállalat. Innen szállította a szovátai *Vörös Zászló*, a szászrégeni *Republica*, a sepsiszentgyörgyi *Június 11*, a kézdivásárhelyi *Lázár Mihály üzem*, a *Május 1 rajoni vállalat*, a gyergyócsomafalvi kenderfeldolgozó, a nagyszebeni *Re-cord téglagyár*, a doiceștii *Energotrust*. Továbbá szállítottak az oneștii *Energoconstrucție*-hez, a marosludasi kenderfeldolgozóhoz és a bákói, jászvásári és galaci tartományi *Combustibil* vállalatokhoz. Amint a felsorolásból is látható, a borszéki szén eljutott *Románia* legkülönbözőbb helyeire.

1961-ben egy hónap alatt annyit termeltek, mint 1938-ban egy év alatt. 1962-ben mégis bezárták a bányát, állítólag sújtólégveszély állt fenn. 200 ember maradt munka nélkül.

1979-ben ismét megkezdődtek a kutatófúrások. *Georgescu Dănila* bukaresti főgeológus szerint jelentős a széntartalék. 1981-ig a *Megyei Geológiai Kutató és Feltáró Vállalat* 38 fúrást végzett a

Nagy- és Kis-Borpatak környékén. A mintegy kétezer hektáron végzett fúrások a vártnál is nagyobb lelőhelyet azonosítottak.

*Kamenitzky Rudolf* kezdeményezésére ismét felmerült a szénbánya újrainyításának gondolata. Abban az időben (1983) egyre nőtt az energiakrízis. A kezdeményezés lényege az volt, hogy az itt lévő szénet helyi szinten kellene felhasználni. El is kezdtek építeni az *Alsó-Borszéket* hőenergiával ellátó központot. A *Hargita Bányavállalatot* bízták meg a kutatások folytatásával és a kitermelés előkészítésével. 1984 augusztusában egy 40 fős csapat nekifogott a kísérleti kitermelésnek. Szakembereket *Lövétéről* és *Hargitafürdőről* hozták. Ezzel párhuzamosan a szakképzetlen munkásokat a helyszínen képezték. Építettek két lejtősaknát, hogy lejusssanak a harmadkori szintre, ahol már jó minőségű szénét találtak. 1985-ben már 123-an dolgoztak.

A fejlődés nagyon dinamikus volt. Több tízmillió befektetéssel modernizálták a bányát, már 200 alkalmazottal folyt a tevékenység, műszakonként 80 tonna szénét termeltek. Ekkor élte a bánya a harmadik, valószínűleg utolsó aranykorát. Az 1989-es rendszerváltásig *Petruța Viorel* volt a bányafőnök. Az akkori statisztikák szerint – ha hinni lehet – 3 millió tonna szénét termeltek.

Rendszeresen megtartották a bányásznapot. 1984-ben a ünnepi műsort a borszéki *Pionírház* tanulói biztosították.

A rendszerváltás után *Tóth András* vezette a bányát, majd *Molnár József*. A *Ploiești-i Szénkitermelési Egyedárusághoz* csatolták. Elkezdődtek a fejlesztések ezzel párhuzamosan nőtt az alkalmazottak száma (1997-ben 261 alkalmazott volt).

E a fellendülés csak látszólagos volt, a begért 55 milliárd lejes beruházásból nem sok valósult meg. Ezért a bányászok sztrájkba kezdtek. Két nap után kilátásba helyezték, hogy ha nem kapják meg elmaradt fizetéseket, és nem folytatják a beruházásokat, eltorlaszolják a *Borszék-Maroshévíz* útszakaszt.

6. A bányászok egy része, sőt a bányamérnökök rendre hagyták ott a bányát (*Cseresyés Ferenc, Patka Róbert, Péter Imre*). 1990-re 160-ra apadt az alkalmazottak száma. *Molnár József* leköszönése tén „turistafőnökök” kerültek a bánya élére. *Comăneștiből* delegált szakemberek intézték, több-kevesebb odaadással a bánya sorsát. 2002-ben már ideiglenesen bezárták, mert nem volt piaca a

szénnek. A valamikori jó minőségű szén tele van palával, csökkent kalóriaértéke miatt nem vásárolják.

Fokozatosan visszaesett a munkások száma (127), ezeknek is csupán egyharmada borszéki, a többiek a szomszédos községekből ingáztak. Egy ilyen 40 éves hollói ingázó bányász (*Dacău Nicolae*) szenvedett halálos balesetet 2003. szeptember 15-én, egy szikla esett rá. Kisebb-nagyobb baleset több is volt. Elég gyakori jelenség a metángáz és a széndioxid-beömlés, de gondot okoz a bő források vizének elvezetése is.

2003-ban a termelés visszaesett évi 45 ezer tonnára, és ez tovább csökkent 36 ezer tonnára. A szakértők szerint a széntartalék még mindig 1,7 millió tonna, tehát még majdnem 43 évig működhetett volna a bányavállalat. De már a következő évben elkezdődtek az elbocsátások. A *Ploiești-i Szénkitermelési Egyedárusághoz* tartozó borszéki bánya is listára került. 2005. október 21-én 11 órakor bezárták, és a 94 bányászt végkielégítéssel elengedték, amely 200 millió régi lejt jelentett, de az összeg a ledolgozott munkaidő függvénye volt. Emellett 20-24 hónapig kapták havonta az országos nettó átlagbértnek megfelelő összeget, tehát havi 7-8 millió régi lejt.

Többé már nem hangzik el *Borszéken a Glück auf!* – *Jó szerencsét!* – *Noroc bun!* köszönés.

## I r o d a l o m

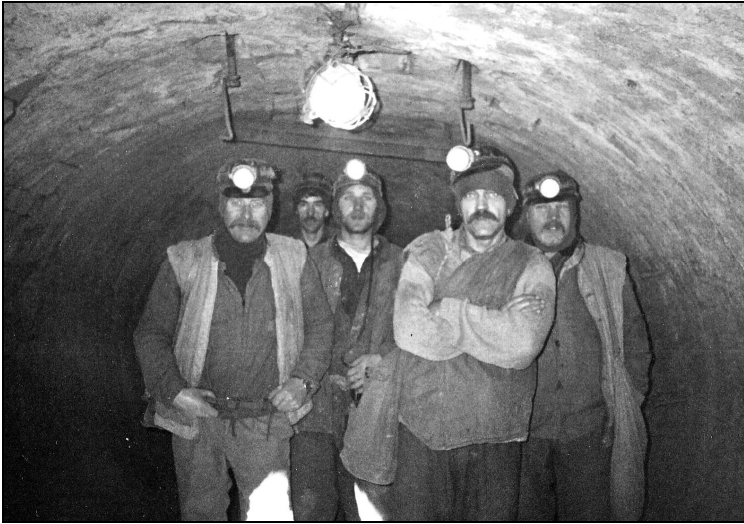
- A Keleti-Kárpátok tövében. = *Erdélyi Riport*, 2004. augusztus 5.  
Bányabaleset Borszéken. = *Hargita Népe*, 2003. szeptember 16.  
EIGEL Tibor: Szén Borszékről. = *Hargita*, 1983. május 14.  
Elbocsátások a bányaiparban. = *Hargita Népe*, 2004. március 5.  
FARKAS Aladár: Bányászünnep a Hármashatáron. = *Új Kelet*, 2002. augusztus 15-22.  
FARKAS Aladár: Bányásznap Borszéken. = *Források*, 2002. szeptember.  
FARKAS Aladár: Bezárták a borszéki szénbányát. = *Hargita Népe*, 2004. október 26.  
FARKAS Aladár: A borszéki szénbányászat 150 éves története. = *Gyergyói Kisújság Évkönyv 2010*. Gyergyószentmiklós, 2009. 209-216. old.

- KOMÁN János: Újítás. Kis lapát helyett nagy lapát. = *Romániai Magyar Szó*, 1992. július 4-5.
- MÉSZÁROS Miklós: A borszéki szén. = *Hargita Népe*, 1996. január 10.
- NAGY-BODÓ Tibor: *Borszék. Székelyföld igazgyöngyei a múltban és a jelenben*. Marosvásárhely, 1997. Juventus Kiadó, 161. old.
- ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása*. I. köt. Pest, 1869. 128 old.
- PUSKÁS Ferenc: *Borszék története*. Bp. 1882.
- SZÉKEDI Ferenc: Szeptemberi szénvázlat. = *Hargita*, 1986. szept. 26.
- SZOVÁTAI Károly: Borszék – Bányaváros? = *Hargita*, 1981. július 25.
- SZÓNYI Béla: *Borszék földrajza*. Bukarest, 1958. Akadémiai Kiadó, 87-88. old.
- VOKKORI László: *Székelyföld útikönyve*. II. köt. Bp. 1998. Cartographia, 216. old.
- ZÖLD Lajos: Széncsata Borszéken. = *Hargita*, 1984. május 3.
- ZÖLD Lajos: A borszéki szénért. = *Hargita*, 1985. december 13.

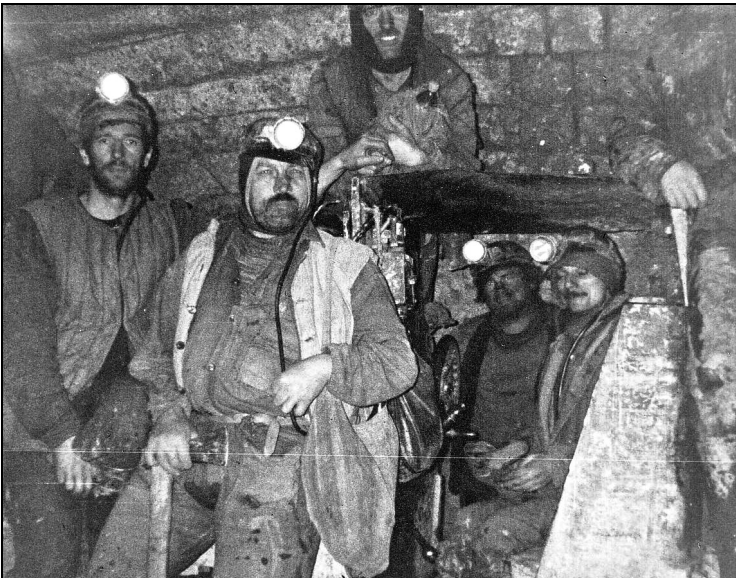
## Képmelléklet



1. kép. Bányászszimbólum és a cégnév románul (Mina Borsec, magyarul: Borszék Bánya) az üzemhez vezető út mellett.



2. kép. *Bányászok az akna bejáratánál...*



3. kép. *...és a föld alatti munkahelyen.*



4. kép. Csillék a bánya bejáratánál.



5. kép. Bejárat a telephelyre.



6. kép. A cégnév románul és magyarul az utolsó időszakban.



7. kép. Borszék (Felső-Borszék) látképe napjainkban. Az előtérben jobbra az egykori szénszállító kisvasút számára épült völgyhíd.

### Egy magyar bányászcsalád kanadai emlékei

HADOBÁS SÁNDOR

A 19-20. század fordulóján az *Amerikai Egyesült Államokba* kivándorolt magyar bányászok életéről, helyzetéről több hiteles beszámoló és tudományos közlemény született<sup>1</sup>, a boldogulásukat *Kanadában* kereső sorstársaikról viszont kevés információval rendelkezünk. Éppen ezért nagy örömmel és érdeklődéssel fogadták a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti* múzeum munkatársai azt a fotó-, dokumentum- és tárgyi anyagot, amit *Szabó Józsefné* (szül. *Soltész Lenke*) izsófalvai lakos bocsájtott rendelkezésükre nagyszülei és édesanyja kanadai emlékeiből.

*Kanada* legjelentősebb széntelepei az ország nyugati részén fekvő *Alberta tartomány* déli területén fekszenek. Ezen belül is *Lethbridge* és környéke volt a szénbányászat központja, ahol 1874-ben kezdődött meg a termelés, de nagyobb méreteket csak 1882 után öltött. Az első magyarok 1886-ban jelentek meg az itteni bányákban. Számuk az első világháború végéig nem volt nagy (1916-ban 86 magyar nemzetiségű lakost írtak össze a városban). Tömegesen csak az 1920-as évektől érkeztek a térségbe, részben otthonról a nagy gazdasági világválság hatására, de sokan már hosszabb egye-sült államok-beli bányamunka után próbáltak szerencsét *Kanadában*.

A 20. század első évtizedeiben a *Lethbridge* környéki bányákban csapnivaló volt a biztonsági helyzet, főként robbanásveszély fenyegetett. Gyakran történtek kisebb-nagyobb balesetek, és időn-

---

<sup>1</sup> Legutóbb például VÁRDY Béla: Magyar tömeghalál a századelőn Amerika érckohóiban és szénbányáiban c. tanulmányát olvashattuk e témában a *Hitel* 2008. évi 1. számának 97-106. oldalán.



ként sajnos tömegszerencsétlenségek is előfordultak, magyar áldozatokkal. Az egyik legnagyobb tragédia 1914. június 9-én következett be a *Hillcrest* bányában, amelyben 235 bányász vesztette életét. A *Lethbridge*-től 15 km-re északnyugatra fekvő *Coalhurstban* 1935. december 9-én 16 bányász lelte halálát sújtólégrobbanás következtében. Két hazánkfia is volt közöttük: *Lukács Béla Szalonnáról* és *Sárog József Szögligetről* (mindkét település *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyében* található). A ma *Edelényhez* tartozó *Finke* községből 1926-ban kivándorolt *Tóth István* is dolgozott néhány évig a lethbridge-i szénbányákban; 1949-ben hazatért, és megírta kanadai emlékeit. Könyvből ismerjük, hogy milyen nehéz és veszélyes volt az ottani bányamunka, nem beszélve más problémákról.

A szénbányászat 1957-ben fejeződött be *Lethbridge*-ben. A város azután is gyorsan fejlődött, s ma 86 ezer lakosával *Délnyugat Alberta* kereskedelmi, kulturális, pénzügyi és ipari központja. A hajdani bányászok utódai szeretettel ápolják apáik, nagypapáik kenyéradó foglalkozásának emlékét. A *Galt Museum and Archives* őrzi a bányászat szellemi és tárgyi hagyatékát. Fotó- és dokumentumanyagának anyagának jelentős része az interneten is hozzáférhető. A magyar bányászok utódai közül sokan élnek még a városban és környékén (csak a *Nagy* családnévből 24, a *Tóthból* pedig 30 található a helyi telefonkönyvben!), és magyar szervezetek is szép számmal működnek.

Ide érkezett 1925-ben több társával együtt *Vígh Lajos* (1894-1968) a *Borsod megyei Disznóshorváttról*. Otthon is bányában dolgozott (szülőfaluja határában két nagy állami bányatelep jött létre az 1910-es években, *Ormospuszta* és *Rudolftelep*), de keresetéből nem tudta eltartani a családját, ezért kényszerült az *Újvilágban* szerencsét próbálni. Bankkölcsönt vett fel, és nekivágott az ismeretlennek. A *Lethbridge* közvetlen közelében fekvő *Hardieville*-ben kötött ki (ez az 1910-ben alapított bányatelep 1978-ban beolvadt a szomszédos nagyvárosba), és egy szénbányában talált munkát. Családja (felesége, *Kovács Mária* [1897-1971] és három gyermeke, *Piroska*, *Margit* és *Lajos*) 1928-ban követte őt. A bányabeli fizetés azonban kevésnek bizonyult, ezért amikor alkalom kínálkozott, a család minden tagja idénymunkát (például cukorrépa- és

dinnyeszedést) is végzett. Eleinte szerény körülmények között, saját faházban laktak *Hardieville*-ben, csak jóval később nyílt lehetőségük *Lethbridge*-be költözni. 1937-ben az egész család hazalátogatott. 1938-ban mindannyian kanadai állampolgárságot nyertek. A gyerekek időközben felnőttek, és a szülői házat elhagyva önálló útra tértek.

Három évtizednyi távollét után *Vígh Lajos* és felesége honvágytól gyötörve szeretett volna hazatérni. Ekkor már az ugyancsak albertai *Banff* városában éltek. Megtakarított pénzükből az IKÁ-n<sup>2</sup> keresztül építőanyagot vásároltak *Magyarországon*, azzal a céllal, hogy otthon (a közben *Izsófalvára* átnevezett *Disznóhorváton*) házat építtetnek. A ház el is készült, de az 1956-os események miatt csak jóval később, 1968-ban történhetett meg visszahonosításuk és hazatérésük, bár közben kétszer is jártak itthon.

Sajnos *Vígh Lajos* néhány hónappal hazaérkezése után elhunyt. Haláláról az *Új Szó* című kanadai magyar újság is megemlékezett egy olvasói levél formájában. *Szakács Dezső* *Lethbridge*-ből többek között a következőket írta: „*Vígh Lajos régi olvasója és anyagi támogatója volt a Kanadai Magyar Munkásnak. Ez év március 9-én véglegesen visszatért Magyarországra, mivel két leánya, két veje, 3 unokája és egy dédunokája otthon várta őt és feleségét. Egy fiuk feleségével és kisfiukkal Banff[ban], Albertában maradt... Bányász volt. Életveszélyes munkával kereste meg kenyerét. Jóban, rosszban 52 évig élt házasságot kedves feleségével. ...mindig nagyon vágyott haza szülőföldjére, és kedves feleségével elhatározta, hogy a még előttiük álló éveket Magyarországon fogják eltölteni. Lajos bácsi azonban nem sokáig élvezhette a hazai életet. Szeptember 9-én megállt a szíve dobogni. Nem volt beteg... Tagja volt a Kossuth Betegségélyző Egylet lethbridgei fiókjának.... Legyen örök álma csendes abban a földben, amelyre oly nagyon visszavágyott.*”

Érdekesen alakult a *Vígh-gyerekek* sorsa. A fiú, *Lajos Kanadában* maradt. A lányok férjhez menve hazatértek, és családjukkal

---

2 IKA: a szocializmus évtizedeiben a lakossági devizaügyek lebonyolítását végző intézmény rövidítése.

halálukig itt éltek. *Margit* diplomata-feleségként a világ sok országában megfordult.

Külön szót érdemel az 1917-ben született leány, *Piroska* élet-története. 11 éves volt, amikor *Kanadába* került. Az iskolában gyorsan elsajátította az angol nyelvet, s hamar bekapcsolódott a lethbridge-i magyarok kulturális életébe: a színjátszó csoport aktív tagja lett. Bányatelepről bányatelepre vándorolva, lovaskocsira szerelt mozgószínpadon fellépve szórakoztatták a magyar bányászokat és családtagjaikat. 1937-ben, 20 évesen a családdal ő is *Magyarországra* utazott látogatóba. Ekkor megismerkedett későbbi férjével, a rudabányai *Soltész István* cipésmesterrel. A következő évben végleg hazatért, s az esküvő után előbb *Rudabányán*, majd 1957-től *Izsófalván* élt családjával. Idős korában is kiválóan beszélt angolul, rendszeresen látogatta a községi könyvtárat, s 90 évesen is szemüveg nélkül olvasott! 2009-ben hunyt el. Amikor e sorok írója a fentebb említett *Galt Museum and Archives* honlapján kanadai magyar bányászemlékek után kutatott, egy hirtelen ötlettől vezérelve beírta a keresőbe *Vígh Piroska* nevét – s csodák csodája, megjelent róla egy 1937. június 17-i dátummal ellátott fotóportré! A leltári szám tanúsága szerint a fénykép 1991-ben került a múzeum archívumába. Valószínűleg hazatérése előtt, emlékül ajándékozta meg vele valamelyik ottani ismerősét, akitől, vagy akitől utódaitól juthatott a közgyűjteménybe.

De térjünk vissza eredeti szándékunkhoz, a *Vígh-család* kanadai emlékeinek bemutatásához, amelyeket *Vígh Lajos* unokájának, a fentebb is megnevezett *Szabó Józsefné Soltész Lenkének* köszönhetünk. Az anyag három csoportba sorolható:

1. Az amatőr *fényképek* (portrék, családi fotók, csoportképek, munka közben készített felvételek) felvillantják a kanadai hétköznapok különböző pillanatait a harmincas évek közepétől közvetlenül a hazatérés előtti időszakig. A legelső 10 esztendőből és a bányamunkáról sajnos nem maradtak meg felvételek. A képekről nyomon követhető a család életének, helyzetének lassú változása, javulása. Rendkívül érdekesek a magyar színjátszó-csoportról és a lethbridge-i magyarok ünnepi alkalmairól (pl. Március 15.) készült fotók. A családi fényképtár bizonyára jóval gazdagabb lehetett annál a körülbelül 40 képnél, ami végül is hazakerült.

2. *Dokumentumok.* E csoportból a legfontosabbak a családfő és felesége 1938-ban kelt kanadai honosítási bizonyítványa, valamint az 1968-as magyar visszahonosítási okirat. Mellettük számos útlevel, igazolvány, hivatalos irat, levél és egyéb dokumentum van a család birtokában.

3. A harmadik csoportba tulajdonképpen csak egyetlen *tárgy* sorolható, amely azonban minden másnál érdekesebbnek, értékeesebbnek tűnik. Egy kartonlapra feszített, 36 cm hosszú és 16 cm széles nemzetiszínű karszalagról van szó, amelynek közepén arany színű fonállal szépen hímzett bányászszimbólum, vagyis keresztbe helyezett ék és kalapács látható, a szerszámnyelvek találkozásánál felakasztott bányász olajmécessel, melyeket kétoldalt hosszan lelógó masni fog össze. Alatta enyhe félkörívben elhelyezett, a helyszűke miatt kissé esetlen Szerencsefő (sic!) felirat, vagyis a bányászköszöntés olvasható. Ezt az ábrázolást az egyik oldalon cserfa-, a másik oldalon olajág fogja közre, zölddel hímezve, az ágakat találkozásuknál szintén arany színű szalag kapcsolja egybe. Legalul középen az 1906. évszám látható. (Fénykép a hátsó borítón!)

A szalag *Vígh Lajos* és felesége hagyatékában őrződött meg. *Szabó Józsefné* elmondása szerint ők hozták haza 1968-ban *Kanadából*, és halálukig féltve őrizték egy üvegezett képkeretben, a falra akasztva. Kétségtelen tehát, hogy a hajdani kanadai magyar bányászélet egy páratlan emlékével van dolgunk. Az idegen környezetre vall a helyesírási bizonytalanság (a *Szerencse föl* ugyanis különírandó lenne), valamint az a körülmény, hogy a magyar bányászköszöntés 1894 óta hivatalosan a *Jó szerencsét!* volt. Mint mondtuk, 1886-tól dolgoztak magyar bányászok *Lethbridge*-ben, akik még a német *Glück auf!* tükörfordításából eredő *Szerencse fel!* köszöntést ismerhették, és a jelek szerint használták is a tengerentúlon.

Eleinte csak találgattuk a karszalag rendeltetését – talán ünnepi alkalmakon, vagy netán temetéseken viselhették. Amikor azonban alaposabban tanulmányoztuk a *Lethbridge*-i szénbányászat történetét, kiderült, hogy 1906-ban 9 hónapig tartó bányászsztrájk volt az ottani bányüzemekben, ami nagy visszhangot váltott ki a korabeli észak-amerikai sajtóban.. Talán nem tévedünk, ha a relikviát ezzel

a fontos munkásmozgalmi eseménnyel hozzuk kapcsolatba. A sztrájkoló magyarok valószínűleg ilyen szalagok viselésével különböztették meg magukat a soknemzetiségű helyi bányászközösségben. Több is készülhetett belőle, melyekből egy darab valamilyen úton-módon a fiatalabb lethbridge-i magyar bányásznemzedéket képviselő *Vígh Lajos*hoz került, aki – ismerve annak történetét – ereklyeként vigyázott rá sok évtizeden keresztül.

A fényképeket és a dokumentumokat csak elektronikus rögzítés céljából kapta meg a rudabányai múzeum, de ilyen formában is értékes részét képezik az adattári gyűjteménynek. A karszalagot azonban *Szabó Józsefné* a múzeumnak ajándékozta, amiért az intézmény munkatársai ezúton is köszönetüket fejezik ki.

## I r o d a l o m

- DICK, W. J.: *Conservation of Coal in Canada with Notes on the Principal Coal Mines*. Toronto, 1914. 212 p.
- DREISZIGER, N. F. et al.: *Struggle and Hope. The Hungarian-Canadian experience*. Toronto, 1982. McClelland and Stewart in association with the Multiculturalism Directorate, Dept. of the Secretary of State and the Canadian Govt. Pub. Centre, Supply and Services Canada, viii, 247 p., [16] p.
- TÓTH István: *23 év Kanadában*. Budapest, 1942. Kossuth Könyvkiadó, 204 p.

## Képek



*Lethbridge belvárosa 1911-ben. (Galt Museum and Archives.)*



*Vigh Lajos és családja hardeville-i házuk előtt, talán 1938-ban.*



*Cukorrépa-szedésen. (Jobbra Vígh Lajos, mellette Vígh Piroska.)*



*Vígh Piroska 1937. június 17-én. (Galt Museum and Archives.)*



*A lethbridge-i magyar színházcsoport útközben, Március 15-i műsorhoz öltözve. Elöl jobbról a harmadik Vígh Piroska. A felvétel 1937-ben vagy 1938-ban készülhetett.*



*A lethbridgei magyar színhátszók 1937. április 25-én. A második sorban jobboldalt Vigh Piroska látható.*

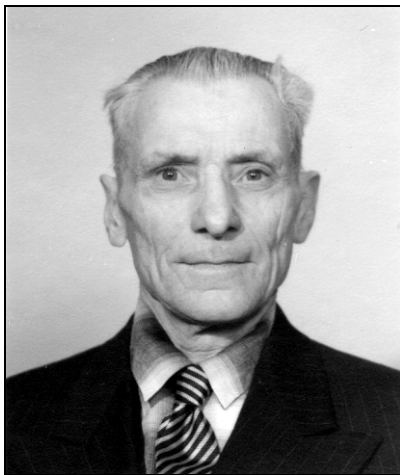


*Lethbridge-i magyar asszonyok Március 15-i ünnepségen. Az első sorban jobbról a második Vigh Lajosné. (Az 1950-es évek eleje.)*





*Vígh Lajos és felesége banffi házuk előtt, az 1960-as évek közepén.*



*Vígh Lajos utolsó fényképe, 1967 vagy 1968.*

## Az 1950-es évek versenymozgalmai és rajzos megjelenésük a vállalati sajtóban

DR. BIRÓ JÓZSEF

Az 1950-es évek elejének bányászatáról többnyire már csak a „széncsaták” emlegetése maradt meg a 20. század végének és a 21. század elejének sajtójában. Most nem szólnék a rendszerváltás utáni időszakról, amely szélsőségesen sarkítva, alapvetően politikai hangulatkeltés céljából összemosta az egymástól lényegesen eltérő időszakokat és eseményeket. Ehelyett kellő történelmi távlatból, de még a lényegre talán emlékezve igyekszünk áttekinteni a versenymozgalom motivációit és emberi megjelenési formáit, sokszor kemény kritikáit, humoros oldalait, és nem utolsósorban a leírtak igazságtartalmát.

A második világháború utáni tüzelőanyag-hiányos időszakban a bányász szakszervezeti kongresszuson foglalkoztak azzal, hogyan lehetne – elsősorban az adott feltételeken belül – az alacsony termelési eredményeket javítani<sup>1</sup>. Ehhez, mivel a technikai adottságok rosszak voltak, a létszámra épülő (extenzív), nyilvánvalóan korlátozott mennyiségi növelés mellett elsősorban az emberi erőforrásra alapozott teljesítmény-növelést választhatták. Az ember veszélytelen tulajdonságát, a sikerre, elismerésre való törekvést igyekeztek meglovagolni azáltal, hogy a munka mennyiségét vetélkedés tárgyává tették. A „fordulat évében” vált a versenymozgalom igazán komollyá, amikor a szovjet munkaversenyek tapasztalatait kezdték átvenni és széles körben alkalmazni.

---

<sup>1</sup> Babics András: Szénbányászat. = Babics András: *Komló monográfiája*. 1978. 353 p.

Ez a versenyforma annak ellenére bevezetésre került, hogy a magyar mentalitástól már a 19. századtól távol állt a munkaerő teljes kiszipolyozása, a bányamunkások olyan igénybevétele, amely korai kimerülésüket és egészségük fokozott, ill. teljes leromlását hozta volna magával.

Gondoljunk csak a DGT jelmondatára: „*A bölcsőtől a sírig*”. Ezt nemcsak a humanitárius szempontok indokolták, hanem az a józan belátás is, hogy csak egészséges emberek tudják munkaerejük teljes arzenálját a vállalat szolgálatába állítani. Mondhatnánk viszont azt is, hogy ez a magatartás egy fejlettebb ipari környezetből jött vállalkozás munkáspolitikája volt. Bizonyos szempontból azonban hasonló módon kezelték ezt a kérdést a hazai, főleg az állami vállalatok is. Mutatja ezt pl. a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* hozzáállása, amely szintén lakásokat épített munkásai számára, templomokat emeltetett, iskolákat üzemeltetett, ahol saját tanárokat alkalmazott, vagy akomlói állami szénbányák gyakorlata: egész lakótelepet építtetett dolgozóinak. Ezt követelte a jövőbe látó gondolkozás, ami akkor már a hazai kapitalistáknál is kialakult, és egyre inkább gyakorlattá vált.

A munkás munkaerejének elvesztése után már korántsem élvezett ilyen elbírálást. Ha volt nyugdíj jogosultsága, akkor is rászorult az aktív családtagok támogatására. Különösen igaz volt ez a lakásviszonyokra. A munkával együtt általában a lakáshasználat joga is megszűnt.

Sajnos a mai, vissza-vadkapitalizálódó világunkban elveszett az effajta távlatos gondolkodás is, és feltehetően majd csak nagyon lassan alakul újjá. A mai vállalkozások munkaruhát esetleg biztosítanak, de már kultúrált tisztálkodási lehetőségeket ritkán. Jól mutatja ezt a munka után piszkosan, izzadtan autóba szálló és hazafelé siető építőipari munkások sokasága. Akkor még nem is szóltunk a normális nyugdíjlehetőségeket ellopó legális, féllegális, vagy fekete gazdasági alkalmazások hátrányos hatásairól.

A szocialista versenymozgalom bevezetésének elején még előfordult, hogy a teljesítmények emelkedtek, ám a verseny végeztével a legtöbb esetben visszaestek a korábbi szintre.

1949 végétől konkrétan a *Sztahanov-mozgalom* átvételét és alkalmazását szorgalmazták<sup>2</sup>. Már az elején erős túlzásokba estek, mivel néhány alberttelepi vájár teljesítménye a 700-900 %-os szintet verdeste, ami nyilvánvalóan képtelenség volt. Mecseki viszonylatban – bár itt is keményen küzdöttek a cím megszerzéséért – szerényebb eredményekkel büszkélkedhettek. Ezen a területen sem volt ritka a 200 % körüli és feletti teljesítmény.

Ilyen eredményt természetesen úgy tudtak felmutatni, hogy a „futtatott”, legtöbbször azért jó munkások kezére több tíz ember is dolgozott, a legjobb gépeket, felszereléseket nekik juttatták. Az ilyen szakembernek, vájárnak csak a szén termelése volt a feladata, a biztosítási és a kapcsolódó mellékmunkákat mások végezték, akiknek a teljesítményét a kiválasztott javára számolták el. Nem küzdöttek például az akkor és később is rendszeres anyag- és csillehiánnyal, kedvező körülmények közé telepítették őket, míg mások esetleg az említett nehézségekkel küzdöttek (1. ábra).

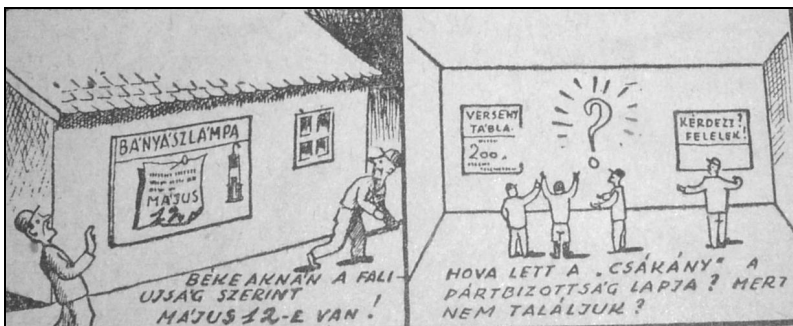


1. ábra. Rossz feltételek mellett az eredmény elmarad.

A politikai harc éleződésével termelési és politikai szempontból is fontos volt, hogy a munkaversenyek sikeresek legyenek, és

<sup>2</sup> Horváth Sándor–Majtényi György–Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. <http://www.historia.hu/archivum/1998/9808horvath.htm>.

egyre jobb eredményeket tudjanak felmutatni. A verseny szervezésének – az üzemi bizottságokon kívül – eleinte több bábja is volt (Párszervezet, DISZ, frontmesterek, csapat- és brigádvezetők), ezért a végrehajtás felelőssége elkenődött. Sok esetben hiányzott a megfelelő tájékoztatás (2. ábra). Mivel ezek a tünetek országosan is jelentkeztek, a kormányzat úgy határozott, hogy versenyirodákat kell felállítani, és versenyfelelősöket kell kinevezni. 1952-ben azonban megszüntették a versenyirodákat, és a versenyek koordinálását a munkaügyi osztályok feladatává tették. Ezek keretei között alakították ki az irányításért felelős csapatot.



2. ábra. Üres a falijűség.

A feltételeket azzal is javítani kívánták, hogy a bánya- és energiaügyi miniszter rendeletével (236/1951. II. 9.) a sztahanovistákhoz műszaki patronálókat utaltak. Addigra már kiderült, hogy csak politikai és adminisztratív háttérrel, kellő műszaki-vezetői támogatás nélkül a kiválasztott emberek sem tudnak kiemelkedő eredményeket elérni.

A sztahanovista mozgalom<sup>3</sup> példájára hazai kezdeményezések is indultak. Ilyen volt a *Loy Árpád* albertylepi frontmester nevével

<sup>3</sup> *Alekszej Grigorjevics Sztahanov* szovjet bányász a szocialista munkaverseny névadója. 1906. január 3-án született, falusi szegényparaszt családban. Három osztályt járt a falusi iskolában. Az 1920-as évek közepéig béres volt. 1927-ben a donyeci *Kadijevka* egyik szénbányájába ment dolgozni. A 30 éves *Sztahanov* 1935. augusztus 31-én a hatórás műszak

fémjelzett „*Termelj ma többet, mint tegnap!*” jelmondattal operáló kezdeményezés.

Harcoltak az igazolatlan mulasztások ellen. Erre jó példa lett az „ezerórás mozgalom”, amelyben a dolgozó kötelezte magát, hogy ennyi idő alatt nem „bumlizik”, azaz nem hiányzik igazolatlanul a munkából. A felhígult munkáslétszámban sok volt az ún. „lógos” és „vándormadár”. Ezeknek folyamatos bírálata állandó témája volt a vállalati újságok karikatúráinak is (3-4. ábra).

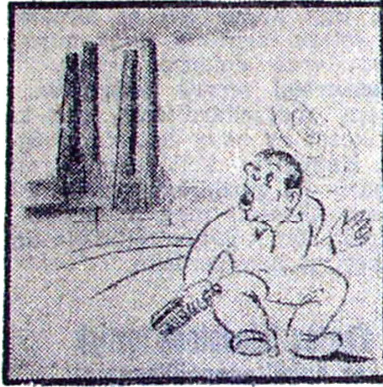


3. ábra.

---

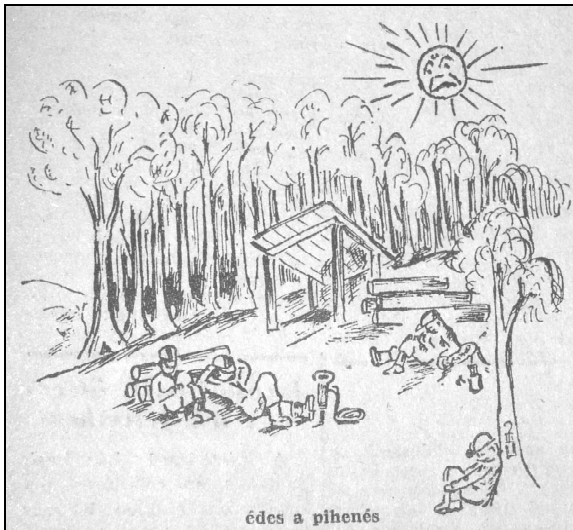
alatt 102 tonna szenet termelt ki, azaz tizennégyszeres normát teljesített. A szovjet vājár önmaga rekordját megdöntve, szeptember 19-én 227 tonna szenet fejtett ki a műszak alatt. Példaképként állították az egyszerű munkások elé. Róla nevezték el a *Szovjetúnióban* az 1935-ben bevezetett munkaverseny-mozgalmat. Ezt a II. világháború után átvették az ún. szocialista, kommunista országok is. 1970-ben elnyerte a *Szocialista Munka Hőse* kitüntetést. Eredményeit – később beismerték – nem egyedül, hanem tapasztalt társak segítségével érte el, akiknek munkáját is neki tulajdonították.

### Bumli Jani csodálkozik



— Hukk... de gyorsan épül ez a város. Reggel még csak két kémény volt és most este már négyet látok.

4.a. ábra.



4.b. ábra. *Lógás műszak alatt.*

A „*péntek mozgalom*” azt kívánta elérni, hogy a heti tervet már péntekre teljesítsék, akkor, amikor még hatnapos volt a munkahét.

A mozgalmakra önként vagy némi „biztatásra” jelentkeztek a bányászok vagy az egyes munkabrigádok. Valamilyen erkölcsi és nem utolsósorban anyagi érdek is fűződhetett a részvételhez, de még inkább a verseny megnyeréséhez. Áruhiány volt, és nem egy esetben az kapott valamilyen háztartási gép- vagy bútorkiutalást, aki eredményes volt a vállalásában (5-6. ábra). A vállalások azonban kockázatosak voltak, mert a feltételek sokszor hiányoztak a kitűzött cél eléréséhez (nem volt pl. fa, téglá, biztosító anyag, üres csille stb.). A lemaradás viszont a feltételektől függetlenül erkölcsi és anyagi elmarasztalással járhatott. Könnyen rá lehetett mondani valakire, hogy azért nem teljesítette a vállalását, mert nem szervezte jól a munkáját.



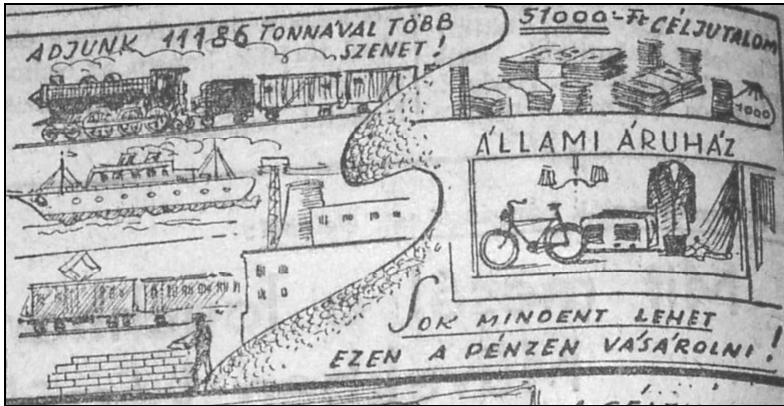
5. ábra. A verseny anyagi elismerése: különjuttatás.

A szénigény növekedésével fokozottan előtérbe került nemcsak a mennyiség, hanem a kitermelt anyag minőségének megfelelő volta, javításának igénye (7a., 7b. ábra).

Felismerték, hogy nem célszerű csak a mennyiségre koncentrálni, mert mint mindig a bányászatban, ilyen esetben könnyen belekerülhet a termékbe a csak súlyt növelő meddő, ami pedig feleslegesen leköti a kapacitásokat, megrágítja a szállítást, rontja a termelés feltételeit. Ez a követelmény a mecseki bányászat fennállása



alatt állandóan napirenden levő kérdés volt, mivel a kitermelhető mecseki szénnek – magas fűtőértéke mellett – egyébként is jelentős volt a hamutartalma.

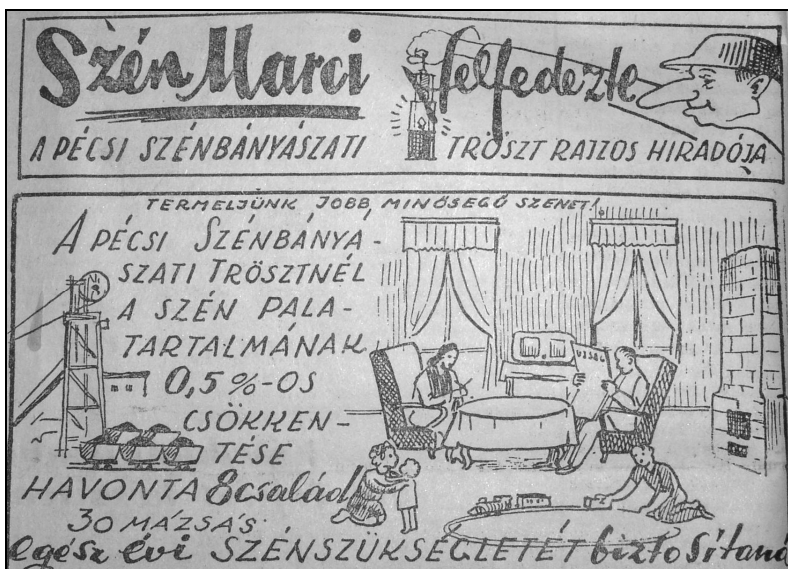


6a. ábra. A verseny anyagi elismerése - vásárlási lehetőség.



6.b. ábra. Munkára ösztönzés „bumli” ellen.

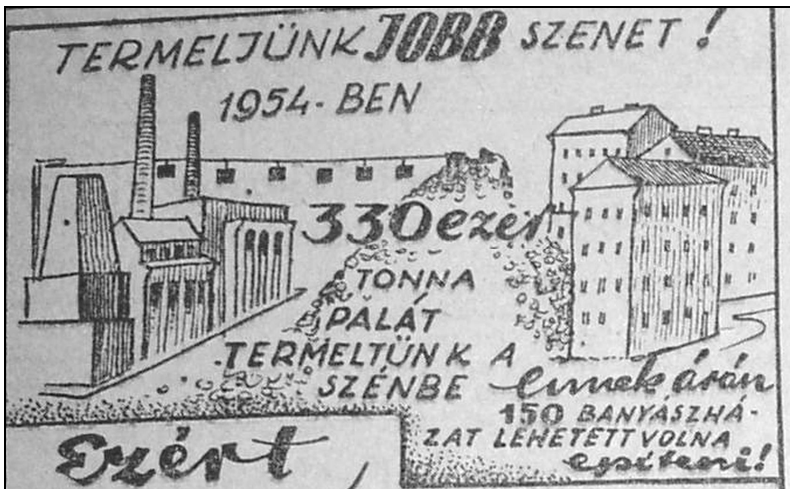
A verseny a mecseki bányákban személyek és üzemek, vállalatok közötti folyamatos versenyzetetésből is állt (8. ábra). Természetesen a vállalati verseny Pécs és Komló bányái között folyt, amelynek mindig voltak politikai és területi vonatkozásai is. A bányák és területek közötti versenyben komoly szerepet játszott a baleseti helyzet, a balesetek, majd a kiesett táppénzes napok csökkentése (9. ábra). A képen említett *Rufli módszer* egyike lehetett azoknak a terjesztésre szánt módszereknek, amelyeket valamelyik üzemben már alkalmaztak, és hasznosságuk miatt alkalmazni kívánták a bányászat más területein és üzemeiben is.



7a. ábra. Minőségi széntermelésre ösztönzés.

A bemutatott rajzokat, karikatúrákat a *Pécsi Bányász* és a *Komló Bányász* című újságokból vettem, amely lapokat minden bányaüzemi dolgozó megkapott. A két tröszt egyesítése után a lapokat is összevonták, s *Mecseki Bányász* néven töltötte be korábbi feladatát. Sajnos az 1970-es évektől a vállalati sajtóból már jórészt kimaradtak ezek a karikatúra-jellegű, a mondanivalót színesítő rajzok, figyelemfelhívó ábrázolások.

Külön figyelmet érdemelhetnek még azok az üzemi szórólapok, híradások, amelyek hasonló módon – főként humoros formában – foglalkoztak az üzem versenyhelyzetével, a megtörtént eseményekkel, a dolgozókkal megtörtént, de elkerülhető balesetekkel.



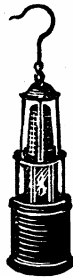
7b. ábra. Minőségi széntermelésre ösztönzés 2.



8. ábra. A balesetek csökkentése.



9. ábra. Verseny és módszerek.



### Liffa Aurél leírása a Telkibánya környéki régi bányákról (1943)

Közli: HADOBÁS SÁNDOR

A jeles geológus, *Liffa Aurél* (1872-1956) munkássága életének utolsó évtize-deiben főként a *Zempléni-* vagy napjainkban gyakrabban használt nevén a *Toka-ji-hegység* földtani megismerésére irányult. 1920-tól sorra jelentek meg az itteni kutatásairól beszámoló közlemények, elsősorban a *Magyar Kir.*, majd *Állami Földtani Intézet Évi Jelentéseiben*. Ezekben a térség bányászatának múltjára vonatkozó adatok is szerepelnek, amelyeket a későbbi szakirodalom többé-kevésbé hasznosított.



*Liffa Aurél. (A portré az 1920-as évek közepén készülhetett.)*

Érdekes módon azonban az általunk átnézett bányászattörténeti munkákban sehol sem találunk hivatkozást arra a tanulmányára, amely ebből a szempontból a legrészletesebb ismertetést tartalmazza. Az *Eperjes-Tokaji hegység geológiai felvételének eddigi eredményei s a felvétel ezidőszervi helyzete* című munkájáról van szó, amely 1943-ban látott napvilágot kötetben (*Beszámoló a M. Kir. Földtani Intézet vitauiléseinek munkálatairól. A M. Kir. Földtani Intézet 1943. Évi Jelentésének függeléke*, 359-377. old.) és különlenyomatként is (1-14. old.) Ebben részletesen foglalkozik a *Telkibánya* környékén általa megismert és bejárt régi bányákkal, melyekről alaprajzokat is közöl.

Hogy a feledés homályából kiemeljük, folyóiratunk hasábjain most újraközöljük a bennünket érdeklő bányászati vonatkozású részeket, az ábrák kíséretében, remélve, hogy az érdekes adatokat tartalmazó és valószínűleg már nem létező állapotokat rögzítő leírás végre bekerül a szakmai köztudatba. A szöveget a mai helyesírási normákhoz igazítottuk. (*A szerkesztő.*)



...A hegység bányászati viszonyainak a megismerése szempontjából említésre méltó eredményekre térve, mindenekelőtt a következőket kell előrebocsátanom: Mielőtt a környék tanulmányozásához fogtam, szükségesnek tartottam segédforrások után nézni, hogy azokból a bányafeltárások hollétének közelebbi megjelölésére, azok minőségére, számára, az azokban eddig történt művelésekre stb. némi útbaigazítást nyerjek. Azonban azon a néhány adaton kívül, amik Ferd. V. Richthofen<sup>1</sup> munkájában is lelhetők, nem igen sikerült többre szert tennem. Így azután az odavaló munkások bemondásaira voltam utalva. Így tudtam meg, hogy egy Román nevű vállalkozó szerzett magának engedélyt – mégpedig, ha jól emlékszem, állami anyagi támogatással –, hogy a már régóta roskadozó bányafeltárásokat kijavítsa, s járhatókká tegye. Az akkoriban éppen itt leszerelt székely dandár néhány emberével, akik a szülőföldjükre visszatérni nem tudtak, a munkák meg is indultak, de anyagiak hiánya miatt csakhamar meg is szüntek.

---

<sup>1</sup> Ferd. V. Richthofen: Studien aus den ungarisch-siebenbrgischen Tra-chytgebirgen. Wien, 1861., pag. 248-249.

Az „*aranyombos*”-nak nevezett Telkibánya nemesérc előfordulása két egymástól elég független telérvonulatot alkot. Egy kisebbet a Baglyas-völgyben, illetőleg az attól Ny-ra fekvő Gyepű-hegyen, és egy nagyobbat az e völgytő K-re fekvő Kánya-hegyen. Előbbi az *András, Johann, Baptista* telérek, ez utóbbit pedig a *Lobkowitz, Glckauf, Jupiter, Zsófia, grf. Breuner, August Freuden* stb. telérek alkotják. Mind a két telérvonulat elbontott kőzetekben, nevezetesen *zöldköves* vagy *propilites* andezitben, illetőleg *elbontott* riolitban fejlődött ki. Teléreik csapásiránya 23<sup>h</sup> és 1<sup>h</sup> között változik, míg vastagságuk 0,3-1,0 m között ingadozik.

A Ny-i telérvonulatot több táróval, így az *András-bányával*, a *Miski-bányával* és a *Johann Baptista-táróval* közelítették meg. Ezek közül a két előbbi táró a *Gyepű-hegy K-i* lejtőjébe, a harmadik pedig a vele szemközt fekvő *Rózsa-domb* Ny-i oldalába van hajtva. Járható azonban ezek közül csak a két első volt.

Az *András-bánya* behatótárója 354 m tengerszint feletti magasságban ÉNy felé 303°=20<sup>h</sup> 3° irányában, *zöldköves piroxénandezit*be van vágva meglehetősen szűk méretekkkel. Lásd az 1. sz. ábrát.<sup>2</sup> Mintegy 130 m távolságban eléri a telért. Ahol ezt keresztezi, egy akna van telepítve, amely a mélyebb szintek szellőztetésére szolgált. A telér keresztezésétől a behatótáró még tovább is folytatódik 80-90 m-ig, egyre szűkebb mérettel és lassú kanyarodással ÉK felé.

Az aknától kezdve a táró a telér nyomában körülbelül 1<sup>h</sup> irányában halad ÉK felé, kezdetben egyre mállottabb, *zöldköves piroxénandezit*ben, majd vége felé csaknem pusztá kaolin kőzetet harántol. E feltárás hossza 155-160 m. A telér kezdetben agyagos, azután kvarcos. Előbbi részét mindjárt a behatótáróval való keresztezése után mintegy 40-50 m távolságban, a főte fölött 10-20 m magasságig letermelték.

A feltáró vágat közepe táján van egy akna lemélyítve mintegy 95 m mélységig, amely a felső szintet az alatta következő és a telér nyomában ÉK felé hajtott három szinttel köti össze. A telér a felső szinten *K felé* meredeken dől, míg a mélyebb szintekben dőlése valamivel lankásabb. Régi feljegyzések szerint az *András-bányában* – mint a Ny-i telérvonulatban általában – *aranyérc*ek fordulnak elő szabad szemmel nem látható kifejlődésben, a *kvarcos telérben*. Az *agyagos telér* állítólag az egész Ny-i vonulaton meddő.

Az *András-bányától* távolabb D-re fekvő *Miski-bánya* behatótárója 354 m tengerszint feletti magasságban ÉNy felé 328°=21<sup>h</sup> 13° irányában

---

<sup>2</sup> Minthogy e vázlatok csak kézi kompasszal készültek és a távolságokat csak lépésekkel mértük, tőlük ezért pontosság nem várható.

zöldkőves piroxén-andezitbe van mintegy 24 m-re vágva. Itt egy ÉK-DNy-i irányú haránttárót keresztel, amely utóbbit egy alig *arasznyi széles, de meddőnek* látszó telér után hajtottak, mégpedig ÉK felé körülbelül 6 m hosszúságban. DNy felé pedig körülbelül 16 m-ig. (L. az 1. sz. ábrát.)

A feltáró vágat után a behatótáró – miután benne körülbelül 1,5 m-re a keresztveződési ponttól egy akna van telepítve – még vagy 15–16 m-rel továbbra van a zöldkőves piroxén-andezitbe hajtván. Úgy e pontban, mint a haránttáró DNy-i vajat végén teljesen elkaolinosodott a mellékkőzet.

A *Johann Baptista* alsó s felső tárója – amelyek a Rózsa-domb Ny-i lejtőjén vannak hajtván – nem járhatók.

A *K-i telérvonulatra* térve, annak a már fentebbiekben említett Lobkowitz, Glückauf, Jupiter stb. nevű telérei a Kánya-hegy gerincén ÉD-i irányban húzódnak. Ezek egy részét a *Mária-bánya* tárnájával, a *Jupiter-táróval*, a *Csengőbánya* és a *Veresvízi-bánya* tárójával tarták fel. Míg a K-re fekvő *Zsófia telért* a hasonló nevű táróval érték el.

A *Mária-bánya* a Kánya-hegy Ny-i lejtőjén 517 m tengerszint feletti magasságban K-felé  $80^\circ=5^{\text{h}}5^\circ$  irányában van amfibolos riolitba (l. a 2. sz. ábrát) hajtván. A mellékkőzetet csakhamar erősen elbontott zöldkőves félesége váltja fel. Miután 1-2 vékony ércsinórt harántol, 110-120 m után egy aknához vezet. Ez utóbbinak közvetlen közelében egy ÉK-DNy-i irányú harántvágatba jutunk. Ez tárja fel a *Glückauf telért*, amelynek az aknától D-re eső ága  $200^\circ=13^{\text{h}}5^\circ$  csapás irányában végig agyagos. Vastagsága körülbelül 50 cm, dőlése K felé  $72^\circ$ . A *Glückauf telér* É-i részét az aknától  $1^{\text{h}}=15^\circ$  irányában hajtott vágat tárja fel. Az előbbinél még agyagosabb, sőt az akna mellett éppúgy, mint a D-i része *kaolinos*. Valószínű, hogy az akna maga is kaolinba van mélyítve.

A *Glückauf telér* É-i ágának közepe táján a behatóvágat K felé folytatódik, mintegy 40-50 m-ig, ahol eléri a *Jupiter-telért*. Ezt megelőzőleg a mellékkőzet erősen kaolinos, majd kvarcos. A *Jupiter-telér* É-i részét feltáró vágata mintegy 30-35 m-ig ÉNy-ra van hajtván, azután ÉK-re fordul körülbelül  $1^{\text{h}}=15^\circ$  irányában és tart körülbelül 35 m-ig. A táró mellékkőzete végig kemény andezit, amelyben egy kaolinér mentén halad. Maga a telér agyagos és Ny felé dől  $70-80^\circ$  alatt.

A feltáró vágat D-i része 45-50 m-ig járható. A telér kezdetben agyagos, azután végig erősen kvarcos. Dőlése DNy irányában  $75-80^\circ$ .

A *Zsófia-bánya* behatótárója a Kányahegynek már a Bózsva-völgy vízgyűjtő területéhez tartozó K-i lejtőjén 530 m magasságban Ny-felé  $240^\circ=16^{\text{h}}$  irányában erősen kaolinos riolitba van hajtván. (L. a 3. sz. ábrát.) A bejáratától számított 40-50 m távolságban egy kemény, lemezesen elvá-



ló, fekete piroxén-andezit harántol, közel 30 m vastagságban. Körülbelül 75 m-ben eléri a *Zsófia-telért*, amelyet ÉNy  $350^\circ=23^h5^\circ$ , illetőleg D felé  $170^\circ=11^h5^\circ$  irányában telepített vágattal tártak fel.

A telér É-i, mintegy 16 m-ig terjedő ága fehér, majd sárgás agyagkitöltésből áll és vastagsága 10-20 cm. A behatótárótól DK-re húzódó része kezdetben szintén agyagos, mellékközete azután ép andezit, míg a telér kitöltése erősen kvarcossá válik. A táró közepe táján 20-30 m hosszban főtemíveléssel fejtették a telért, mintegy 20-25 m magasságig. A telér kitöltése azután ismét agyagos, majd újból kvarcos lesz.

A telér a D-i ágában éppúgy, mint az É-iban igen meredeken DNy-felé dől, és vastagsága itt is 15-20 cm.

A behatótáró a telér harántolása után még vagy 59 m-rel tovább folytatódik DNy felé az amfibolos riolitban. Mintegy 27 m-ben a Zsófia-telérrel egyközösen egy 20 m hosszú harántvágat ágazik ki, amely azonban, úgy, mint a behatótáró ezen része is, vízzel van telve, s így nem járható.

A K-i telérvonulat telérkitöltéseit tekintve, azok – mint ahogy az iméntiekben láttuk – részben *agyagosak*, részben *kvarcosak*. Míg azonban az agyagos telérek a Ny-i vonulatban meddők, addig azok a K-i vonulatban régiebb feljegyzések szerint ezüsttartalmúak, a kvarcosak pedig ércdúsak voltak.<sup>3</sup>

A K-i telérvonulatot a fentebbiekben már említett teléreken kívül még egyéb telérek is alkotják. Ezek megjelölésük szerint a következők: *Wendelin-Ludwig telér*, *Glucker-*, *Hipsowet-*, *Koppy-telér*. Számuk az előbbiekkal együtt 10-et tesz ki. Ezek a telérek voltaképpen több, egymással egyközű, kisebb méretű *telérnek a találkozásából származó telérrendszer* alkotnak, amelyet nem kevesebb, mint 12 tárna-, illetőleg aknával próbáltak megközelíteni.

Mindezeknek a létezéséről azonban csak a felvétel után szereztem tudomást, amikor *Papp Károly* egyet. Tanár – aki tudta, hogy mely területen dolgozom – volt szíves nekem lemásolás céljából egy idevaló bányatérképet rendelkezésemre bocsátani. E térkép 1845-ből való, s szerzője: *Johann Lipter*.<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup> Gutachten des *Franz Neubauer* k. k. Berghauptmannes zu Kaschau, über die Bergbau-Unternehmung des Herrn *Stephan Koppy* et Comp. In Telkibánya. 1866, pag. 2. Kéziratmásolat.

<sup>4</sup> Übersichtskarte des gesammten königl. Und gewerks. Grubenbaues zu Telkibánya in Oberungarn. Geognostisch aufgenommen und zusammengestellt durch *Joh. Lipter* k. Bergpraktikanten im Jahre 1845.

Végül még megjegyezhetem, hogy kisebb és valószínűleg már újabb keletű feltárásokat találni még: a *Hasdad-pataokban* két tárnát, *Alsókéke-den* a *Radácsi-kőnél* és a *Zöldmáj-pataokban* egy-egy tárnát.

Ezekből csak a *Radácsi-kő* melletti tárót jártam be. (L. a 3. sz. ábrát.) Ez a tárna a Cserepes-hegy D-i jeltője 406 m tengerszint feletti magasságában  $1^h=15^\circ$  irányában 19,80 m hosszúságban erősen kvarcos riolitba van hajtva, egy mindössze 15-20 cm vastag, kvarcos kitöltésű telér nyomában. A telér K felé dől. A táró helyenként kisebb kaolinfészkeket harántol. A táró vége közelében 17,7 m-ben egy 15 m mély akna van mélyítve, amellyel a meredek dőlésű telért a talp alatt követték.

A *Hasdad-patak* két tárójának csupán a felszínre hozott, pirittal erősen impregnált zöldkoves andezitjét, a *Zöldmáj* tárójából pedig csak a propilites andezit néhány darabját láttam.

Ezek után lássuk még röviden az eddig ismertetett bányák teléreinek nemesfém tartalmát. Ennek a megaállapításra sok és pontos vizsgálatot végeztek, mégpedig ellenőrzésképpen egyszerre három helyen: a Földtani Intézet kémiai laboratóriumában, a m. kir. Főkémlőhivatalban és a Bányászati Főiskolán. A talált eredmények – kisebb eltérésektől eltekintve – csaknem teljesen megegyezők voltak.

Ezek szerint a tonnánkénti nemesfém tartalom: 2,3 gr és 5,3 gr között változó *aranyat* és 85-490 gr *ezüstöt* mutat ki. Régebbi elemzési adatok ezeknél jóval nagyobb nemesfém tartalomról számolnak be.

A bányászati viszonyok e rövid ismertetésével kapcsolatban *említésre méltó* eredményképpen felhozhatom még az *alunitet*. Ezt a riolitok elbontásából keletkezett és a kincstár részéről ezidőszert fenntartott ásványos terméket Telkibányán a Kánya-hegy tetején lemélyített akna (légakna) közelében találtam 1-2 rög formájában. Minthogy részletes bejárás ellenére sem sikerült ennek nagyobb mennyiségét lelni, valószínű, hogy az az akna mélyítése alkalmával került a többi anyaggal a felszínre. Hogy az *alunit* e helyen nem ritka, arra abból lehet következtetni, hogy Telkibánya községben az országút mentén a riolituffába vájt falubeli pincéktől Ny-ra fekvő kert kútjának a vize timsós íze miatt élvezhetetlen. Nyilván a csapadékvizek mosták be a riolituffából kilúgozott timsót a közelben elhelyezett kút vizébe.

Végül, mint e vidéken végzett geológiai felvételek további eredményét felhozhatom a riolitok egy másik átalakulási termékét: a *kaolint*. A Gyepü-hegy K-i lejtőjének az András-bányától É-ra fekvő részén szám szerint hét tárnát telepítettek kifejtése céljából. Első ittlétem alkalmával valamennyi táró be volt omolva. Midőn pedig későbbben, 1933-ban az Iparügyi Minisztérium megbízásából itt csak a kaolin előfordulásokat

vizsgáltam, akkor a beomlott tárókból az András-bánya felől számított II. sz. tárót sikerült újból megnyitni s azt körülbelül 70 m-ig be is járni. Jelenleg az András-bányához legközelebb fekvő I. sz.-mal megjelölt tárót Havas Endre sátoraljaújhelyi lakos nyitotta meg és helyezte újra üzembe. Szép hófehér anyagot fejtenek benne.

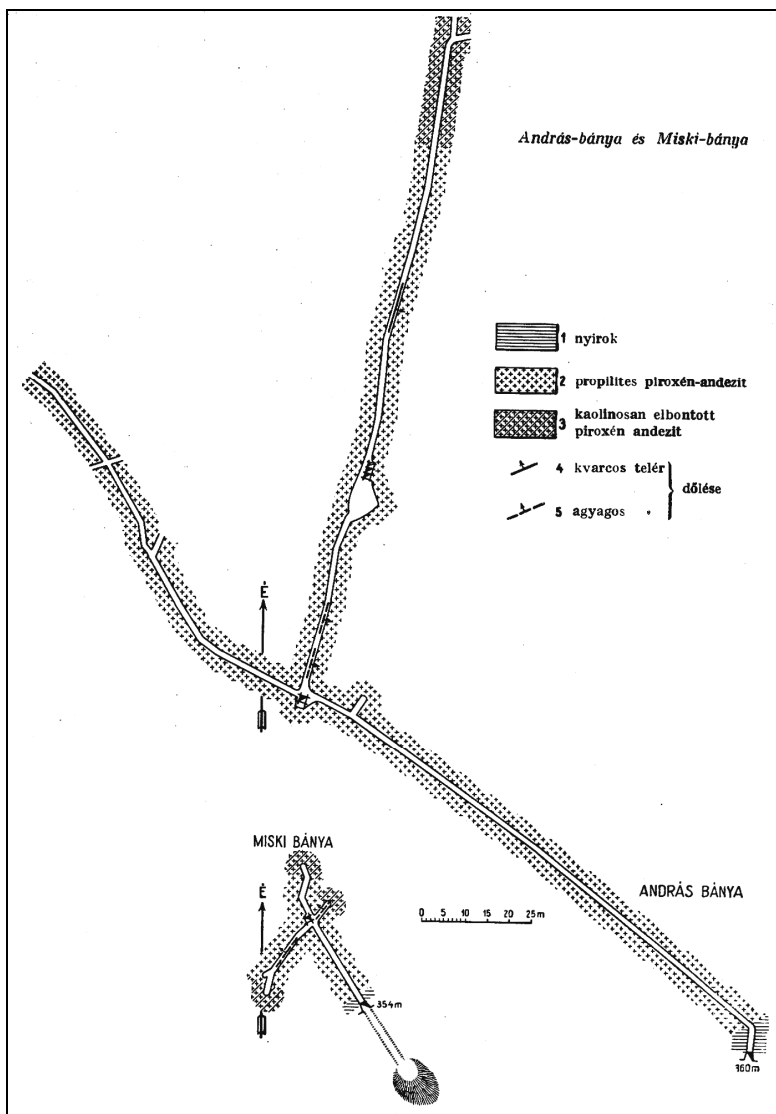
Az Eperjes-Tokaji-hegységben azonban ezen kívül még Radványban, Mádon, Tállyán, Szerencsen, Szegilongon és Sáros-patakon folyik élénk kaolinbányászás jelenleg, amit részletesen az Intézet megfelelő évi jelentéseiben röviden ismertettem.

Még csak megemlíteni szeretném, hogy a riolitok átalakulásának harmadik módja: a *kvarcosodás* is fellelhető e helyen. Kisebb mértékben bár a Gyepü-hegyen, a Kánya-hegyen, a Nagy-Oszróhegyen találunk kisebb-nagyobb kvarckiválásokat.

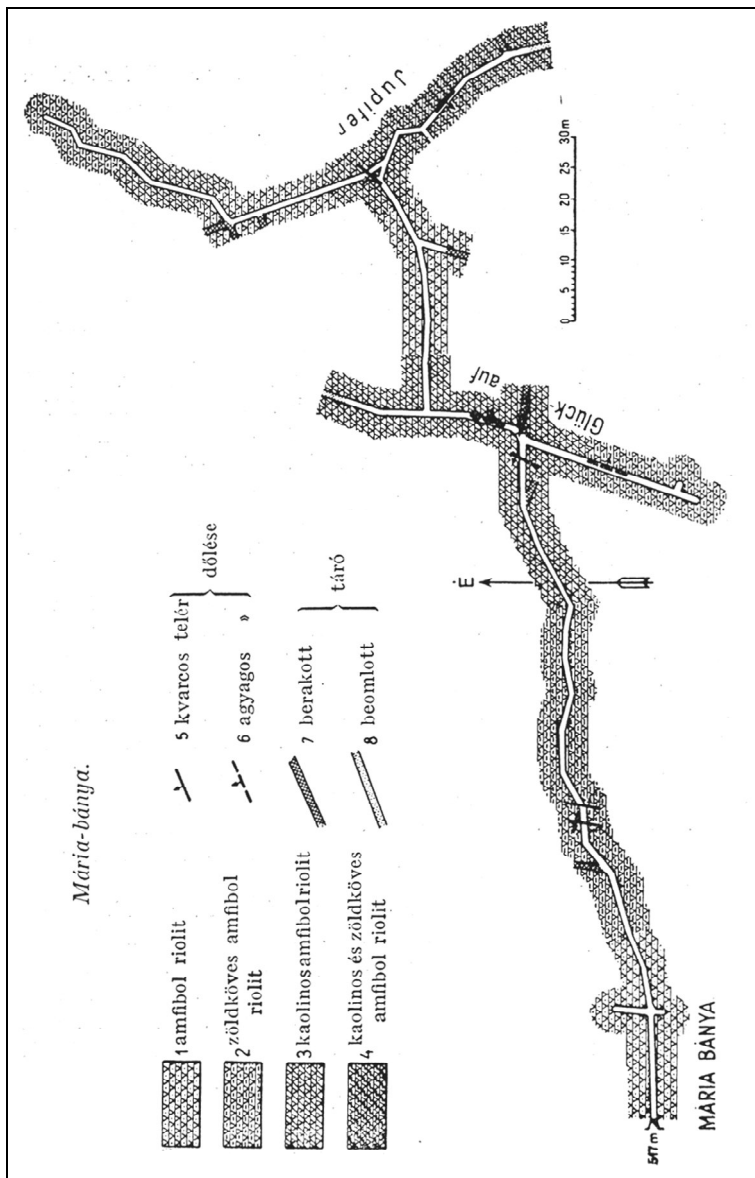
A posztvulkáni hatások folytán keletkezett termékek során meg kell még említenem az a *geysirit-lerakódást*, amely a Mogyoróska s Fony közötti hágón, azután a regéci Várhegy É-i nyúlványán fordul elő. Felhozhatom továbbá azokat a tekintélyes *hidrokvarcit* előfordulásokat, amelyek Fony, Boldogkővárlaja, Alpár és Sima közelében oly jelentékeny területet borítanak.

Ezek után még azokat az *organogén* képződményeket említem, amelyek az Abaújszántó melletti Cekeházán és Tállyán *diatomaceás* vagy *csiszolópala* alakjában találhatók.

# Ábrák

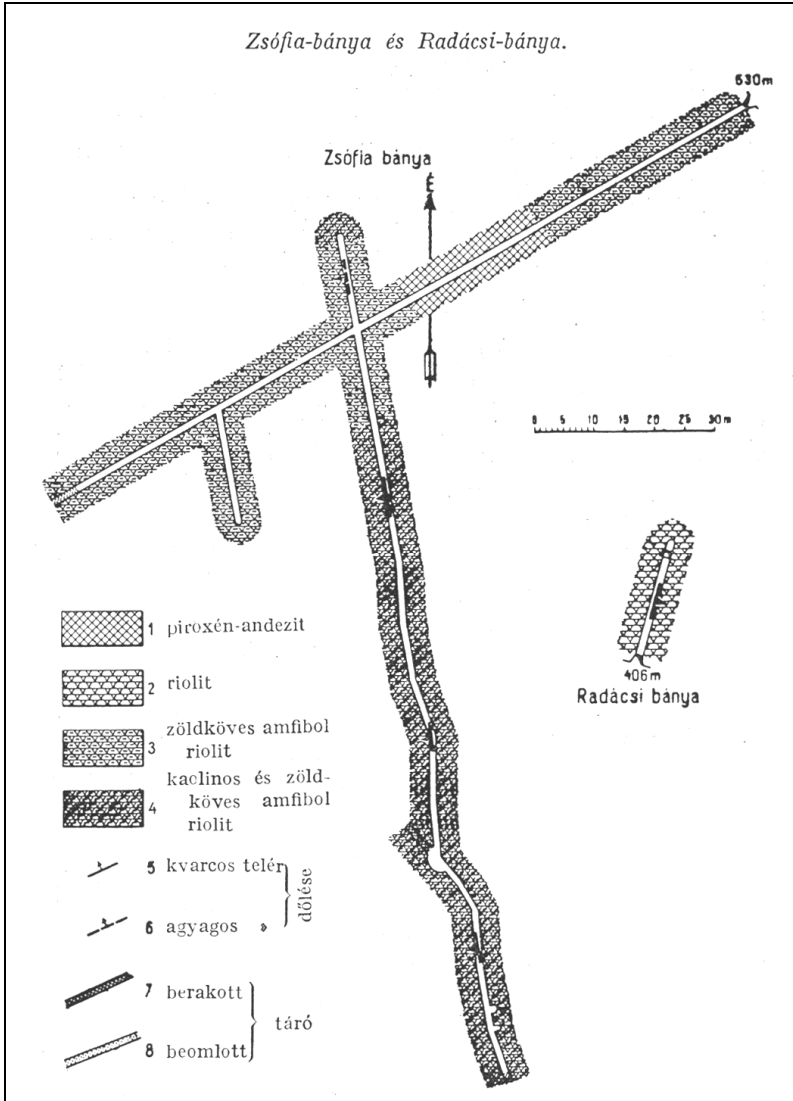


1. ábra.



2. ábra.

Zsófia-bánya és Radácsi-bánya.



3. ábra.

## Selmebányától Sopronig

### Szemelvények dr. Vitális István 1919-20. évi naplóiból és szakvéleményeiből

Közli: DR. VITÁLIS GYÖRGY

Mély átérzéssel és érdeklődéssel tallózva Nagyapám részben hiányos vagy helyenként nehezen olvasható korabeli naplóiban és szakvéleményeiben, figyelemmel kísérve a történeti eseményeket, valamint a főiskolával és földtani kutatásaival összefüggő, mindig mozgalmas és eseménydús tevékenységét, az egzisztenciális és a családi vonatkozásokkal kiegészítve, az 1918-as utolsó háborús év végétől az OMBKE 1920. október 10-i dorogi közgyűléséig az Ő szemszögéből kísérem meg a történeteket nyomon követni.

Dr. Vendel Miklós dr. Vitális Istvánról írt nekrológjában (11) olvashatjuk, hogy „A szomorú emlékü 1918-as összeomlás Vitális Istvánt is nehéz körülmények közé állította. Ekkor ismét teljes egészében megmutatkozott szívós akarása és fáradhatatlan tevékenysége. Selmebányának megszállása, nehéz munkával szerzett kis vagyonának pusztulása, a főiskolának kényszerű menekülése, csak megacélozza lelkét. Intézetéből menti, amit lehet, s egyike azoknak, akik igyekeznek az ősi Alma Maternek mielőbb új otthonot teremteni, hogy megkezdődhessék minél hamarabb az újjáépítés és az alkotó munka. Nehéz vajúdas után végre fedélhez jutott a főiskola Sopronban, ahol rendkívül súlyos körülmények közt, oktató eszközök: gyűjtemények és könyvek, továbbá laboratóriumok nélkül indult meg újból a bányá-, kohó- és erdőmérnökképzés, valamint a tudományos és gyakorlati kutató munka.”

## Történelmi vázlat

A főbb eseményeket vázolva: 1918. október 30-án győzött a polgári demokratikus forradalom, november 3-án a *Padova* mellett *Villa Giustiben* aláírták a fegyverszünetet, november 4-én véget ért az I. világháború.

November 8-án az ideiglenes csehszlovák kormány parancsára cseh katonai alakulatok átlépik a határt *Nagyszombat-Trencsén* térségében, és behatolnak *Magyarországra*. November 15-én magyar katonai egységek *Pozsony* térségében a határon túlra nyomják vissza a november 8-án betört cseh csapatokat.(1, 843-844. p.)

1918. december 3. *Vix* alezredes, az antanthatalmak budapesti katonai missziójának vezetője jegyzékben követeli a magyar kormánytól a *Felvidék* kiürítését és átadását *Csehszlovákiának*.

1918. december 6-án a pénzügyminisztérium elrendeli a főiskola értéktárgyainak *Selmecbányáról* való elszállítását. A főiskolai tanács *Miskolcot* javasolja új székhelyül, de fölmerül a *Gödöllőre* település lehetősége is.

1918. december 14. A hallgatók utolsó 300 fős csoportjának elvonulása. Az első szekér  $\frac{1}{2}$  3-kor indult, 12 órakor *Hontnémetiben* a korponai vonathoz csatlakoznak. A főiskolás vonat este 11 órakor érkezik *Budapest–Nyugati pályaudvarra*.

1919. január 1-én a cseh megszállók *Pozsonyban*, január 2-án *Selmecbányán*.

Az 1919. február 6-i főiskolai tanácsülésen kijelentették, hogy a „*tanári kar nem kíván más állam polgára lenni, se más nyelven előadni.*”

1919. február 17-én *Sopront* jelölik ki a főiskola új városának, március 21-én kikiáltják a *Magyarországi Tanácsköztársaságot*. Április 28-án, öthónapos kényszerű szünet után kezdődik meg az oktatás a *Károly laktanyában*.

Június 6-án a *Vörös Hadsereg* elfoglalja, június 10-én kiüríti *Selmecbányát*. Augusztus 1-én a *Forradalmi Kormányzótanács* lemondása.

1919. augusztus 4. A román csapatok bevonulnak *Budapestre*, november 14-16. a román csapatok kivonulnak *Budapestről és a Duna-Tisza közéről*.



1919. november 16. *Horthy Miklós* fővezér a „nemzeti hadsereg” élén bevonul *Budapestre*.

1920. január 5. Elutazik *Párizsba* a magyar békeküldöttség.

Március 1. A nemzetgyűlés *Horthy Miklóst Magyarorszá*g kormányzójává választja.

1920. június 4-én a trianoni béke aláírása, június 30-án a *Felvidék* kiürítése. Az 1919/20-as tanév 1920. március 5-től szeptember 30-ig tartott (1, 3-6, 8, 10, 15-18).

*Dr. Vitális István* személyes élményeit – születésének 140. évfordulója alkalmából – az 1919. évtől rendelkezésre álló naplójegyzeteiben tallózva ismertetem. Megjegyzem, hogy az 1918. október 31-től 1919. február 1-ig, valamint az 1919. május 7-től 1919. szeptember 11-ig terjedő időszak naplói elvesztek. Az egyes naplórészleteket szó szerint idézem, az olvashatatlan, illetve kibetűzhetetlen részeket ritkítva jelöltem.

A naplójegyzeteket három témakörre bontva, időrendben ismertetem:

- I. A főiskola elhelyezésével kapcsolatos tevékenysége;
- II. Kőszénföldtani kutatási tevékenysége;
- III. Egzisztenciális, illetve családi vonatkozások.

## I. A FŐISKOLA ELHELYEZÉSÉVEL KAPCSOLATOS TEVÉKENYSÉGE

Az 1919-es napló elején olvasható:

Agenda [= teendők.]

1.) **Helykérdés** szorgalmazása. Selmecen tarthatatlan a helyzet: Balog, Truszka, Jakets esete. Lehocky az utalványozás felfüggesztését követeli. 1918. okt. 28.on túl a min. rendeletek érvénytelenek. A vizsgáztatás beszüntetése. Dománszky [Jakab hadnagy, építészmérnök]: a főiskola bezárandó.

2.) **Elvonulás**, fegyverszüneti bizottság, külön vonat.

3.) **Statusrendezés**: Elv. %. a) Jankó [Sándor] – Réz [Géza] **sérelme**. b) Schlesinger [Imre] Gálffy [Lajos] – Dipold [Antal] sérelme. c) Címek.

4.) **Kurir** – Kércse. Fizetés...

1919. február 7-én a főiskolai tanács megbízásából a főiskola elhelyezésével kapcsolatos tájékoztató, a szabad elvonulás kieszárlása és a státuszrendezés ügyében *dr. Mihalovits János* kollégájával *Budapestre* indult. A következők jól tükrözik az akkori viszonyokat.

**1919. II. 7. péntek.** Elutazás reggel kocsin (220 K.) Garam révre. Kompon át, jégzajlás. Várakozás 3 óra. Vonatindulás ½ 12-kor. Léván találkozás Sósné, Fischer. (Visszatértek). Királyék. Barlay Ervin. 6-kor megérkezés Párkány-Nánára. Vizsgálat. Vissza kocsin (á 10 K) Párkányba, a Községi Nagy Vendéglőbe. 20 a szoba. Didérgés: fütetlen szoba. Esle főhadnagy: rideg elutasítás (Királyné mehet). Alvás.

**1919. II. 8. szombat.** Kador kapitány (a humánus) nem jött reggelizni. Zehman kapitány lesése utcán. Rideg – sőt legridegebb visszautasítás. Zehman kapitány magán lakásán. Piszok. Felvidéki helyzet szimbólumai. Zehman újabb felkeresése hivatalos helyiségben: Dr. Mihalovits esdő szavai: Ø. (Hasmenés). Felszállás a villamosra. Zsebtolvajlás. Schlesinger felkeresése a Parkban. Eredmény Ø. Központi szálló 187.! Szombaton este Zrínyi utca. Pénzintézetek.

## Tájékoztatók Budapesten

**1919. II. 9. vasárnap.** Reggel felkeresése Schlesingernek. Névjegyek. Réz keresése Deákszállóban = Ø. Délután tárgyalás Schlesingerrel. Park-szálló 304. Adatai Ø. Láng Károly.

**1919. II. 10. hétfő.** Pénzintézetek, letiltás. Emke. Lengyel: szénügy. Pénzügybe. Rövid tárgyalás a Nemzeti Palotában a bányahatóságnál (Holics [Endre], Urbán). Böhm [Ferenc] min. tanácsosnál. A Küche mellett (Szász, Vueltsko. Kisasszony; Engländer.)

Böhmrel tárgyalás 1) az áthelyezés ügyében: Sopron, küldöttség, visszatért-e nem tudja. Esetleg Selmecz. 2) Státuszrendezés: Jankó [Sándor] – Kövesi [Antal] sérelme: elv: az összes állami tisztviselői ágazatoknál egy legmagasabb fiz. osztály megnyitása a létszám 3 % részére, kivétel központ, főiskola (Jankó – Réz kérése nem indokolt). További előlépésekre nézve nem tájékozott. Kärntler – tudja ezeket. 3) Cím és jelleg: a pénzügy egyetemi mintára nem tett előterjesztést: A Tanácstól várja az előterjesztést indokolt esetekben. 4) Mayer ügye. A főiskola hatáskörébe tartozik: ne nevezze őt ki: senki se fogja azt kifogásolni. 5) Dr. és magántanárság ügye nyélbe üthető: felterjeszteni. Böhm ideiglenes vezető, de ezt nyélbe szeretné ütni. 6) Elintézetlen ügyek revíziója, eset-

leg új előterjesztések a kor szellemében. 7) Tartózkodási (berendelési) igazolvány II. 28-ig.

Délután 4 órakor Lánggal [Láng Aurél p.ü. főtanácsos] tárgyalás. Délután Mauritznál (Mauritz Béla egyetemi tanár) szénügyben szakértői vélemény.

**1919. II. 11. kedd.** Schlesinger reggel megjelent. Emke. Idegeneket ellenőrző hivatal: Pekry – Berei **őrnagy**.

Fel a földügybe (Zoltán utca) Héjas [Kálmán], Arató [Gyula FM miniszteri tanácsos]. Bizottság visszatért megállapítás (nem javaslat) átadható. Luntz alezredes rendeletet kiadhat, de nem kezeskedik, hogy a soproni legénység kivonul. Akta elveszett, de másolat és új előterjesztés Pukáts által szerkesztve express futárral megy. Attila körút.

Böhm régi pénzügyes, földszint. R o z l o n y kinevezési okmányok átvétele (18 db) Böckh [Hugó 1914. április 21-től a Pénzügyminisztériumban megszervezett Bányászati Kutató Osztály vezetője, minisztertanácsos, majd helyettes államtitkár] üstökösszerű feltűnése. Papp Simon. Szénügy du. 4 órakor tárgyalás Láng Károllyal. 5 órakor Lánggal Néppera Kávéház.

Folytatólagos tárgyalás Lánggal. Kinevezési okmányok átadása Lángnak és a „boldog” Schlesingernek, ki bejelentette nősülését. Detektív. Távirat. Vacsora Oktogon (Braun vendéglő) Nyúl – első rendű.

**1919. II. 12. szerda.** Reggel félreértés nem Munkácsy – hanem Néppera. Lengyel. Pénzintézetek. Salgótarján. Lánchíd közepén találkozás Mihalovitssal. Találkozás és tárgyalás az ifjúság vezéreivel, kik a miniszterelnökhöz mentek. Tárgyalás (Héder István, Fritsch, Schmidt.)

Este Papp Simonéknál vacsora.

**1919. II. 13. csütörtök.** Tárgyalás Tomasovszky Imre erdőtanácsossal, és az ifjúsággal ‘Hunnia’ Rákóczi út 15. faértékesítő hivatalban. **(Pesti vizsgáztatás** – nincs ellenőrzés, katalógus, szerek). **Gödöllő** mégis aktuális. Kertészeti szakiskola helyén...

Attila körút 10. I. emeleten **Lutz** alezredes, főhadbiztos osztályvezetővel tárgyalás: ma vagy legkésőbb viszi a rendeletet a miniszterhez, hogy a soproni Károly kaszárnya ideiglenesen engedtesse át. Holnap 11-kor érdeklődni Húvösvölgyön.

### *Állami zárlati bíróság*

*A minisztertanács I. 18. a gödöllői épületeket a népjóléti minisztérium hatáskörébe utalta, míg a jan. 19. tartott minisztertanács elrendelte, hogy ezeket az épületeket a munkaügyi és népjóléti minisztérium a zárlati bíróságtól **leendő** átvétel után sanatoriumi célokra az orsz. munkás betegse-*

gélyző és balesetbiztosító pénztár haszon élvezetébe tartozik átadni az állam tulajdonjogának fenntartása mellett.

Ezen határozatok folytán a pénzügyi tárca részére leendő átadására a vonatkozó megkereséseknek a bíróság nem tehet eleget mindaddig, míg a minisztertanács határozata **változást nem szenved.**

1919. febr. 7-én

Állami zárlati bíróság  
Wolf

Engländer + Héder [az ifjúság küldöttei] szerint **Berinke** II. 12-én az ifjúságnak azt mondta, hogy a kertészeti szakiskolában és telkén a szanatórium elhelyezhető s **akkor** Gödöllő felszabadul.”

**Agenda** II. 14.re.

11 órakor Lutz alezredeshez. Húvösvölgy.

**Kaán** [Károly] államtitkárhoz.

**Böckhöz** 89243 (1918. XII. 3) jutalmazás.

**Kentler:** statusrendezés.

**57 289 jk. Szám.**

Ménesi úti kertészeti tanintézet megtekintése. Az igazgató Selmecen is járt, az akadémián egy évet, Schwarz papát dicsérte. Gödöllőt ők akarják egészen! Búza fáradozik érdekekben.

Gróf **Hadik** laktanya Fehérvári út 24. mellette Hadik... 5 emelete, óriási... 1600... a műegyetemnek nem adják.

**1919. II. 14. péntek.** Lutz alezredes: a hadügyminiszter beteg, nem referálhatott neki, talán ma referál 2 órakor. (A nemzetőrök a Hadik kaszárnyát nem adják, Húvösvölgyre sok a reflektálás, de a katonaság nem adja.)

Sopron Károly kaszárnya egyik részére a huszárok reflektálnak: (tehát már csak a fele lehet a mienk)! Érdeklődjünk holnap, holnapután!

\*

3-kor Kerntler h. államtitkárnál. Tájékozott a **status rendezési** előterjesztésünk ügyében. Első...: egyetemek, műegyetemek, második állatorvosi főiskola s a mienk. Beosztásnál a **harmadolás** elve érvényesült. 21 tanár közül 1/3 az V.be. A többi 2/3 a VI. Egyetemen (mindenki) az V.be. Előlépés – megüresedés esetén, 10 év megkötné az **előlépést:** ez **nincs rendezve; korpótlék** az... V. be is lesz, **nálunk még nincs rendezve.** A 70 év az egyetemen érvényes, de csak kivételesen. Nyugdíjazás az egész vonalon.

A **fizetésrendezés** csak a **végleges kialakuláskor lesz meg**, most **átmeneti intézkedés történt**.

**1919. II. 15. szombat.**

**Agenda: Arató:** kinevezések átvétele (címek) állatorvosi főiskola, kertészeti főiskola

**Lutz, Böckh** [Hugó] – **Böhm** [Ferenc]

**Arató** (2 év előtti memorandum alapján) főerdőtanácsosi **minőségben** a VI. ba neveztetnek ki.

Rendelet a 60 koronáról. Böhm-től elkérni.

Böckhnél van a 89 243 sz. akta 1918. XII. 4 óta.

Vége az erénynek s a jó tőrös lepénynek.

**Arató:** a minisztertanács tegnap dönthetett a hely kérdésében. Gödöllő-e vagy Sopron. (Engländerék ugyanis Kaán államtitkárnak azt mondták, hogy a miniszterelnök kijelentése szerint a szanatórium a Kertészeti tanintézetben talál elhelyezést s így Gödöllő felszabadul) 12 – 1 között kap jelentést. Sajnos nem kapott. 12 – 1 között Aratónál járt Sopron kormánybiztosa: gondoskodik az élelmezésről.

**1919. II. 17. hétfő.**

**Aratónál:** a minisztertanács döntött Sopron mellett. 3 bizottság: S bányán, Pesten és Sopronban. Első a hely át vétele. Aztán az elszállítás biztosítása. Asztalok – székek.

**Roth** megérkezett, Réz és Krippel [Móric] útban.

**Böhm**nél: Műegyetem mellett foglal állást, Sopront ideiglenesnek tartja, jobbnak véli Selmeczen tanítani. Csak átköltözési költséget ad, kárpótlást nem.

**Karcsi és Sanyi** megérkezése. 180 szokolista 1 százados, 4 hadnagy (kakastollas nürnbergi légio, nem legionáriusok). A lyceumban e héten szűnik meg a magyar nyelvű tanítás. Réz szombaton reggel készült el Selmeczről.

**1919. II. 18. kedd.**

Legitimacia meghosszabbítása két hétre (III. 7-ig). Akadémia úton. H o d s á n á l . Böckhnél.

Megérkezett Réz és Krippel.

**1919. II. 19. szerda.**

Értekezlet Kaán államtitkárnál (Péché [Kálmán miniszteri tanácsos], Arató, Héjas, Pukáts, Roth, Fehér [Dániel], Réz, Krippel Mihalovits, Vitális). Kaán Gödöllő híve, de már a minisztertanács Sopron mellett döntött. Roth és Pukáts Sopronba megy puhatólózni. Aztán száll ki az átvevő bizottság.

Este a Braun János vendéglőjében a soproni polgármester, Dr. Turner [Mihály] is jelen volt. Csak a **fél** kaszárnyát adja át a hadügy.

\*

Itt jegyzem meg, hogy a soproni *Károly kaszárnya* nem azonos az 1922. évi február 20-án a főiskola által birtokba vett, a főiskola végleges elhelyezését biztosító volt honvéd főreáliskola épületeivel (1. ábra).

A *Károly kaszárnya* (2. ábra) az első világháború alatt, 1917-ben épült a soproni 76. gyalogezred részére, a vasútvonat és a *Lővérek* közötti gyéren lakott területen. A laktanya hét fő és négy melléképületből állt. Az épületek egy emeletesek voltak, szép kivitelben és gazdaságos elrendezésben. Nem hasonlított a 20-25 évvel korábban létesített rideg kaszárnyákhoz.

A kaszárnya területét 1944. december 6-án és 1945. március 25-én súlyos légítámadások érték. Az évtizedekig romos területen 1975 után felépült a *József Attila lakótelep* a négyszintes épületeivel, kellemes fás környezetével.

A lakótelep *Vasvári Pál utca* 2. szám alatti lakóháza falán a következő szövegű emléktábla (9) hirdeti:

**IN MEMORIAM**  
**EZEN LAKÓTELEP HELYÉN ÁLLT**  
**1922 – 1941-IG**  
**A M. KIR. RÁKÓCZI FERENC**  
**HONVÉD REÁLISKOLAI NEVELŐINTÉZET**  
**MAJD 1945-IG UTÓDA**  
**A HONVÉD GYALOGSÁGI HADAPRÓDISKOLA**  
**1991.**

\*

**1919. II. 20. csütörtök.** Tisztelgés **Böckhnél.**

**Böhmnél Csere** (a hűvösvölgyiek... Sopronba) Grün [János P. ü. államtitkár] is Hűvösvölgy mellett van. Spissák építészeti szakvezető Sopronban, ottani pénzügyi ember, előzetes költségvetés.

Este Mauritzéknál vacsorán.

**1919. II. 21. péntek.** Papp Simon értesítendő, hogy holnap 10-kor lesz az értekezlet s kedden lesz a soproni kiszállás. **Előértekezlet Arató-**

**nál**, a **soproni polgármester** telefonon hívta fel a soproni alezredest, hogy a **katonaságot 8-10 nap alatt** ürítse ki a Károly Kaszárnnyából. Este Budán a Víg jogászban Böckh, Böhm és Papp Simonnal. Vita az alföldi gázról. Egbben vető, Sármáson (Böhm szerint) nincs. Vasárnap ebédre Böckhöz.

**1919. II. 22. szombat.** Kaán államtitkárnál **bizalmas** értekezlet: Buza [Barna földművelésügyi miniszter] nyilatkozata: Gödöllő 2-3 nap múlva rendelkezésünkre áll (Papp Simon elküldése). **Buza miniszternél. Réz** Sopront állítja előtérbe: konsternálva vagyunk. Rámutatok az ottani elháríthatatlan nehézségekre. Hétfőn döntés, jöjjenek kedden. A földművelésügyben Réz enyhíti elszólását. Kaán kér: 'mit akartok hát?'

**1919. II. 24. hétfő.** Délelőtt Böhm gépíró kisasszonya legépelte az előterjesztést. ½ 2-kor Szende [Pál pénzügyminiszter] nél. Gödöllő. Telefonbeszélgetés Buzával. **Gödöllő rendelkezésre áll ideiglenesen.** Status rendezésre vonatkozólag Réz megint bele köpött a tálba. Az ötök sérelmét emelte ki. Sanyi ideadta Böckh véleményét. Holnap „csinálja meg az aktát” 'Sanyi' és Szász.

**1919. II. 25. kedd.** Reggel ránk támadt a soproni polgármester: Szendétől hallotta, hogy Gödöllő van előtérben. Nem tudjuk, mi várjuk a további intézkedéseket. **Kaán** újból beszélt Gödöllő ügyében Buzával. Kertészeti tanintézet, gazdasági akadémiaja jön oda, de a **főiskola is el-fér.** Délután értekezlet Dubszkynál.

**Pukats:** Március első napjaiban megkezdődhet az átvétel pavilononként; egy milliomos ad a tanároknak lakást, kosztot napi **30** koronáért. A város padokat, szekrényeket, a katonaság konyhafelszerelést. Kantinos tizórást. Katonák ágyakat a hallgatóknak. Ha a főiskola véglegesen ott **marad, a város épít nyomban 40 villát törlesztésre.**

Az ampeologiai intézet helyére tervezik a szanatóriumot, de ezt Pa-indl a földcsuszamlástól tette függővé, pár nap múlva dől el.

Réz informálta egyedül **Kaánt.** Állítólag Kaán dühöngött, hogy Réz Gödöllőt ajánlotta Buzának. Összeütközés: a főiskola fejlődése – egyéni érdek. Ebédnél Fürherrel.

## Tájékoztató Gödöllőn

**1919. II. 26. szerda.** Gödöllőre (Réz, Láng, Mihalovits, Spissák) Fürher? Fuhrmann? János főerdőtanácsos.

Prefektusi épület (n a p o s a várkapitány lakik benne) 3 nagy, 2 valamivel kisebb nagyterem. Kápolna világos szárny (rajzterem).

A Királyné lakosztály 4 közép (...) mindenütt cserépkályha, villanyvilágítás. A szárnyban a kis hercegek szobája **nagy** terem, s könnyen nagyítható (3 nagy terem alakítható). Lakásoknak az udvarhölgyek lakosztálya. Vívezetékek. Központi fűtés és cserépkályha. 300 (-i) szoba a melléképületekkel.

**Földszint** igen jó lakások, a 'tea-szoba' **nedves**. A nyugati szárny a kápolnán túl a földszint **nedves**; emeleten 1 nagy tanterem 80 hallgató részére ca 12 m...

A gödöllői királyi kastélyban tett bejárás eredményeit 15 pontban foglalta össze:

- 1) Alkalmos ideiglenesen is, végleg állandó,
- 2) Elsősorban a mi intézetünket kérjük elhelyezni, de a gazdasági egyetem fejlesztésére is van hely bőven (bővítéssel s építkezéssel) (Ridegen nem kell követelni, hogy csak **mi**, a gazdasági s kertészeti is elfér),
- 3) Kézi gyűjtemény is helyet kap (múzeumra külön építés),
- 4) **Tantermek**, tanszékek, laboratóriumok kis átalakítással. Separát gázfejlesztő kell,
- 5) Ifjúság 250 bentlakó s a többi a községben; nagyszerű internátus konyhával. **Olvasóterem**,
- 6) **Bútorzat** kérendő leltár... műegyetem maradt-e régi bútor, ker-tipadok; erdőhivatal adhat-e faanyagot.

#### **Tábla**

lovarda 4,  
istálló.

7) Tanári családok ideiglenesen a kastélyban és rekvirált nyaralókba, szolgál s z e m é l y z e t a földszinti szobákba. Ideiglenesen a menzából kosztolna. A földművelés [től] támogatást kérünk, másrészt adna menzaszemélyzetet. Élelem – gazdasági üzemek (tej, hüvelyes stb.) pl. a földművelési élelmezés fiókja. K i n t volna a legjobb.

8) Vívezetékcsovek.

9) Átvételtől számítva 6 hét alatt.

**10) Berendezés** tanszékek közt felosztandó tanárok... Kunfitól a rajzokat elkérni.

11) A vizsgáztatást s államvizsgát lehetőleg mielőbb.

12) Költség-előirányzat az... nem sok, falbontás nem lesz, csak vékony fal-emelés, padimentum, legtöbbször kerül a pad, tábla, asztal.

13) Az átvonulás biztosítása fegyverszüneti bizottság révén, 2 teheronot: a ki mutató... 38 család 178 tag. (63 vagon).

\*



Díszterem = aula.  
Világos szárnyban rajzterem.  
Kis hercegek szobája 1 + 2 3 terem.  
Lovarda 4 nagy terem.  
Narancs 2 nagy terem.  
Márványoszlopos teremben geodézia.  
14) Zárleti bíróságnál az átadást szorgalmazni,  
15) ...a földmérő bizottság, mi is kapjunk néhány termet az államvizsgák megtartására.

## A soproni elhelyezés kérdései

**1919. II. 27. csütörtök.** [Dr.Thurner Mihály] soproni polgármester rávette Szendét Sopron javára.

**Tárgyalás Kaánnál:** Réz, Krippel, Solt [Béla] Sopronba megy. Titkárság oda. Mihalovits haza Selmece. Holnap újra értekezlet Pénzügygyel.

\*

Fegyverszüneti bizottságnál kisürgetni az elvonulást. (államvasutaktól 3 tehervonat 6 személy).

**Kurir** számára menetlevél csehszlovákoktól (H o d z s á t ó l). A bűrtort Ipolyságig kocsin, onnan magyar államvasutakon (Selmeczi bizottság dolga).

A főiskolán levő **magán** dolgainkat elvihetjük, fegyverbizottságtól engedélyt. Ha nehézség volna a bútor elszállításnál; akkor a kincstári lakásból kivonulnak a tanárok bútoraikkal, a családok ott maradnak, a tanárok Sopronban bútorozott szobák.

Polgármester értesít: mikor vehető át 1-1 pavillon, először a parancsnoki épület. 3 interveniens szoba.

**Agenda** Tárgyalás a pénzügyben Bárdos főfémjelző.

1) 1918. okt. 28. után kelt rendeleteken alapuló fizetések kiutalása a Népbank útján.

2) A rektor részére felhatalmazás a soproni berendezkedés költségeire, a számlákat a rektor és még 1 tanár írja alá.

3) A hurcolkodás költségei.

4) Kirendeltségi pótlék 60 – 50 – 40 Korona.

**1919. II. 28. péntek.**

1) **Kaánnál**, március 15-én államvizsga. Kisebb összeget Kaán utalványoz, nagyobb költségnél Grün **előzetes** hozzájárulása szükséges.

\*

10) **Elszállás** kérdése Selmecről a) Ipolyságon át kocsin, b) átrakással a M.Á.V. hoz 2-3 vonat (Mezey felügyelőhöz Kaán levelet ad).

A vonatot francia fedezet kísérje (1 tiszt s 3 katona).

A csehek az élelmiszerünket s magán dolgainkat is engedjék ki. **Zsolna Fogarásról így engedték el.** A magyar szerelvényt visszaengedik-e?

10) Ha a csehek nem engedik az elvonulást, mi történjék..

11) 2 ló átvitele kívánatos.

12) Sopronban 3 interveniens szoba a hivatalos kiszállás.

13) A vadászati gyakorlatokra kincstári v. városi terület átengedése.

14) Dr. Vitális Bpesten.

15) áthurcolkodás... költségei amennyibe kerül visszatéríteni.

\*

### **1919. III. 1. szombat.**

**Agenda** 1) Hadügy? Ipolyviskon ny. pályaudvarról kompon du. 2 óraker. Ipolyság pályaudvar. Szentgyörgyi Sándor (karhatalmi csoport).

2) Vagy Szobig vonattal, onnan kocsin Tölgyesig a molnár átvviszi az ember[t] csolnakon Kis-Keszibe, onnan Csatárig, s onnan vonattal. 3) [Ipoly]Bélen ki (uradalmi) hídon (Ipolyszakállos.) 4) Tesmaggal szemben a molnár csolnakján. Vissza Csatárig – onnan Ipoly-Kesziiig.

### **1919. III. 2. vasárnap.**

**Munkástanács.** Rác és Csizmadia [Sándor népbiztos] kísérletek (Dubrovskzy **akadály**). Szénbányászat emelése. Földt. Int.

**S z e r d á n .** Kísérleti állomás központosítása ügyében értekezlet de. 10 M e t e o r o s gázgyár mellett, Kitaibel Pál u.

Szövetségre vonatkozó felvilágosítást Meteorol. Intézet...

Kedden ½ 10 indul a vonat K. P.-tól ½ 9 kor, ott legyen **Pantó** [Dezső].

### **1919. III. 3. hétfő.**

Földművelésügyben Aratóval. Anyagértékesítő Intézet Vérmező út I. 3.

A Hadügyminiszterhez kell fordulni utasítás végett. – Bíró Zoltán főertőt. Falitábla van Sopron 50 iskolaasztal 3 ö r e g 150 faszék 40 50 pad és asztal, ruhafogasok, 10 és 30 iskolatábla biztosítva; 400 ágytakaróval és párnával (Katonareál felosztásra kerül).

'**működési segély**' a 60 Korona kiegészítésére.

L i n g a u e r azt mondta a pénzügyben a hadügybe, hogy a fegyverszüneti bizottság addig ne döntsön, míg a pénzügyi előterjesztés el nem készül. Papp Simonnal kellene megcsináltatni.

**1919. III. 4. kedd.**

Réz, Krippel, Spissák elutazott Sopronba. Lichner [József irodavezető, dr. Szilas A. Pál okl. bányamérnök, prof. édesapja] jött Selmecről. Rektor internálásra ítélve.

**Csorba** (titkár) tanácsosnál a műegyetemen. Helyettesítéskor a törzsfizetés 60 % jár miniszteri rendelet szerint idegeneknek (más kereseti forrást nem élvezőknek); ezt szokták megajánlani Műegyetemen alkalmazott részére 30 % (de ezt nem alkalmazzák).

Parallel előadásoknál óránként és félévenként 300 – 400 K.

**Lichner.**

**1919. III. 5. szerda.**

Böhmnél a fegyverszüneti bizottsághoz az előterjesztés elmegey. **El-látmány** elintézés alatt Kerntler 150000, 200000 működési pótlék. Altisztek, hallgatók bérszámla állás aláírva.

**1919. III. 6. csütörtök.**

Reggel nem kapunk kávé: a pincérek sztrájkolnak a borraivaló rendszer ellen.

Héjas Kálmán telefonbeszélgetésre hívta fel Rézt. Pukác interveniált a 30 internált főiskolai hallgató ügyében.

Szász számvizsgálónál. Elintézendő ügyek: 1) **Halász** [Ernő] **államvizsga terminus**. Két sürgöny ugyan ez ügyben. 2) **Vály** kérvénye: 1914-ben betegség miatt záradékolta indexét.

\*

3) ... Du. 2 kor Héjasnál. Arató beszélt Sopronnal.

\*

Du. 5 ½ Héjasnál telefon összeköttetést kért Sopronnal.

\*

Bertalan Sopronba lehetne küldeni, Kaán tegnap küldött oda egy erdészhallgatót. Tuzsonnál helyettesítés 50 %-a a törzsfizetésnek.

**1919. III. 7. péntek.**

**Agenda:** reggel 9 kor Héjashoz.

\*

**Telefonüzenet** a rektortól.

\*

7) Bertalan mehet Sopronba, mint menekülő. 8) Lichner és Vető [János] az iroda felszereléssel, Finkey [József] menjen mielőbb Sopronba a rektor holmijaival.

\*

**Böhmnél.** A rektor telefon üzenetét átadtam.

1) A dezinficiálás s átalakítás költségeit tudomásul vette, de várja a költségvetést a rektornak adott utasítás szerint.

**1919. III. 8. szombat.**

15 190 sz. rendelet Selmecre is leküldendő.

\*

**Böhm:** a rektor részére adott utasítást Selmecre is meg kellene küldeni a Népbanknál folyósított 100 000 K hitel felhasználására.

\*

Pantó Dezső referál soproni kiküldetéséről.

**1919. III. 9. vasárnap.**

1) Az átalakítás engedélyezve a könyvtár és a padláslakás kivételével.

2) A kapust csak napibérrel lehet felvenni, a számfeletti állások nyugdíjasok részére vannak fenntartva, üresedés esetén felvehető lesz.

3) Laszka szerelő itt van, holnap megy Sopronba.

4) A tartozási kivonat, tanárok ügyében eljárnak.

5) A bélyegzőt megrendeltem.

6) A hallgatókat igyekezettek internátusszerűen ellátni, a 40 Koronának elégnék kell lenni.

7) Referata íveket küldenek.

\*

**Gála** segédkertész jöjjön Selmecről.

**1919. III. 10. hétfő.**

**Aratónál:** akták átadása, referálás Pantó üzenetéről, fegyverszüneti bizottság. 60 K (Kaán).

**Lichner** megjött.

1) Gála sürgősen jöjjön.

2) 3 pár ló eladhatók a katonaság 1 pár ló, a földügy elvileg hozzájárul.

3) **Fehér D.** a katonai reál parkja a botanikus kertnek. Jelentés jön.

4) A pótsemesterek hallgatói[t] Sopronban jelentsék.

5) **gáz és víz** dolgában oly rossz, a szivattyú és víztorony felállításával lehetne ideiglenesen segíteni.

6) A **katonák** 15-re ígérték kivonulásukat, de valószínű '20 is lesz, mire elvonulnak, s így a takarítás csak később kezdődhet'.

**1919. III. 11. kedd.**

Rektorral közölni telefonon:

1) **Széki** és **Gála** kiküldetésére a rendeletet Lichner elvitte.

2) Egy pár katonaló megvásárlására sikerült megnyerni Böhm hozzájárulását.

3) Helyettesítés.

4) Fischer b[ánya]tanácsost ideiglenesen 40-50 K. napibérrel ott lehetne alkalmazni, míg a fém pénzverő is elhelyezést nyer.

5) Igényjogosultságot megállapító bizottság.

\*

**Schlesinger** nézze meg, mely ládákban van írógép, s 2-3 db-ot küldjön Sopronba.

\*

1) **Kvesztura** szervezése: műegyetemi szabályzat (ügyviteli).

2) **Vörös Kereszt** központjából (Honvédelmi miniszt. mellett) 200 ágynemű, és az internatushoz szükséges felszerelés 250-300 emberre.

3) A menza részére (250-300) a felszerelést Benkó vállalja de aztán átadja a főiskola kezelésbe.

4) Beszerzési csoport Székivel az élén.

5) A **kantinos**: Pirényi őrmester altiszt – nem vehető fel.

6) A tanárok elvonulásánál francia tiszt.

7) Az átalakítás.

8) Villany felszerelési költség ez idő szerint nem küldhető.

9) Férfidíjnok Réz-től felhozandó.

\*

**K a á n** 1. A 60 Korona működési segély. 2. (egyenrangúsítás 1/3 – 2/3 ...) **Vörös Kereszt** átírása.

\*

**Pesti Kereskedelmi Bank**: Hadügy: **Lutz**: elvonulás siettetése Fegyverszüneti b. Tombor alezredes.

\*

**Kaán** államtitkárnál kértem, hogy 1) a 60 Koronát, a menza segélyét beszélje meg Grünnel és a Vöröskereszti 200 ágyneműt. **Aratót** a rektorral való telefon megbeszélésre kértem. **Lutz** alezredes helyettesénél (Attila körút 10) kértem a Károly laktanya kiürítésének sürgetését, holnap telefonon teszi meg, holnap után érdeklődjem nála.

\*

**Tombor Jenő** alezredes Hadügyminiszt. II. emelet.

1919. IV. 8-án **Vitális István** Selmechbányán a tanácsulésen közel nyolcheti távollét után beszámol a budapesti működéséről. Erről **Hiller István** által idézett (3, 19) április 12-én kelt jelentése, valamint **Lichner József** 1954-ben kelt kéziratosa beszámolója (5) is tájékoztat.

#### **1919. IV. 10. csütörtök.**

Reggel ½ 6-kor indulás Ipolyságra. Rác ½ órát késett. Pompás idő. [Hont]Németiben, etetés Szegedinnél. Ipolyságra 12.10 p. Kettős spanyol lovasfal a hídon. Az útlevelet láttamozni kell a katonai parancsnoknál. ½ 2-kor sikerült. Át a hídon. Rác lemaradt a vonatról. Affér a kalap miatt. Este 6-kor Pesten. Vadas reggel megy.

#### **Ismét Budapesten.**

#### **1919. IV. 11. péntek.**

Reggel tájékozódás Takáts: jobbnak tartották a ... frakciót elhalasztani, most a vizsgázás a legsürgősebb.

Böhmnél: Engländer 600 000 K. segély + felszerelés.

\*

**Kaán** megígéri az áthelyező rendelet kiadását.

#### **1919. IV. 15.**

#### **Aratónál.**

Du. Grün az áthelyezési aktát aláírta.

#### **1919. IV. 16. szerda.**

#### **Tettamanti [Jenő].**

Ki legyen megbízva a selmeczi érdekeltek képviselésével. (a költözökös).

Fehér: megengedik Pozsonyig a szállítást.

#### **1919. IV. 17. csütörtök.**

**Aratónál:** áthelyezési aktát átvette.

#### **1919. április 20. vasárnap.**

A **belügyi népbiztosság** hasson oda, hogy a soproni direktórium az ifjúságot a városban helyezze el sürgősen, mert április 28-án a kurzusok **feltétlenül** megkezdődnek.

\*

A kiragadott szemelvényekből is kitűnik, hogy a főiskola elhelyezésével kapcsolatos fáradozások mennyi utánjárását és megpróbáltatást igényeltek. Az új hely kiválasztásában sem a minisztériumok felelősei, sem a professzorok nem mindenben értettek egyet. Jellemző, hogy a minisztertanács 1919. február 17-én már *Sopron* mellett döntött, de ezt követően még a gödöllői elhelyezéssel is foglalkoztak.

*Mihalovits János* az 1923/24. évi tanévnyitó rektori ünnepi beszédéből (8) idézem a következőket: „*Nem egyszerű lakáscserét jelentett az a székhelyváltogatás, sőt inkább olyan volt az, mint*

*mikor ősei kuriájától búcsúzik az önhibáján kívül birtokavesztett földesúr. Elhagyni kénytelen a fekete rögöt, melyet vérbeli nemzedékek átörökített vonzalma erkölcsi kinccsé avatott; a táj lakóit, akikhez családját a történelmi kapcsok és emlékek a kegyeletnek és megbecsülésnek hervadhatatlan fonadékaival fűzték; a kis vidéki társadalmi kört, amellyel a kölcsönösen megértett és átértett hagyománynak tiszteletében és ápolásában lelkileg együtt élt.”*

## II. KÖSZÉNFÖLDTANI KUTATÁSI TEVÉKENYSÉGE

**Dr. Vitális István** a bevezetőben jelzett időszakban végzett kőszénföldtani kutatási tevékenységét részint a naplójában leírtak, nagyobb részt az Országos Földtani és Geofizikai Adattárban (OFGA) található kéziratos szakvéleményei bemutatásával foglalom össze.

**Szakvélemény Ajka – Kapolcs – Tapolca – Sümeg községek között fekvő terület szénelődfordulásairól.** Budapest, 1919. február 11. OFGA, T 1996.

Még az 1918-as év őszén végzett bejárás alkalmával tett megfigyeléseiről készült szakvélemény összefoglalásában leírta, hogy:

*„A fekete szenek felkutatása szempontjából Csékut-Padrag községek környékét tartom figyelemreméltónak. Azon területek értékéről azonban csak geológiai helyszíni bejárás után telepítendő 2-3 fúrás adhat pozitív felvilágosítást. A barnaszemek közül lignit-kibúvások ismeretesek a szóban forgó területen. A lignitkibúvások közül első sorban a Tátika-Kovácsi hegyek környékén levők nyújthatnak reményt bányászatra. Ezek aránylag könnyen feltárhatók. Átvizsgálandók volnának a kaposvidéki lignitfészkek is.”*

**1919. IV. 22. kedd.**

**Pénzügyi Népbiztoság Sopron IV. 18.** érkezett 12 délben.

Sopron közelében azonnal bányászható új széntelepülés selmecebányai főiskola tanárai közbenjöttével megállapítottattott. Kérek azonnal kettő szakértő kiküldését és sürgönyválszt.

Kellner pol. megbízott.

#### 1919. IV. 27. vasárnap.

Böckh engem küld ki a sopronvidéki szén megnézésére. Ha 3 km távolabb van, anyagihiány miatt most semmit sem lehet csinálni.

Tájékozódik a Récény, Lakfalva, Lakompák és Szikra helységek, valamint az Oswald kápolna melletti kutatóaknákról, illetve szénkibúvásokról.

#### 1919. IV. 29. kedd.

I. **Récény** [Ritzing] 7.7 m kutató akna, Lakfalva [Lakendorf] 5 km.

2. Keletre az aknától 2.5 km-re kibúvás 1.4 m.

3. Északra 241 kotánál 1 km re. (Régi Unio b.) aknájában **állítólag** 50-ben a ligniten áthaladtak.

4. Frank soproni lakos **bemondása** szerint Grabenkreuz ny ra akna 72 m ben széntelepet kaptak 15 m vastag.

5. Oswald Kapelle Lajos aknában szén 2 6 Pontusi lignit Lakompák [Lakenbach].

II. Szikra [Siegraben] pannon lignit Ignac akna közelében 488 kóta lignit 40 cm.

#### 1919. V. 1. csütörtök.

Kommunista ünnep. Komárom visszafoglalása. Du. 3-kor kocsin ki Brennerbe Jónás László b. főmérnök, b. igazgatóhoz. A telep bejárása. 1 telep meddő közbetelepüléssel. Fekü csillámpala steatitos fedő homok 'gestreifter', agyagpala, konglomerát, kavics. A Barbara emlékkőnél... **északi** dőlés 37° csill homok lemezeken. A szén alsó része a „rieselt” **gyúrt** (duzzadás vagy elmozdulás) csuszamlás, lapokkal van tele. A dőlés 10-12 (olykor 20° is). A fedü homoklemezekben diko... **levelek**. A szén lignitszerű, de van fénylő feketeszen is. Markazit – pyrit. Az eddig leművelt két bányamezőt csillámpala-hát választja szét. A szén a csillámpala kis öbleiben képződött. Brennergtől é-ra, az ő és ny brenneri út egyesülésénél (307) a csillámpalán 3 1/2<sup>h</sup> 30°.

#### 1919. V. 2. péntek. (Brennerberg).

Jónással Brennergtől délre a Grubenkreuz felé indultunk el. Az Almos gr. keleti ágában, az 518 kótától ény-ra Haller bányamunkás kis szénkibúvást mutatott: a mediterrán parányi öblöcskéje ez a csillámpala között. A széntelepecske úgy látszik, dny felé dől, tehát a brennergivel ellentétesen. Az 518. kóta dk. oldalán bedőlt tárót mutatott Haller, a hányón széndarabokkal. „Pözl-Stollen” vagy 60 évvel ezelőtt hajtották ezt ca 20 m-re. Itt a mediterránnak egy olyan öble kezdődött, melyet a geol. térkép nem jelez. Haller még egy kis kutató gödröt mutatott szén-



nyomokkal, a fedőben szürke márga és csillámos homoklemezek. (Glück, Geld u. Geduld, ha a 3-ból egy hiányzik, abba kell hagyni a kutatást).

A geol. térképen ki nem jelölt mediterrán öblöt az 518 kótától ddk felé a 306 kótán át a nyéki völgyben nyomoztuk ki. Az öböl ny.-dny szegélyén a Grubenkreuz (512) csaknem Kronbergig csillámpala a kdk szegélye a 496. kótától az Oswaldi kápolnáig ugyancsak csillámpala. Ennek a hosszú mediterrán öbölnek a nyugati mellék öblében, a 420 kótával szemközt, a kutatóaknácska hányóján szén darabocskák hevernek. Természetesen az öböl mentén bárhol felnyitható a szén.

A Kronbergen át beolvad ez az öböl a nyugati nyílt mediterrán üledékekbe. Sopronnyék felett, a 316 halomháton lajta mész következik, lithothamniumokkal, Pectenekkel, Ostreákkal. A 316. kótától délkeletre, a dombhát lábánál kis kutatógödröt mélyesztett volt Frank ca 6 m-re, a kék márgás agyagban (talán grundi szintig) lignit-nyomok. Kutatás nyomai láthatók a keletre fekvő kis patak ny. partján is lignitdarabokkal. Mindez felső mediterrán lignit. Innen észak felé vezetett bennünket Haller az Oswaldi kpl. mellé (ahol Frank állítólag 78 m mély? aknát nyitott s 15 m. vastag barnaszénelt). Mediterrán kavicsos-homokos agyagon vezetett az utunk. Az akna az Oswaldi kpl-tól ca 400 m-re, keletre fekszik. Haller szerint mintegy 60 évvel ezelőtt árták. Hányója sokkal kisebb, semhogy 78 m mély lehetne. A hányón lignit és barnaszén dbok hasonlók a brennbergihez. Megvan a „gestreifter” is további zöldes homokos agyag s szürke breccsás konglomerát. A szén a mediterránnak egy szűk csatornájában képződött, a csatorna északi partján a csillámpala a geol térképen is jelezve van, a déli parton mi leltük meg.

Innen Sopronnyék felé mentünk ény ról jövő patak mély völgyében dőlés mentén követtük a felsőmediterrán, a szarmata és a pontusi üledékeket. A rétegsort a patak alján verhenyes csillámos-márgás homokkőlapok kezdték meg  $11^{\text{h}}18^{\circ}$  dőléssel. Felette lazább homok és kavicsos homok. Lejjebb a homokkő meszesebb lesz s kavicskonglomerátumba megy át Pectenekkel, Conoclypeusokkal, Scutellákkal etc. Majd lajta mész következik  $11^{\text{h}}20^{\circ}$  dőléssel. Pholadomya, Pecten, Ostrea, Anomia, Conus, Turritella, Cardita, Tellina etc. sp.ekkel. Erre Nyéken **szén murvás** szarmata homokos agyag s kavicsos homok települt. Sopronnyéken ny. felé haladva át a házak megett szarmata mész, a nyugati Z.O.-nél pontusi aprókavicsos, csillámos zöld agyag.

A 295 ény-dk. dombhát szarmata durvamész, homok, homokos kavics, meszes agyagból áll. A dk. végén  $10^{\text{h}}20^{\circ}$ , a durva homokban, a kőfejtőben  $15^{\text{h}}14^{\circ}$  és  $13^{\text{h}}11^{\circ}$  a dőlés az utolsó kitűnő mészkőlapon mér-

ve. *Cardium obsoletum*, *Tapes gregaria*, *Ervilia podolica*, *Cerithium*, *Trochus* és különösen *Hydrobia* kőmagvak vannak benne tömegesen.

A szarmata fekvőjében felső med. meszes agyag, lajtamész, ny-ra kavicsos agyag, ny-ra lajtamész következett a Rabenkropf tetején, aztán zöldes homok, az Rkr. összesen Ritzing felé (délnek) futó patak völgyében a kavicsos homok közti kavicsokgl. padon  $11^{\text{h}} 20^{\circ}$  dőlést mértem. Tovább északra van az Angerwald... Rabenkropf között egy bedőlő akna a 441 kotánál, melyet az *Unio* mélyített ca 50 évvel ezelőtt a hányón jó lignitdarabocskák.

Végül az Angerwald é-i lábán telepített újaknát néztük meg. Meglepő, hogy benne a rétegek átdőlnek (észak-dél) s bár a „gestreifter” mutatkozott, széntelepet 160 m mélységig nem letek. A kvarcitban benyomott lignitdarabocskák talán a „.....” dbja. Valószínűleg vető okoz zavart, csuszamlási lapok jelzik ezt. Mindenesetre a csillámpaláig kell mélyíteni.

### **1919. V. 3. szombat.**

Reggel  $\frac{1}{2}$  9-kor kocsin be Sopronba. Du.  $\frac{1}{2}$  3-4 geol II. [előadás] 4-7 (ig) az első soproni tanácsülés. (19).

**Vitális István** 1919. április 8-i utolsó selmecbányai tanácsülésen elhangzott beszámolójára (melynek jegyzőkönyve nem került be a Tanácsülési jegyzőkönyvbe) (18), **Réz Géza** május 3-án, az első soproni tanácsülésen reflektált, melyre **Vitális István** kontra-reflektációkat is elmondott (19).

**A Cserhát-Mátra-Bükkalji lignitek.** Salgótarján, 1920. január 4. OFGA, T: 9940

Térképvázlaton: 1. 'Déli (gödöllői) terület' szén vagyona ismeretlen, 2. 'Nyugati terület' szén vagyona 1 milliárd q, 3. 'Keleti terület' szén vagyona 3 milliárd q.

**Jelentés a budakalászi-pomázi szénmedencéről.** Salgótarján, 1920. január 4. OFGA, B II.5.

„Nyomós ok van tehát feltenni, hogy a budakalászi medencében, 100-120 m mélységben az eocénkori széntartalmú rétegek is meg vannak.”

**Szakvélemény a noszlopi szénelőfordulásról.** Budapest, 1920. február hó 8. OFGA, T: 9998

„...feladat: a szén minőségére és mennyiségére vonatkozó véleménye. ...minősége: a Várpalota, Rózsaszentmárton, Szücsi és Gyöngyös környékivel azonos. ...egy évre 90.000 q szén kitermelése esik, 260,000 – 500,000 q feltárt és felkutatott szénvagyon 3-5 évre biztosítja a termelést.”

**Jelentés a Pestvidéki lignitelfordulásokról.** Salgótarján, 1920. február 21. OFGA, B III.2.

„3. Budapest közelében *Rákoskeresztúr* az első község, amely a lignitszén telepek szempontjából *komolyabb figyelmet érdemel.*”

„...*figyelmet érdemlőnek tartom Pécel – Rákoscscaba – Rákoskeresztúr és Nagytarcsa határában a szénkutatói és kiaknázási jog biztosítását lehetőleg csendben s feltűnés nélkül.* Hangoztatom, hogy még nincs semmi pozitívus adatom, hogy Pécel – Rákoskeresztúr között a lignittelepek művelésre érdemes vastagságban meg vannak-e, de a fedőrétegek feljogosítanak annak föltevésére, hogy meglehetnek.”

**Jelentés a kislödi szénterületről.** Budapest, 1920. március 3. OFGA, B IX.3.

Levél: „Nagyságos Deszberg Antal... Vezérigazgató Úrnak” „... a **kislödi** területtel **érdemes** foglalkozni.”

„A szóban forgó terület, a mennyire a térkép segítségével megállapíthattam, az **ajkai** krétakorú **fekete szenek típusához** tartozik.”

**Előzetes becslés a cserhát- és mátraalji lignitszén mennyiségéről.** Salgótarján, 1920. március 25. OFGA, T: 9959

„**Összefoglalás:** a fentiek szerint a társulat érdekerületeiről 50 éven át a Cserhát hegység aljáról évi 20 és a Mátra hegység aljáról évi 60-100 millió, vagyis együttesen 80-120 millió q lignitszén termelhető, ha kellő mennyiségű bányanyag, emberi és géperő áll zavartalanul rendelkezésre. Valószínű azonban, hogy a termelés az évi 100-240 millió q-t is elérheti, ha az egész 10 km széles produktívus terület fejtés alá kerül.”

**Jelentés. Gyöngyöstarján, Gyöngyös, Visonta, Markaz és Atkár községek lignitszén területének megszerzése ügyében folytatott tárgyalásokról.** Budapest, 1920. április 2. OFGA, T: 9958

„Gyöngyöstarjánban van feltárva a viszonylag **legjobb és legvastagabb** lignitszén.”

„Ismételten hangsúlyozom, hogy Visontán is a Borhy-féle 648 kat. holdnyi birtok szénjogának a megszerzése a **legeslegfontosabb.**”

„Abasár-Markaz között az úttól északra **köves legelő,** délre gyenge **szántóföld** van: **ott tehát nem kell számbavehető** kártérítéssel küzdenie a bányászatnak.”

**Jelentés a Becske és Szanda községek között levő barnaszén előfordulásokról.** Salgótarján, 1920. április 22. OFGA, C I.10.

„**Összefoglalás.** A Szanda hegy – Kisbükki **déli** oldalán Salgótarján-nagybáttonyi típusú s mintegy 80-120 cm magas barnaszén kibúvások ismeretesek s remény van arra, hogy ez a barnaszén réteg legalább öt

kilométer hosszú és 1.5-2 km széles területen rejtőzhetnek a fedőrétegek alatt. E lehetséges szénvagyon megszerzése végett szükséges volna 1. Schréter-Vizi-Frenyó nagybirtokosok területére a szénjogot megszerezni. 2. Szanda-Terényi községek körjegyzőjének közreműködésével a többi kisbirtokkal is szerződést kötni. 3. A szerződések megkötése után a Szandahegy-Kisbükki déli oldalán részletes geológiai bejárás alapján 2-3 kutatófúrást lemélyíteni. 4. Becske-Szanda községek területén kívül kiterjesztendő volna az érdekszféra északkeletre a kiskéri (Parlag pusztai) bányaterületre, melyet állítólag meg lehet szerezni és délre Berczel-Acsa községek területére, ahol Salgótarján-nagybátonyi típusú barnaszén **fedő** rétegei vannak a felszínen. Az itt felsorolt barnaszén területek megszerzése egyik életérdeke az újonnan alapított Hatvanvidéki szénbánya részvénytársulatnak, amelynek lignitterülete a szomszédságban fekszik.”

**Jelentés a nagykovácsi szénmedencéről.** Salgótarján. 1920. április 24. OFGA, B I.3.

„**Ajánlat.** Figyelemmel kísérendő a Budapestvidéki Kőszénbánya Részvénytársaság nagykovácsi mélyfúrása és siker esetén, ha egyéb tekintet nem akadályozza, tárgyalás kezdendő a gróf Tisza István-féle nagybirtok szénjogának megszerzésére.”

**Jelentés a karancseszi szénterületről.** Salgótarján, 1920. április 24. OFGA, C III.13.

„**Ajánlat.** A Weissenbecher-féle kis kiterjedésű (238 + 48 hold) birtokkal csak abban az esetben tartom érdemesnek foglalkozni, ha a társulat kiterjeszti érdekerületét a Karancseszi-Karancsberény-Ipolytarnóc-Litke községek között fekvő 10 km hosszú és 4 km széles oblungumra. A mai konjunktúrák mellett gazdaságosnak látszik 50-70 cm vastag barnaszén lefejtésével foglalkozni. Az egész terület magyar földre esik s valószínű, hogy jelentős bányaipar fog ott kifejlődni.”

**A borsodvármegyei, bánfalvi Vladár-féle birtok szénelőfordulása.** Budapest, 1920. június hó 21. OFGA, B XV.26.

„A Vladár-féle birtok barnaszéne **konjunktúra**-szén, 2800 kalóriás, 25-30 % vízzel, 18-20 % hamuval, **túlságosan terhes szerződést nem bír el**, mivel ilyen, sőt kedvezőbbben fekvő barnaszénterület elég sok van még lekötetlenül Borsodban.”

**Jelentés az ugodi szénelőfordulásról.** Sopron, 1920. július 21. OFGA, B XI.1.

„**Összefoglalás:** Pápaugod és Homok-Bödöge határában krétakorszakú feketeszen van, de a produktívus terület szénjogát 50 évre a M.Á.K. kötötte le. A szomszédos községekben állítólag nincs lekötve a szénkutatási jog. Megbízás esetén készséggel érdeklődöm ezen területek iránt.”

**Szakvélemény Csordakút-pusztá szénterületéről.** Sopron, 1920. július 29. OFGA, V IV.1.

1920. július 3-án érkezett Csordakútra, a korábbi szakvélemények figyelembe vételével és helyszíni bejárása alapján leírja, hogy „Erre való tekintettel érdemesnek tartom **Csordakút** pusztán kutatófúrást mélyeszteni le, sőt a magam részéről ajánlom, hogy Bicske község területéből **Kis- és Nagynémetegyháza** pusztá, továbbá Tükrös major és Csabdi község egész területének szénjoga szereztessék meg. Sőt indokoltnak tartom Máty község határából a szénjog megszerzését Eszti major és Nándor pusztá területére is kiterjeszteni.”

Ez volt a kezdete élete legnagyobb szakmai eredményének: a nagyegyházi-csordakúti barnakőszén-medencék felfedezésének. Részletesen lásd Vitális István (13, 14) és Gerber Pál – Jáki Rezső – Sóki Imre (2) közleményeiben.

**Szakvélemény Gyermely és Szomor községek esetleges szénelőfordulásáról.** Sopron, 1920. július 29. OFGA, V III.10.

„1. Geológiai viszonyok. 2. A terület szénjogának megszerzése. 3. Kutató fúrás.” leírását követően megállapítja:

„Az első kutatófúrást Gyermely község északi szélén ajánlom. Ha ez a fúrás sikeres leend, a további kutató fúrások kitűzése a fúrást vezető bányamérnökre bízható.”

**Szakvélemény a Serényi István gróf örökösei tulajdonában levő borsodvármegyei dédesi és sajtóalgóci birtokok esetleges szénelőfordulásáról.** Sopron, 1920. augusztus 6. OFGA, B XV.34.

#### **I. Geológiai viszonyok.**

Várerdő pusztá és Csillag pusztá

Sajtóalgócz

#### **II. Termelési viszonyok.**

#### **III. A terület szénjoga.** [A leírást követően javasolja:]

„Ha a Tekintetes Központi Igazgatóság a fentiek után is reflektál a Serényi-örökösök területének szénjogára, ajánlatát szíveskedjék mielőbb Dr. Hollender Gusztáv vagy Béla ügyvéd úrhn megtenni (lakásuk: Miskolc, Széchényi utca 35.)”

**Jelentés az óbudai területéről, Csékút - Ajka - Szőc - Halimba - Padrag és Nyirád területéről s a hazai tőzegttelepek kihasználására vonatkozó tervezetről.** Sopron, 1920. augusztus hó 10. OFGA, B X.4.

Rövid észrevételeket tesz az id. és ifj. Lóczy- és Zalányi-féle szakvéleményekre.

**Jelentés a Salgótarján vidékén teljesített geológiai kutatásról.**  
Sopron, 1920. augusztus 11. OFGA, T: 3355

9. *Összegzés.* „Az elmondottak alapján a somosújfalui, a karancsberényi és a mátraalji szénterületek érdemelnek figyelmet, minthogy a mai szénínségben azokon a területeken rentábilis bányászatra van kilátás.”

1919. év őszén Eisele bm. úrral bejárta: Bárna, Óbást, Vecseklő, Tajti, Czered, Somosújfalu, Karancsberény, Nagybátony, Maczonka, Dorogháza községek szénterületének nagy részét. Jelezte, hogy még minő geológiai kutatásokra vona még szükség.

*Szakvélemény a Budakalász-csobánkai és a Pomáz-szentendrei medence szénelőfordulásáról.* Sopron, 1920. augusztus 12. OFGA, B II.8.

Leírta, hogy „az első kutatófúrást a csobánka-budakalászi medencében javasolja lemélyíteni.” „200 millió q szénvagyonra volna kilátás.”

Az elmondottakból kitűnik, hogy minden szabadidejét feláldozva, rövid idő alatt, fáradságot nem ismerve, számos területet bejárva, milyen körületekintően és lényegretörően írta le megfigyeléseit és ajánlásait, egyaránt szem előtt tartva a megbízó, a felhasználó, valamint a tulajdonosok érdekeit. A kiragadott szövegrészek szakmai nyelvezete is figyelemre méltó.

### III. EGZISZTENCIÁLIS ÉS CSALÁDI VONATKOZÁSOK

**1919. II. 23. vasárnap.** Reggel Sanyival beadtuk a kérvényt az Eötvös Kollégiumba. Az igazgató épen készült Eötvöshöz. Elkísértük. Ebéden Böckhéknél [Böckh jelezte] „osztályvezető leszek min. tanácsosi címmel”. Délután **előterjesztés szerkesztése Szendéhez.**

**1919. V. 5. hétfő.**

Megérkezett az első selmeczi transport [Sopronba] 1. Vadas [Jenő] (feleség, lány), 2. Krippel, 3. Jankó (feleség, lány + Pattanyusné), 4. Kövesi Ferenc és családja, 5. Roth és családja, 6. Rónai [György] és családja és más alkalmazottak. Csak a szivarokat vették el. Kedden indultak és hétfőn érkeztek (Berzencén késtek mozdonydefektus miatt 1 napot, P[árkány] Nánán 2 napot, a fuvarlevél miatt, Győrben 1 napot).

**1919. V. 6. kedd.**

Kövessi Ferenc nincs a lakással megelégedve. Hain 7 gyerekkel a vasúti kocsiban hál, mert nincs lakása. Vadas szerint Réz Ferkónak kel-

lett gondoskodnia az altisztek lakásáról, Réz Ferkó a felelősséget Gellertre toltta, akit 3 nap óta nem látott!

Ne utazzanak: Fekete [Zoltán], Szentistványi [Gyula], Láng [Károly], Tettamanti, Vitális. Boleman [Géza] a feleségére bízta.

#### **1919. IX. 13.** [Budapesten]

Tóth Lajos h. államtitkár. A menekülteknek nem adnak fizetést, a kiutasítottaknak segélyt adnak, a régi fizetésre előleget adnak. Pénz nincs; 500 millió van, de az O.M. Bank a Kormánynak nem akarja azt kifizetni, minthogy az entente nem ismerte el. A bevétel roppant csekély (a sójővedékből 5-6 millió havonta, a paraszt adót nem fizet!), a kiadás nagy. A tisztviselők közül elbocsátják azokat, akiknek még nincs 10 évi szolgálattuk, az 55 éven felülieket nyugdíjazzák. Mindenki iparkodjék maga gondoskodni ellátásáról. Az állam koldusbotra jutott (Böhm szavai Neuschwanerhez, Scholtz-hoz, kik Besztercebányáról jöttek s elhelyezést kértek). Délután Walekkel a p.ü.-ben a jelentést írtam. Böckh-kel a Víg jogászhoz. Este Ulbrickhoz: féljegy lebélyegezve.

#### **1919. IX. 14. vasárnap.** [Indulás Selmece]

Reggel 8.35 indulás a ny.p.udvarról Vácra, Vácra Balassa Gyarmatra. Román vizsgálat nem volt. Gyarmaton ebédért 1 fröccsel 37 Koronát fizettünk. Találkozás Rosenfeld Idával, ő szerzett igazolványt. Én Bálint gyógyszerész anyjával utaztam Julius Braun néven. A legitimáciát már Gyarmaton kezdték követelni, mi hátsó kocsiban ültünk s közvetlenül [Nógrád] Szakál előtt, a demarkációs vonal előtt került ránk a sor. Losoncra éjjel után indultunk a katonai gyorssal, újra igazolvány vizsgálat és az állomáson csomagvizsgálat. Berzencéről gyalog haza [22 km].

#### **1919. IX. 15. hétfő.**

Du. Wodráska az 1000 Koronáját tudakolta Kartalék a transzportot. Boleman és a felesége: Készek elutazni, de jobb szeretnének itt maradni. A család itt marad, B. jön velem. A könyvéből élnek.

#### **1919. IX. 16. kedd.**

Dr. Walek [Károly], Tettamanti: Tettamanti családja itt marad Lángékkal, T a rendőrségen sem jelentkezett, mert itteni lakos, Walek ingadozik, a család itt maradna, de nincs pénz. A (segély) mert pénz kevés, egyéb forrás kimerülne, az új 100 000 K állítólag itt van (?). Biz erről megfeledeztünk Pesten! Du. Barlayné: 3 okból akar elmenni. 1. lakás, a kincstári lakást a cseh tisztviselő csak tavasszal foglalja el, addig ott maradhat, ha új tisztviselő jön, 2 szobába húzódik. 2. Manzi állást keres, a másik két gyereket gimnáziumba kell beiratnia, 3. nincs pénze s így aligha lesz képes tavaszig kihúzni. Kér Sopronban 1 bútorozott szobát.

**1919. IX. 28. vasárnap.** [Indulás Tarjánba]

Hajnalban indultunk Selmecről Tarjánba. Roth Flóris igazgató sürgöny... Fülekeig akadálytalanul... meg kellett halni... a vonat... óta nem jár.

**1919. IX. 29. hétfő.**

Fülekről Tarjánig 240 Korona a kocsí, gyalog mentem hát [22 km]. ½ 1 kor értünk a sínek mentén Tarjánba. Csak Somosújfalú szélén a vasúti állomás előtt nézték az igazolványt. Roth Pesten, Eisele [Ottó] ...Selmecre ment. Boleman is. Kár, hogy nem találkoztam velük. Minthogy Wagner [Zsigmond]...

**1919. IX. 30. kedd.** [Indulás Pestre]

Hajnalban 5.20 Pestre. Az igazolványt a románok Terenyén nézik, azután Hatvanban, ott én is lebélyegeztetem az arcképest. Este 6 órakor értem Pestre Karcsinál szálltam meg. Rothnak Baross utca 43. lakásán levelet hagytam. A sógorral vacsoráztam.

**1919. X. 1. szerda.** [Budapesten]

Reggel Rothnál. Bejárandó területek:

1. **Bárna** községtől nyugatra a Nádas völgy szénkibúvása.
2. **Cered** község környéke (Petraschek s z é n f e d ő t l e t).
3. Inászó – Zagyvaróna közt az egész fekü-e?
4. Van-e oligocén szén?

Délelőtt Reimann [Ernő] höz: nem tölthetjük a telet Selmecen de ő szeretne odalátogatni.

A műegyetem s egyetem bezárva. Böhmnél: **26 981.** az új főiskolai tanácsot nem ismerik el. **2519.** a beiratás márc. 1-ig elhalasztva; a jövő tanév márc. 1. kezdődik s aug. + szept. felhasználásával 8 hónap alatt két 4 hónapos semester lesz. Vizsgák addig is lesznek. Elhelyezésről a tanárok meghallgatása után, a székhely kérdés megoldására. Két tanár megbízott választandó. **2532** októberre 250 000 K kiutalva.

**1919. X. 2. csütörtök.** [Indulás Tarjánba]

Utazás Pestről Tarjánba. Fekete Zoltánnal. A Keleti p. u. **hosszú** román pecsét = az alsóbb vonatú félárújeggyel! Kisterenyén kitértem.

**1919. X. 12.**

[Selmecre utazik, két napot ott tölt.]

**1919. X. 14. kedd.**

Hajnalban elutazás Selmecről Tarjánba. Losoncon kocsí nem vár. Vasúton 6 órakor este Fülekre, ott meghálás.

**1919. X. 15. szerda.**

Reggel 9 10 kor Tarjánba. Füleken, az állomáson igazolvány vizsgálat. Somoskőújfalun pénz- és csomagvizsgálat – de semmit sem vettek el.



**1919. XII. 23. kedd.**

Reggel Eisele ideadta az igazolványt. Sajnos a mosakodás miatt lekéstem a gyorsvonatról, gyalog Fülekre [22 km]. Onnan 7.22 (4) Zólyomig, onnan 1.40 tovább. Reggel 10-kor Selmece.

**1919. XII. 24. szerda.**

Délben hazaérk... Etus 57 kg.  
Este Bolemanék elhozták a térképeket.

**1919. XII. 25. csütörtök.**

Egész nap itthon [feleségével] Etussal.

**1919. XII. 26. péntek.**

Itthon Etussal. Királyék, Tettamantiék látogatása. Tettamanti szeretné, ha külön helyeztetnék el a főiskola, nem a műegyetemmel kapcsolatban.

**1919. XII. 27. szombat.**

Biztosítás: hol fizessek, hol van ügynökségük Cseh-szlovák területen? (Pozsonyban?)

**1919. XII. 28. vasárnap.**

Délelőtt Földes – Lencső – Barlay. du. Király, Tettamanti, Láng.

**1919. dec. 29. hétfő.**

Legitimácia Losoncig, és Wagner részére Fülelig. Takarékbetét ki 300 K. Gyerekek rossz ruhát, Karcsi ne jöjjön, mert besorozzák. Sanyi is sor alá kerül.

Boleman nem enged kicsomagoltatni semmit. Zimmermann komát továbbra is megtartja (Réz Böskét nem veheti fel).

**1919. dec. 30. kedd.**

Reggel már ½ 2 kor felébredtem s aztán már alig aludtam valamit. Reggel ½ 6 kor felkeltünk. Etus teát főzött s 6 órakor kiballagtam az állomásra. 7 után indultunk s Berzencén vártam du. 6-ig (a 3.44 helyett) a gyorsvonaton Fülelig nem kértek igazolványt. Ott fűtetlen szobában háltam.

**XII. 31.**

Reggel 8 kor kellett volna a kurirvonatnak indulnia, de csak 10 óra után ment. Alaposan átvizsgálták. Útlevelem rossz, csak a miniszt. által engedélyezett útlevél jó, de azért átengedtek. A hátizsákomat teljesen átvizsgálta a csendőr. A cukorkákat kifogásolta. Útitársamtól a cukrot, sőt dohányt is elszedte; a ruhámat, zsebeimet is átkutatta. A térképet nagyon nehezen hagyta nálam. A leveleket nem bántotta (a zömét az alsó nadrágzsebben nem vehette észre). Somoskőn a cseh szemlészek tudomásul vették, hogy már áttestem a megvizsgáláson. Tarjánba 11 kor ér-

keztem. Eisele Ottóné forró teát, süteményt adott. Estére... Róth még nincs itt.

### **1920. II. 13.**

Utazás Selmece. [**péntek**] Simán ment minden.

### **1920. II. 14.** [szombat]

Wagnernél. Fekete betétjét megpróbálja lebélyegeztetni. A részvényt stb. majd, ha a határ megnyílik, rendezni lehet.

### **1920. II. 15. Vasárnaptól II. 18-ig** betegen Selmeceen.

### **1920. II. 19. csütörtök.**

2 óraker du. indulás Selmecekről (Banská Štiavnica), Hornka [Hronská] Breznícáról gyorsvonattal  $\frac{1}{4}$  5 kor.” „Losonc Fülek között civilek csomagvizsgálatot tartottak. Útlevelet is kértek. Füleken nem várt kocsi. Szerencsémre Ragyolcig kocsin mehettem. Onnan gyalog 10 óraker értem Tarjánba [14 km]. Csak Somoskőújfalun tartóztattak fel. A szivar jótékony hatású volt. Csak felületesen vizsgálták a hátizsákomat. Sanyit már ágyban találtam.

### **1920. II. 20.**

Salgótarján. Sztrájk volt s így a direktor sem volt sehol. Visonta tőlünk tette függővé a tárgyalást. Selmece távirat ment: mikor jövök? A Népbank távirata még nem érkezett meg. Távirat ment a Népbanknak.

### **1920. IV. 3. szombat.**

Reggel indulás Szolnokra, onnan 12.00 délben kellett volna a vonatnak Mezőtúr felé menni, de nem ment. Teherrel Szajolig. Onnan gyalog Mezőtúrra [31 km]  $\frac{1}{2}$  8 kor ott. Megháltam a vasúti (Kossuth) szállóban.

### **1920. IV. 4. vasárnap.**

Reggel kis eső. (Édesanyám meglátogatására) 8 kor indultam gyalog Szarvasra [21 km].  $\frac{1}{2}$  12 kor érkeztem meg. Az Árpád-szállóban ebédeltem. Leves 1.50, Malac-sült 25 K. Remek búzakenyér. **Fecske**. Lujzának 1 pár *cipőtalpat*! Este Kerénél: megöregedett, elgyengült. A házat 60 000 K-ért akarják eladni, 40 000 ért újat venni, mert nem győzik a tatarozást, újra kellene fedni. Etus..., Sopronban van.

### **1920. IV. 5. hétfő.**

P o h l n a k dohányt, Lujzának cipőtalpat, cukrot. Mamának adtam 2000 Koronát. 10 kg hájra (á 160 K) és 2 mázsa búzára á 200 K. Kerének adtam 6000 Koronát sertésekre, melyet a mama házi gazdája hizzal feliből. Kerének adtam 5600 Koronát a folyószámla tartozásuk kifizetésére és a ház vételárára (60 000 K.) illetve régi s e g í t s é g e visszatérítésére. Du. 4 óraker indulás gyalog Mezőtúrra [21 km].

**1920. IV. 17. szombat.**

Hajnalban Hatvanból Salgótarjánba. Onnan 9 kor Fülekre. ½ 11 kor (régi idő) tovább gyorsal. Este ½ 6 kor Selmecre.

**1920. IV. 19. hétfő. Selmeczb.**

[Helyi ügyintézők: Népbank, takarékszövetkezet, városháza, költözködés].

**1920. IV. 20. kedd.**

De. ügyintézők. Du. Utazás Selmecről Salgótarjánba. Gyarmat felől sebesültek. Szerencsésen megérkeztem.

**1920. V. 5. szerda.**

Utazás Selmecre. Referálás Rothnak. Átköltözést Wagner előkészíti, csak MÁV a K. K. kocsiba rakodni.

**1920. V. 6. csütörtök.**

Berzencén **Kováts** raktárnok és **Hirsch** pénztáros.

1920. május 6-án a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.

**1920. V. 7. péntek.**

Hurcolkodás a vasúthoz.

**1920. V. 8. szombat.**

De. hurcolkodás. Mérlegelés 4483 kg, kereken 5000 kg, díj Salgótarjánig 520 K. D. u. 2 órákor G[aram] Berzencére.

**1920. V. 9. vasárnap.**

Veszteglés Berzencén. Nincs MÁV kocsi! Főnök ismételt sürgönye.

**1920. V. 10. hétfő.**

D.e. Wagner: sürgöny Fekete Dezsőhöz. Délben K. K. Stadtbahn kocsi. Du. berakodás 5x5 = 25 K. és 5 db szivar. Este 6 órákor indulás Zólyomba. Ott tologatás éjszaka ½ l bor 11 K!

**1920. V. 11. kedd.**

Zólyomból hajnalban 4 órákor tovább Losoncra (8) és Fülekre. 10 ½ órákor. Tóth Lajos 5 napig várt a csere kocsira. Vele Salgótarjánba. Sürgöny Pomázi jegyzőnek. 10 vagonnal vissza Fülekre. Vizsgálat felületes. Rossz éjjelezés.

**1920. V. 12. szerda.**

Reggel 11 kor elutazás Salgótarjánba. Markót nem akarták átengedni. Vizsgálat semmi. Somoskőn vizsgálat semmi. Ebéd Salgótarjánban. Ungvári főnök második vagon adott, Wagner igazgató 20 q szenet. Este Wahlner [Aladár] gratulált az akad. I. tagsághoz. Etus éjjel 12 kor tovább ment Szolnok felé.

**1920. V. 13. csütörtök.**

Karancskeszi.

**1920. V. 14. péntek.**

Hajnalban elutazás Salgótarjából Bpestre.

**1920. V. 15. szombat.**

Reggel 7,10 utazás Bp. Sopron.

**1920. V. 16. vasárnap.**

Tárgyalás Kövesivel: rektorságot el kell vállalnom. Januárban még szabad leszek.

**1920. V. 21. péntek.**

Délben megválasztottak rektornak 12 szavazattal, Tom.[asovszky Lajos] 3, Szentistványi [Gyula] 1, Széki [János] 1 [szavazatot kapott].

1920. július 1-től lép hivatalba!

**1920. X. 10.**

Bányászati közgyűlés Dorogon. **Róth [Flóris]** bányatanácsos, bányai igazgató a soproni főiskola ügyében] 3 kérdést intézett az elnökhöz, melyet **Vitális István**, mint a főiskola prorektora választott meg (12).

„Feleletem frenetikus tapsot váltott ki. Ebéd felköszöntöm nagy hatást ért. Sanyi is ott volt.” „Karcsi vegytanból jóra vizsgázott, élettanból: hétfőn szigorol.”

A bemutatott időszakban szakadatlan utazással Budapest – Sopron–Selmechánya–Salgótarján között ingázik (3. ábra), emellett főiskolai teendőit és az előző fejezetben ismertetett kőszénföldtani kutatásait is végzi. A végleges elköltözésig, nem könnyű körülmények között, még hat alkalommal utazik Selmechányára.

Szinte hihetetlen az a hatalmas lelki energia és alkotókedv, valamint helytállás, amellyel a számos veszteség mellett az előtte álló feladatokat ellátta és megoldotta.

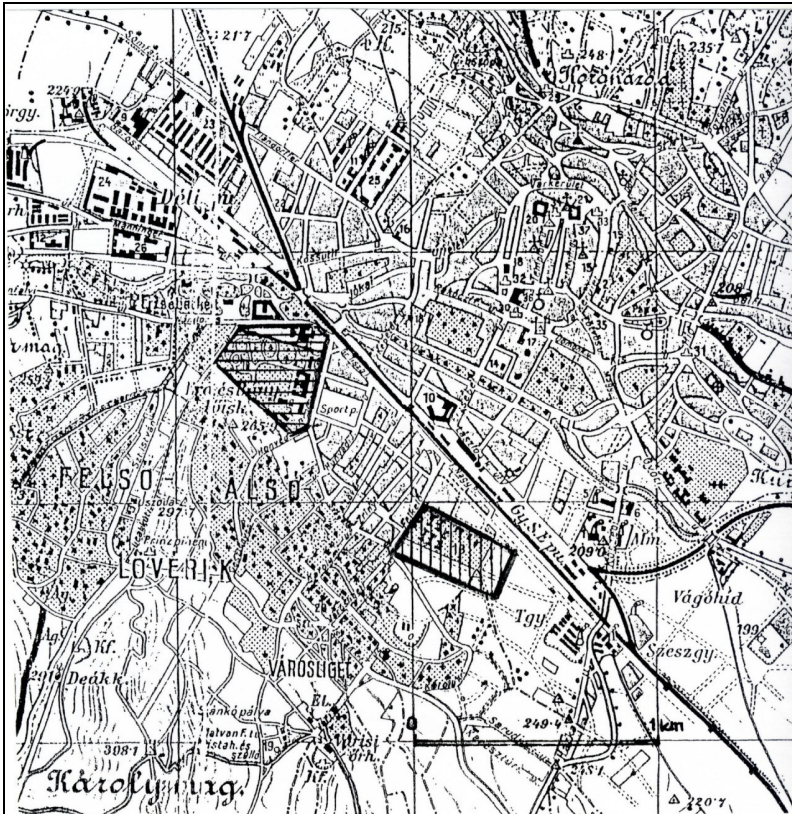
Végezetül itt mondok köszönetet **Molnár László** okl. bányamérnöknek, a soproni *Központi Bányászati Múzeum* ny. igazgatójának és **dr. Zsámboki László** okl. könyvtárosnak, a *Miskolci Egyetem Könyvtára, Levéltára és Múzeuma* ny. főigazgatójának a jelen tanulmány elkészítéséhez nyújtott értékes segítségükért.

## Irodalom

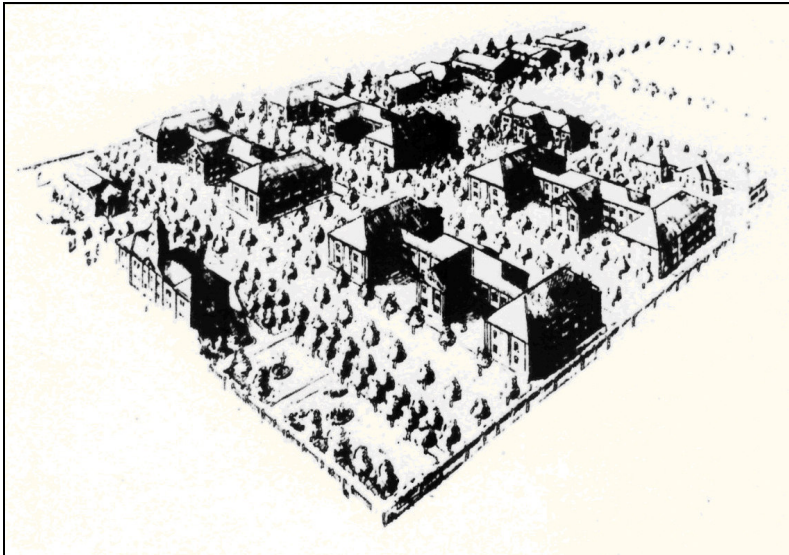
- (1) BENDA K. (főszerk.): *Magyarország történeti kronológiája III. 1848-1944.* Bp. 1982. Akadémiai K.
- (2) GERBER P. – JÁKI R. – SÓKI I.: *Dr. Vitális István 1871-1947.* Bp. 1981. szeptember 3. 42 p.
- (3) HILLER I.: *Az utolsó selmecebányai évek (1904-1919).* = Bakó K. (főszerk.): *Vivat Academia.* Bp. 1985. OMBKE, OEE, 168-172. p.
- (4) KRUG L.: *Tűzek a végeken. Selmechtől – Sopronig.* Sopron, 1930. ápr. 5. (2. kiad. szept. 8.)
- (5) LICHNER J.: *Az „Alma Mater” kálváriás útja Selmecebányától Sopronig, ill. szétदारabolásáig.* Kézirat. Bp. 1954. 1-26. p.
- (6) LICHNER J.: *Kiegészítés az „Alma Mater” kálváriás útjához.* Kézirat. Bp. 1954. 1-14. p.
- (7) MIHALOVITS J.: *Dr. Mihalovits János, a m. kir. bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola rektorának ünnepi beszéde az 1923/24. tanév megnyitása alkalmából.* = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 1923. október 15. 217-225. p.
- (8) MIHALOVITS J.: *Vergangenheit und Gegenwart der Königl. Ung. Bergingenieur- und Forstingenieur-Hochschule in kurzer Skizze.* Karcag, 1928. Kertész József Könyvnyomdája.
- (9) MOLNÁR L. et al.: *A Rákóczi Növendékek és Hadapródok Baráti Körének Emlékkönyve.* Sopron, 1991. szeptember 14.
- (10) TAR S. – ZSÁMBOKI L.: *Selmechtől – Miskolcig. 1735-1985.* Miskolc, 1985.
- (11) VENDEL M.: *Vitális István emlékezete.* = *Földtani Közlöny*, 1948. 3-16. p.
- (12) VITÁLIS I.: [A m. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola székhelykérdése.] = Litschauer: *Közgyűlés 1920. okt. 10-én Dorogon.* = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 1920. 1. köt. 266-268. p.
- (13) VITÁLIS I.: *Magyarország szénélőfordulásai.* Sopron, 1939. 407 p.
- (14) VITÁLIS I.: *A Németegyháza – Mesterberek – Csordakútpusztá területé alatt felkutatott paleogén fényes barnaszén.* = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 1948. 33-39., 66-75., 97-108. p.
- (15) ZSÁMBOKI L.: *A Nehézipari Műszaki Egyetem története, 1735-1985.* Miskolc, 1985. Megjelent a Péch Antal Miniatűrkönyv Gyűjtők Klubja gondozásában.
- (16) ZSÁMBOKI L.: *Selmechről indultunk.* Miskolc, 1999.
- (17) ZSÁMBOKI L. (szerk.): *A selmecebányai akadémia oktatóinak lexikona 1735-1918.* Miskolc, 1983. NME.

- (18) ZSÁMBOKIL. (szerk.): *Selmectől Miskolcig 1735-1985. A magyarországi műszaki felsőoktatás megindulásának 250. évfordulójára.* Miskolc, 1985.
- (19) M. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola Tanácsülési jegyzőkönyvek 1918. október 4-től – 1920. szeptember 30-ig. (Miskolci Egyetem Levéltára. Régi gyűjtemény 1735. I. 1. c.)

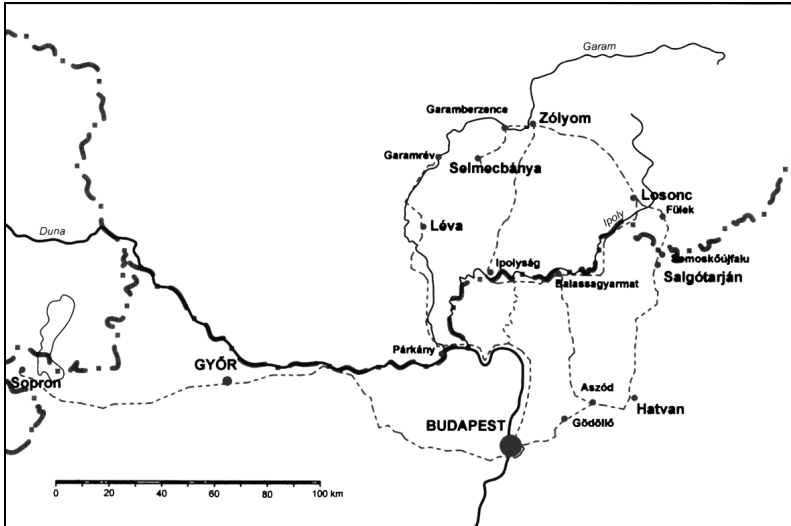
## Képmelléklet



1. ábra. Az egykori Károly kaszárnya (függőleges vonalkázással) és a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola területe (vízszintes vonalkázással) a Soproni-hegység eredetiben 1:25 000-es ma. kirándulók térképén



2. ábra. Az egykori Károly kaszárnya, majd m. kir. Rákóczi Ferenc honvéd reáliskolai nevelőintézet és utóda, a honvéd gyalogsági hadapródiskola területe és épületei (Molnár L. et al. után.)



3. ábra. A naplóban szereplő, vasúton megtett utazások útvonala Buda-  
pest – Sopron – Selmechánya – Salgótarján között





### Hazai és külföldi bányászattörténeti kiadványok

HADOBÁS SÁNDOR

A bányászattörténet iránt sajnos egyre csökken az érdeklődés, ami jól tükrözi az iparág jelenlegi helyzetét. Ezért az ilyen tárgyú szakkönyvek megjelentetésére a nagy kiadók csak a legkritikább esetben vállalkoznak. Így hát a feladat a bányászok még meglévő szervezeteire, intézményeire, a bányásztelepülések önkormányzataira, közgyűjteményekre, tudományos intézményekre, esetleg magánszemélyekre hárul. További probléma, hogy a helyi kiadású könyvek többnyire észrevétlenek maradnak, mert forgalmazó híján nem kerülnek az üzletkebe. Pozitív fejlemény viszont, hogy az utóbbi években az internet révén egyre jobban tájékozódhatunk e témakörben, és vásárlásra is van lehetőség.

A gondok ellenére örömmel állapíthatjuk meg, hogy napjainkban is viszonylag gazdag és változatos a hazai bányászattörténeti könyvtermés. Az alábbiakban ebből mutatunk be néhányat, a címléírást követően rövid tartalmi ismertetéssel. Külföldi kiadványokra is felhívjuk a figyelmet, jelezve, hogy a határainkon túli szakirodalom ismerete sem nélkülözhető a bányászattörténet hazai művelői számára.

DALLOS Ferencné (szerk.): *Szent Borbála, a bányászok és kohászok védőszentje*. Bp. 2010. MONTANPRESS, 120 old. (Szent Borbála élettörténete, legendája; Szent Borbála, a bányászok védőszentje. A Szent Borbála-kultusz magyarországi műalkotásai; Szent Borbála alakja templomi és bányászszászólókon; Szent Borbála alakja címereken; Szent Borbála tiszteletére szentelt harangok (haranglábak); Szent Borbála-ímák, -fohászok, -énekek; Szent Borbála-kultuszát ápoló [bányász] hagyományörző szervezetek; Szent

Borbála, a tűzterek védőszentje – Szent Borbála magyar hadseregbeli kultusza.)

AGRICOLA, Georgius: *A föld alatti élőlények*. Ford.: Tóth Péter. Rudabánya, 2010. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 97 old. + 16 ábra. – *Agricola* e kisterjedelmű művének első magyar fordítása. Nem sok bányászati vonatkozása van, csupán egy helyütt olvashatunk benne a bányadémonokról. A szerző személye miatt mégis érdekes lehet szakterületünk kutatói számára is.

RÉTHY Károly – TÓTH János: *Nagybánya és Máramaros vidékének földtani, ásványtani, kőolajipari kutatói, irodalma a XX. század közepéig*. Zalaegerszeg, 2010. Magyar Olajipari Múzeum – Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 187 old + 30 old. színes képmelléklet. – Bányászattörténeti bevezető tanulmányok után a területtel foglalkozó szerzők rövid életrajzai következnek abc-rendben, felsorolva idevágó munkáikat is.

VERSÉNYI György: *Bányák, bányászok, hagyományok. Válogatott tanulmányok és költemények*. Rudabánya, 2011. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 241 old. – *Versényi György* (1852–1918) tanár, néprajzkutató korabeli folyóiratokban, újságokban megjelent etnográfiai és önéletrajzi írásait, valamint a bányászéletről szóló verseit *dr. Hála József* kutatta fel és rendezte kötetbe, amelyhez *dr. Paládi-Kovács Attila* etnográfus, akadémikus írt előszót.

RADVÁNYI Diána: *Telkibányai kerámiák*. Rudabánya, 2011. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 64 old. + 21 old. színes képmelléklet. – A téma annyiban érdekes számunkra, hogy a különböző típusú kerámiák előállításához többféle ásványi nyersanyagra volt szükség, amiről a könyv röviden tájékoztat.

RUDNYÁNSZKY Pál, dr.: *A magyar perlit 50 éve*. Budapest, 2010. [Magánkiadás], 78 old. + 16 kihajtható melléklet. (A magyar perlitipar története; A perlit termékek és alkalmazásuk főbb területei; Perlitet használó nagyobb üzemek és termékeik; Perlit konferenciák, rendezvények, kiállítások; A magyar perlitipar megalapozói; A magyar perlit fontosabb szakirodalma; Perlit tablók.)

FARKAS Géza, dr. (szerk.): *A magyar perlitbányászat története. Tanulmányok*. Pálháza, 2011. Perlit-92 Kft, 154 old. (Dr. Földessy János: Az olvasóhoz; dr. Zelenka Tibor: A magyarországi per-

litek földtani-közettani kutatásának története; Sántha Pál: Adalékok a pálházai perlit kutatásának történetéhez; Benke István: A pálházai perlitüzem első tíz éve; Nagy Gyula: Harminc év a perlitbányászat vezetésében; Dr. Farkas Géza: A magyar perlit múltja, jelene és jövője; Dr. Baksa Csaba: A pálházai perlit külkereskedelme; Farkas István: A pálházai perlit Nyugat-Európában.) A kötet két tanulmányát (Nagy Gy., Baksa Cs.) összesen 19 oldalnyi terjedelemben színes fényképek illusztrálják.

HÁMORI István Péter (szerk.): *Bányász amatőr művészeti együttesek*. Budapest, 2011. Országos Bányász Kulturális és Hagyományörző Szövetség, [103] old. Színes és fekete-fehér képekkel. – A kötet fotó kíséretében röviden bemutatja a napjainkban működő bányász fúvószenekekarokat, kórusokat, táncsoportokat, színjátszóegyetteseket. Válogatást nyújt az elmúlt évtizedek bányász kulturális eseményeiből, felsorolja a kitüntetett személyeket és csoportokat, méltatja a bányász amatőr művészeti mozgalom kiemelkedő vezetőinek munkásságát. *Képek a múltból* címmel archív felvételek elevenítik fel a hajdani sikeres csoportok és rendezvények emlékét.

LADÁNYI András: „*Bányász vagyok, ki több nálam...*” *Művelődés a Dorogi-szénmedencében*. Dorog, 2009. Dorogi Szénmedence Kulturájáért Alapítvány, 352 old. – E könyvről a *Bányamunkás* című lapban részletes ismertetés jelent meg, amelyből az érdeklődők bővebb információkat szerezhetnek róla.

IZSÓ István, dr.: *A Miskolci Bányakapitányság kerületének bányai para. A Bányakapitányság fennállásának 100. évfordulója alkalmából*. Miskolc, 2011. Közhasznú Alapítvány a Borsodi Bányász Hagyományokért, 204. old. (Előszó; A Bányakapitányság hatásköréről dióhéjban; A Miskolci Bányakapitányság illetékességi területének változásai; A Miskolci Bányakapitányság kerületének bányai para – 1. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye; 2. Hajdú-Bihar Megye; 3. Heves Megye; 4. Nógrád megye; 5. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye.)

*Szén- és ásványbányászati emlékhelyek Észak-Magyarországon*. Miskolc, 2011. Közhasznú Alapítvány a Borsodi Bányász Hagyományokért, 53 old. – A szép színes kiadvány gazdag képanyag

segítségével mutatja be a terület évről évre szaporodó bányászati emlékhelyeit.

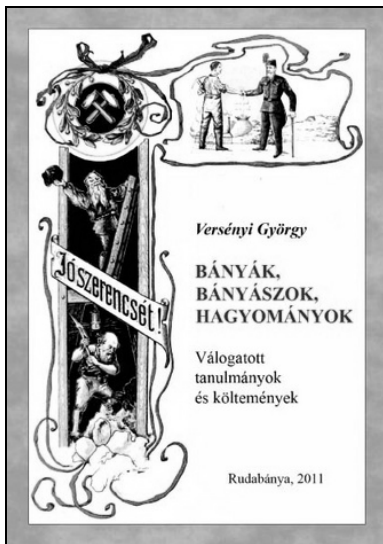
HLÁVKA, Jiří KADERA, Jiří: *Historie železářství a uhlířství v Českém lese. Geschichte des Eisenhüttenwesens und der Kohlenbrennerei im Böhmischem Wald*. Plana, 2010. Hornicko-historický spolek v Plané, 435 old. – A szép kiállítású, kétnyelvű – cseh és német – kötet a *Csehország* délnyugati határvidékén fekvő *Cseherdő* hajdani vaskohászatának és szénégetésének történetét mutatja be gazdag ábra- és fotóanyag kíséretében.

*Zborník prednášok z konferencie 720. výročie prvej písomnej zmienky o Rožnave*. Rožňava, 2011. Gemerský Banický Spolok Bratstvo, 82 old. – A kötet a *Rozsnyó* első írásos említésének 720. évfordulója alkalmából rendezett konferencia előadásait tartalmazza, melyek a *Szlovákiai Bányavárosok és Községek 4. Találkozásán* hangzottak el 2011. augusztus 26-án. Közülük számunkra a legérdekesebb *idősebb Ladislav Sombathy* tanulmánya „a bányászok himnuszairól” [Hymny baníkov], amely foglalkozik a mi *Bányászhimnuszunkkal* is, de nem ismeri dr. *Zsámboki László* e témára vonatkozó alapvető kutatási eredményeit.



*Radványi Diána*  
**Telkibányai kerámiák**

Rudabánya, 2011



# T a r t a l o m

## *Tanulmányok*

- Vasérc, vasbuca, vastárgy. Az első magyar vaskohászok  
műhelyei és technikája a Kárpát-medencében.  
(*Dr. Török Béla*) ..... 3
- Egy vállalkozó nagybirtokos nemes Heves megyében.  
(Beniczky György és családja tevékenysége a 19-20.  
században.) (*Dr. Csiffáry Gergely*) ..... 30
- Jaroslav Jičínský, a korszerű pécsi szénbányászat  
megteremtője. (*Mendly Lajos*)..... 72
- Szénbányászat Borszéken. (*Farkas Aladár*) ..... 91

## *Közlemények*

- Egy magyar bányászcsalád kanadai emlékei.  
(*Hadobás Sándor*) ..... 102
- Az 1950-es évek versenymozgalmi és rajzos megjelenésük  
a vállalati sajtóban. (*Dr. Biró József*) ..... 112

## *Kincstár*

- Dr. Liffa Aurél leírása a Telkibánya környéki régi bányákról.  
(Közli: *Hadobás Sándor*) ..... 123

## *Archívum*

- Selmecbányától Sopronig. Szemelvények dr. Vitális István  
1919-20. évi naplóiból és szakvéleményeiből.  
(Közli: *Dr. Vitális István*) ..... 133

## *Szakirodalom*

- Hazai és külföldi bányászattörténeti kiadványok.  
(*Hadobás Sándor*) ..... 167



*Szemán István ormospusztai (1953-tól Ormosbánya) géplakatos, Kosuth-díjas (1951). A magas kitiüntetést az általa kifejlesztett réselőgépiért kapta. Fia, ifj. Szemán István bányamérnök lett, vezető beosztásokban dolgozott a borsodi szénbányászaton.*

# BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

## XII.



RUDABÁNYA  
2011

